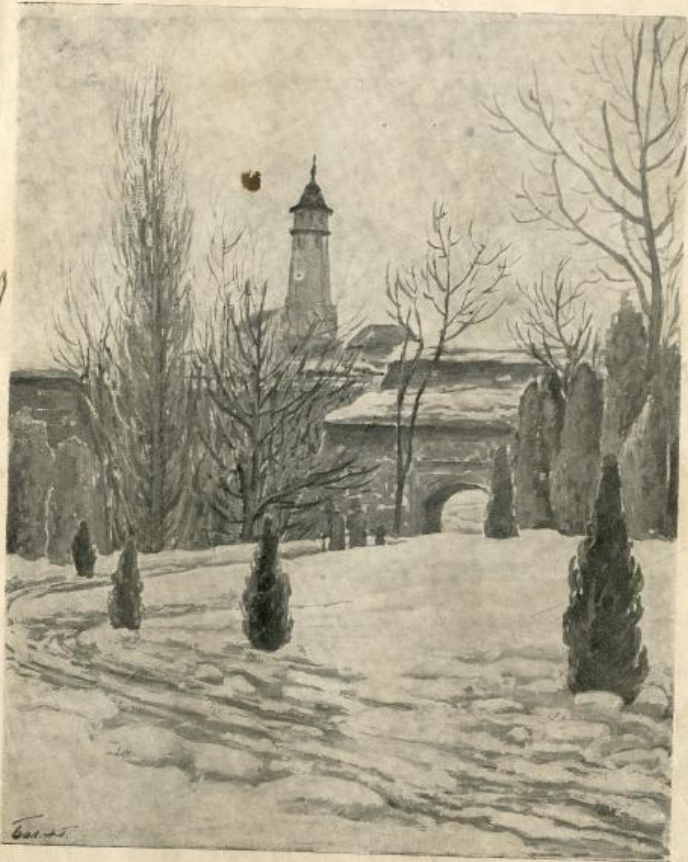

7168

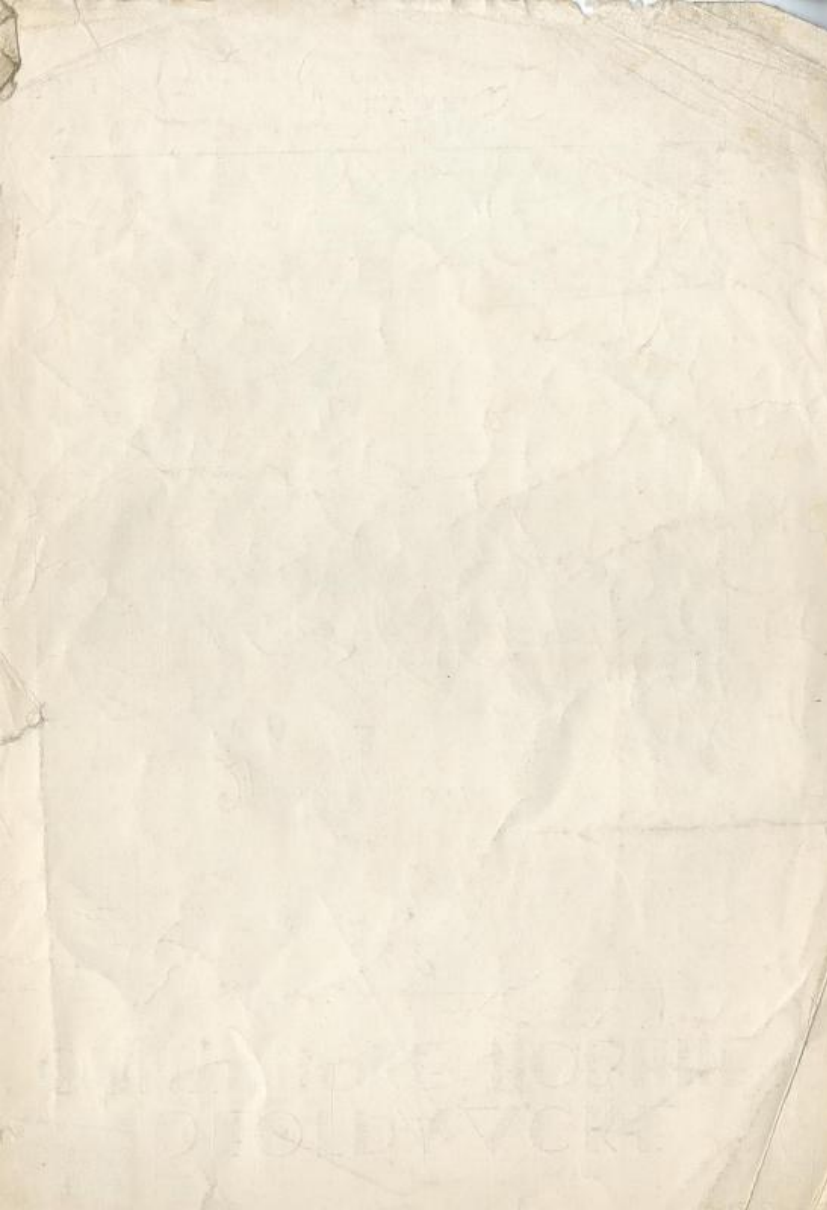
БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Бр. 1

ЈАНУАР

1941

7168

УНИВ. БИБЛИОТЕКА

И. Бр. 114331

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 1
Година LIX

Редакциони одбор
Д-Р ЛОВАН РАДОНИЋ, БУДИМИР ШВАБИЋ, Д-Р ВЕЛИМИР МИХАИЛОВИЋ, Д-Р СТЕВАН
ПОПОВИЋ, ПАВЛЕ КАРА-РАДОВАНОВИЋ, НИКОЛА ПРЕМОВИЋ, КОНСТАНТИН
САВАТИЈЕВИЋ, Д-Р ЖИВАН ПУЉИЋ, ЖИВАН РАМКОВИЋ, Д-Р МИЛОРАД ЈАНОШЕВИЋ

Уредник
БУРО БАЉАН

Јануар
1941 година

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Технички проблеми престонице — Инж. Жерко Ружић	3
О подземној и речној води у београдском водоводу — Инж. Ђ. Грицат	9
Један предлог за уређење цвећарница на Новом гробљу — Павле Кара-Радовановић	14
Градска галама и њен утицај на јавно здравље — Д-р Сергеје Рамзин	16
Гробља у иностранству и код нас — Инж. Михило Дјавкшин	21

Прилози за историју Београда:

Помагање сиротиње у Београду пре 94 године — Д. Ј. Ранковић	25
---	----

Портрети београдских уметника:

Сликар Живорад Настасијевић — Звонимир Кулунџић	27
---	----

Књижевни додаток:

Капетан Радич Петровић — Д-р Стеван Загорчић	36
--	----

Друштвена хроника:

Прослава Бадњака у Београду	43
-----------------------------	----

Реална гимназија Краља Александра I у Београду [Поводом прославе Св. Саве у овој просветној задужбини Витешког Краља Александра I Ујединитеља]

— Стеван Р. Милутиновић	46
-------------------------	----

Уметничка хроника:

Изложба „Београдске групе тројце“ — Звонимир Кулунџић	49
---	----

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јовић	51
--	----

Слика на корицама — А. Г. Баљан: Карађорђева нација у Горњем Граду. (Са изложбе „Београдске групе тројце“)

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Изазе једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Општине града Београда.

Преплата: годишње 140—, полугодишње 80— динара, Поједини број 10— дина.

Цена огласа: Цела страна 200—, пола стране 100—, четврт стране 50— дина. Огласи на корицама 200— дина.

Чеоовни рачуи код Поштанске штедионице бр. 54.300.

Уредништво и администрација: Краљев трг 51 — Телефон 26-342.

Уреднић зрина сваког радног дана од 9-12 часова. — Рукописи се не враћају.

Технички проблеми престонице

Ми који стално живимо у Београду нисмо ни приметили како је и када од релативно мале престонице предатне Србије постала велика варош, која и по својој спољашности данас већ достојно репрезентује престоницу велике Југославије.

Колико је труда и капитала уложено за последње 22 године да се до данашњег стања дође, ретко ко зна.

Нисмо приметили како су једна за другом нестајале трошкове, мале зграде у центру града, да би уступиле места високим, лепим и великим палатама; нисмо приметили како су и када проширене и уређене поједине улице са модерним коловозима и асфалтним тротоарима, да би замениле своју стару турску и истрошену калдрму, којом су аутомобили једва могли пролазити. Неприметно је уведен аутобуски саобраћај и проширен трамвајски. Још мање знамо о проширењу водоводне, канализационе и електричне мреже и свима осталим инвестицијама извршеним за 22 године, да би Београд данас био овакав какав је.

Па ипак, сви ми знамо шта је било пре 22 године, треба само да се мало потсетимо на ону слику, коју нам је пружао Београд после светског рата крајем 1918 године; треба да се потсетимо на ратом оштећене зграде, на рђаву калдрму са блатом при кишовитом времену и са облацима прашине при сувом времену; на слаби саобраћај и осветљење и на многе друге недостатке, који су један за другим ишчезли.

Београд после светског рата није имао ни 100.000 становника, док данас има преко 400.000. Овако наглог пораста броја становништва захтевао је и онај гигантски развој, који је мали Београд преобразио у данашњу велику варош.

Није ми циљ да овде износим детаље о оним великим радовима које је Општина београдска извршила док се до данашњег стања дошло, ни о милијардским издацима утрошеним за то, јер је о томе већ много писано у овом часопису (највише у Видовданском броју 1934 године и у бр. 12 од месеца децембра 1938 године).

Циљ ми је да на основу података којима располажемо упознамо нашу јавност у крупним потезима са оним великим главним техничким проблемима које Престоница мора још да реши, да би с једне стране задовољила животне потребе својих грађана и да би с друге стране,

продужила уређење града, као што то захтевају урбанистички, хигијенски, саобраћајни, економски и социјални њени интереси.

Ови проблеми тако су многобројни и њихова решења скопчана су са тако великим издацима, да је у данашњим приликама скоро немогуће приступити њиховом извршењу. — Навешћу те проблеме овде и обележити њихове главне карактеристике, са жељом да се нађе могућност за њихово остварење и тиме поставе чврсти темељи будућем Београду, који и по својој ванредној положају пружа највише услова да се развије у један од најлепших градова на свету.

Ови проблеми, од чијег правилног решења највише зависи будући развој Београда, јесу следећи:

1. — Регулациони план Београда;
2. — Водовод;
3. — Саобраћај;
4. — Калдрмисање улица и путова;
5. — Канализација;
6. — Јавне зграде;
7. — Асанација ниских терена;
8. — Паркови и пошумљавање и
9. — Експропријација.

I. Регулациони план

Регулациони план је основа за изграђивање и уређење сваког града. У њему треба да су означени: рејон за изграђивање и начин изграђивања, површине одређене за улице и путове и за јавна зеленила, правци и површине одређене за железнице, мостове, кејове и пристаништа, места за индустрију сваке врсте, спортске установе и сајмишта као и све друге веће јавне установе и уређаји. Детаљни регулациони план треба да садржи даље још и нивелете улица и њихове профиле, регулационе линије зграда, висине зграда, величину градилишта, начин изграђивања парцела, положај јавних инсталација, као и све друге детаље важне по интересе доброг урбанистичког уређења града.

Без оваквог регулационог плана и грађевинске Уредбе и Правилника, који га допуњују не може се ни замислити планско уређење и изграђивање једне вароши.

Међутим Београд ни данас још нема своје уређајне основе. Израђена идејна скица регулационог плана усвојена је од надлежног министарства грађевина а исто тако и нацрт Уредбе за извођење регулационог плана, али

је ова ступила на снагу само у погледу прописи о величини градилишта, намени земљишта, врсти насеља и висине зграда.

Дефинитивна израда регулационог плана и уређебе склопљена је са великим тешкоћама, нарочито због тога што још није постигнута ни начелна сагласност са надлежним државним органима о будућем београдском железничком чвору са местима будућих железничких станица, ни о пристаништима и главним сувоzemним саобраћајницама са будућим мостовима, а од решења тих питања зависе многи други елементи регулационог плана.

Сада се ради на решавању свих тих питања, те се можемо надати да ће у 1941 години сви уређаји основи бити дефинитивно донети и одобрени.

2. Водовод

Један од најважнијих техничких проблема града је снабдевање грађана довољном количином здраве пијаће воде.

Овај проблем, још више него остали технички проблеми у Београду, у тесној је вези са брзим развојем града, а нарочито са брзим порастом броја његових становника. Али повећање количине потребне воде у Београду не расте у истој сразмери као и број становништва, већ скоро два пут брже, што долази од културног напретка становништва и самога града.

Од светског рата овамо београдски водовод није се развијао оним темпом који би одговарао наглом развоју града и порасту броја становништва, и последица тога је да наш водовод, нарочито у летњим жарким данима, није увек у могућности да изабаци ону количину воде која је у тим данима потребна становништву.

1920 године број становника у Београду износио је око 110.000 и — рачунајући годишњи пораст од 3% — Београд ће имати 1970 године око 1.000.000 становника, са претпоставком да неким непредвиђеним околностима не буде ометан у своме нормалном развоју.

Што се тиче потрошње воде водовод је, према подацима Управе водовода, дао:

1919 године око 3.000.000 м³ воде или око 8.200 м³ дневно;

1939 године око 19.000.000 м³ или око 52.000 м³ дневно; док

1970 године према напред изложеном водовод треба да да око 124.000.000 м³ воде односно око 340.000 м³ дневно.

Да би водовод могао да одговара своме важном задатку, треба да се у првом реду наодокнади оно што је у скорој прошлости пропуштено на његовој изградњи, како би се исти довео у склад са данашњим потребама становника које већ захтевају дневну пролазност од 70.000 м³ воде.

У исто време треба водовод изградити с обзиром на будући број становника и на будући пораст потрошње воде.

И на једном и на другом ради се у београдској Управи водовода интензивно.

За побољшање данашњег стања изводе се, према подацима Управе водовода, следећи радови:

1. — Искоришћење подземне издани дела Макиша израдом „Јужне натеге“ са 26 бунара и 8 нових бунара дуж старих натига;

2. — Израда новог армирано-бетонског водова преко Макиша пречника 900 мм. који треба да омогући довођење на филтарску инсталацију на Белим водама максималне количине речне воде и преуређење водостанице на Шабачком друму.

3. — Полагање четвртог главног водовода пречника 700 мм. од Белих вода до резервоара на Дедињу и подизање нове потисне станице, која ће омогућити потискивање у варош целокупне количине воде са инсталације за пречишћавање исте на Белим водама.

4. — Израда два велика резервоара сваки од по 20.000 м³ запремине.

5. — Набавка машина, алата и материјала за потребе снабдевања вароши водом у случају рата.

6. — Набавка водомера и уређење мреже.

7. — Проучавање свих изворишта, која могу да дођу у обзир за будуће снабдевање водом Београда.

Овим радовима, чији се завршетак предвиђа до краја 1941 године, постићи ће се производња дневне количине од 83.000 м³ воде на Белим водама (од којих 25.000 м³ речне воде), која ће се кроз четири главна водова моћи потиснути делом у доњу а делом у горњу водоводну зону. На тај начин биће за прве две године задовољене потребе.

За задовољење будућих потреба Управа водовода, уз учешће нарочитих стручњака, врши сада студије већег обима, чији је циљ стварање сигурне базе за рационалан и благовремени развој водовода у свима њиховим деловима за један дужи период времена. Овамо спада у првом реду истраживање нових могућности за снабдевање Београда водом, пошто Макиш и Беле воде не могу да задовоље будуће потребе.

И ако ове студије још нису завршене оне су ипак већ показале да ће будућа изворишта за повећање потребне количине воде бити у самом атару Београда и његовој ближој околини.

Да би се постигло осигурање потребне количине добре воде Београду за дужи низ година, биће, према калкулацији Управе водовода и досадашњим студијама, потребно да се инвестира сукцесивно сума од око 350 милиона динара не рачунајући евентуалан даљи пораст цена радне снаге и материјала. У ту суму улазе трошкови за каптаже и филтре, за главне доводе, пумпе и машинске инстала-

ције, за резервоаре и за уличну мрежу заједно са трошковима експропријације. Београдска општина мора да осигура наведена финансијска средства, јер би се у противном поновила стара невоља са несташицом воде и то већ у најближој будућности, — можда већ 1943 године.

5. Саобраћај

И ако је у последње време много урађено на побољшању градског саобраћаја у Београду, саобраћајни проблем код нас ипак постоји и он, и према данашњем стању, а још више због наглог развоја града и брзог пораста његовог становништва, захтева радикалне промене и побољшање саобраћајних објеката.

О овоме проблему у последње време много је дискутовано и писано. — Тако је у бр. 10 „Београдских општинских новина“ од месеца октобра 1940 године, а под насловом „Препређење и побољшање градског саобраћаја престонице“, објављен један стручан и документован чланак инж. г. Александра Дојчиновића, помоћника директора Дирекције трамваја и осветљења, у коме је детаљно описано стање градског саобраћаја и у коме су дате сугестије шта треба урадити да се тај саобраћај поправи онако како би одговарао данашњим и будућим потребама престонице.

Ради потпуности ове студије, изнећемо овде у главним цртама само најважније потребе градског саобраћаја, користећи се подацима из поменутог чланка.

Да би се побољшање трамвајског и аутобуског саобраћаја постигло, требало би, према програму Дирекције трамваја и осветљења, у року од наредних пет година набавити 100 трамваја (моторних кола) и 110 аутобуса, а сем тога изградити нову аутобуску гаражу и трамвајски депо, набавити резервне делове за возила, опремити и проширити радионице, извршити допуну и дуплирање трамвајских линија и изградити потребне електричне потстанции.

Сем тога требало би и код нас увести једну тролејбуску линију на пробу и у ту сврху набавити за прво време десет тролејбуса.

Све ове инвестиције претстављају приближну вредност од 200,000,000.— динара, али тај издатак био би рентабилан за Општину, јер би се њиме знатно повећао приход, који Општина има од превоза путника, а у исто време задовољно би се пословили свет и грађанство престонице.

И ако данас у Београду још није актуелан подземни градски саобраћај, за његово доцније увођење врше се већ сада у београдској општини припремне студије, — како би се благовремено могло резервисати потребно земљиште за то и при даљем изграђивању вароши водило рачуна и о тој будућој потреби.

4. Калдрмисање улица и путова

Атар Београда са Земунуом има површину око 14.100 хектара или око 141,000.000 м², од које површине спада на улице и путове око 440 хектара или 4,400.000 м².

Дужина улица и путова износи 380 км. или 380.000 м¹.

По броју Београд има данас 1300 озваничених улица, не рачунајући оне безимене, које се парцелисањем великих имања сваке године отварају.

Све општинске установе после светског рата поклоњене су највећу пажњу питању калдрмисања улица и путова као комуналног проблема велике важности и благодарећи томе урађено је на томе пољу грађевинске делатности врло много. За то време утрошено је за калдрмисање београдских улица и путова око 450,000.000.— динара, чиме је створено данашње стање, које се у цифрама може изразити овако:

Број калдрмисаних улица данас износи 950, чија дужина износи 280.000 м. са површином од 3,300.000 м². Од те површине спада на савремену калдрму око 1,900.000 м², а на обичну око 1,400.000 м².

Али из ових података произилази и чињеница да Београд и данас још има 350 некалдрмисаних улица и путова, у дужини око 100.000 м, а са површином око 1,100.000 м².

Проблем калдрмисања састоји се у томе што, поред још некалдрмисаних улица и путова које треба што пре снабдеи калдрмом и то по могућству модерном, треба већ израђену модерну калдрму великим делом обновити, јер је дотрајала, даље треба стару обичну (турску) калдрму у интересу саобраћаја већим делом заменити модерном и најзад треба у многим улицама — главним саобраћајницама — модерну калдрму реконструисати у вези са извођењем регулационог плана, по коме се такве улице морају проширити.

Решење проблема калдрмисања захтева, поред израде нове калдрме у некалдрмисаним улицама у површини око 1,100.000 м², обнову 430.000 м² дотрајале модерне калдрме, замену старе обичне калдрме са модерном у површини бар око 400.000 м² и у вези са извођењем регулационог плана око 20.000 м², тако да укупна површина новог калдрмисања које треба извршити износи око 1,950.000 м².

Према апроксимативном нашем прорачуну задовољење само ове једне потребе коштаће Општину око 330,000.000.— динара, не рачунајући трошкове експропријације без које се ови радови не могу успешно извршити, ли трошкове за подизање инсталација (водовод, канализацију и др.) које треба са калдрмисањем истовремено положити.

5. Канализација

За једну модерну варош од велике је важности да она има добру канализацију са

којом треба да су везане јавне и приватне зграде за становање, као и све индустријске зграде (фабрике, радионице и др.).

Имајући у виду ту важну потребу, која служи не само одвођавању вароши, већ и поправци хигијенских прилика у граду, отпочела је планска израда београдске канализације још пре светског рата и она је по тадашњем програму и за ондашњи атар Београда имала бити завршена 1914 године. — Ометана ратовима и наглим проширењем атара престонице, Општина је морала свој првобитни план према потребама у неколико махова мењати. — Због тога, а још више због недостатка потребних финансијских средстава, читави крајеви и сливови Београда немају своју канализацију, а исти је случај и у Земуну. Последица тога је плавање читавих крајева, као и то да се и данас још у великој мери износе фекалије из сенкгруба примитивним средствима, што никако не одговара хигијенским захтевима једне модерне вароши.

Као технички проблем, израда канализације у појединим улицама компликује се код нас често тиме што се, због немања довољних финансијских средстава, често одобрава израда калдрис пре полагања уличне канализације, те се доцније таква калдрма, приликом извођења канализације, мора рушити. Зато би требало изради канализације у још некалдрисаним крајевима дати првенство испред калдрмисања.

Крајеви, односно сливови у Београду који немају канализацију јесу у главном следећи:

а) Дунавска падина од Стругаре Прометне банке изводно до границе атара заједно са насељем Кнеза Павла (раније Карабурма);
б) Јужна падина Миријевског брда између Новог гробља и државне Опсерваторије до границе;

в) Лева и један део десне падине Чуљурског потока;

г) Цео слив Мокролушког потока од Булевара Ослобођења источно до границе атара, где није израђен ни главни колектор;

д) Слив Банјичког потока, изузев чиновничке колонije на Вождовцу и десног Колектора дуж Аутостраде на авалском путу;

ђ) Топчидерско Брдо и Дедине, где је израђена канализација само: у Булевару Кнеза Александра Карађорђевића, у улици Лутице Богдана (са неким споредним околним улицама), у Булевару Војводе Путника, у једном делу Румунске и у Толстојевој улици и у улици Леда Каурди. (Улице на Сенаку, Ђурђевом Брду и изнад „Господарске механе“ и мају такође канализацију);

е) Цео слив Топчидерске реке рачунајући ту села Раковицу и Кнежевац, као и Чукарику (сем Трговачке улице), а нема канализацију ни село Баница.

У Земуну где се канализација због конфигурације земљишта (ниске и високе зоне) изводи на ниским теренима по двојном систему

(засебна кишна и фекална канализација), није још израђено и то:

а) у ниској зони 16 колектора кроз 31 улицу са одговарајућим ограничењима;

б) у високој зони 31 колектор кроз 75 улица са одговарајућим ограничењима.

Укупна вредност још неизграђене канализације, према апроксимативном предрачунају Отске канализације и градског Одеља у Земуну, износи:

За Београд око 300.000.000.— динара

За Земун око 120.000.000.— динара

Укупно 420.000.000.— динара

рачунајући данашње цене материјала и радне снаге.

6. Јавне зграде

Један од крупних комуналних задатака града је и подизање нових зграда, које спадају у његову надлежност.

По разним законским обавезама градска општина је дужна да се стара не само о чисто општинским зградама, већ и о народним школама и о полојским и судским зградама.

Што се тиче самих општинских зграда, престоничка општина има да задовољи још многобројне потребе. Овде ћемо навести само неколико главних.

Пре свега Београд нема још свој репрезентативни општински дом, ни зграде за остале своје установе које по природи свога пословања треба да буду одвојене од главне Управе зграде.

Од санитетских установа треба подићи неколико болничких павиљона, породилиште, санаторијум за грудоболне, неколико амбуланти, градски хигијенски завод и неколико купатила у разним крајевима града.

У борби против обољења својих грађана Општина је дужна да се стара да се њено грађанство снабдева са животним намирницама из установа које потпуно одговарају хигијенским прописима. У ту сврху Општина мора у најкраћем времену да подигне модерну кванташку и неколико модерних покривених локалних пијаца са подземним хладњачама, нову кланицу снабдевену са потребним инсталацијама за хлађење mesa, један модерни централни млекарник, место садашњег примитивног снабдевања Београђана млеком.

У хигијенско-санитетске установе убрајамо и подизање новог централног гробља, чије је место већ одређено у „Маринковој шуми“ и где је већ почело сахрањивање, пошто је садашње ново гробље већ препуно.

И ако је Општина после светског рата подигла више зграда, које служе социјалном старању сиромашних грађана, ипак она има још и на томе пољу свога комуналног рада многа нерешена или недовољно решена пи-

тања. Тако треба Општина да подигне низ малих радничких станова, модеран дом старца и старица, неколико летовалишта и нове куће за зимско помоћ, и децја обданишта.

Међу општинске зграде које треба хитно подићи спадају још и велика гаража за аутобусе, нов депо за трамваје, силоси и многе друге.

У погледу школских зграда Општина мора у најкраћем времену да подигне око 15 нових школа са бар 150 учioniца, јер су постојеће зграде и број учioniца, према броју школске деце и великој територији града, недоволни. Старе школске зграде, уколико постоје, великим су делом нехигијенске и морају се заменити новима.

Сем тога Општина има обавезу да подигне и грађанску и занатску школу и да да земљишта за гимназије.

По својој обавези да се стара о безбедности свога становништва, Општина мора хитно да приступи подизању полицијске зграде за Управу града Београда, затим за квартове и неколико жандармеријских станица. Сада су ове установе махом у приватним зградама, за које Општина плаћа велику кирију, исто тако као и за многе своје општинске установе и за судове.

Годишња кирија коју општина плаћа за употребу приватних станова износи око Дин. 5,400.000.—, којој треба додати неколико милиона динара за оправку и одржавање закућених зграда.

Овамо спада и подизање неколико пожарних станица у циљу задовољења пожарне службе.

Најзад морамо овде поново истаћи и потребу за подизањем подземних јаких склоништа за заштиту грађана од непријатељског напада из ваздуха за случај рата, што је такође врло актуелно.

За све ове зграде Општина би требала да утроши у року од неколико година приближно око 650.000.000 динара.

7. Асанација ниских терена

У Београду има близу 1000 хектара мочварног терена, који је највећим делом потпуно неискоришћен, а претставља легло инсеката — нарочито комараца — штетних по здравље становништва.

Стога хигијенско-санитетски, естетски, урбанистички а и привредни разлози захтевају да се у што је могуће краћем року овај проблем реши, тј. да се сви ти ниски терени асанирају.

У томе циљу Општина је одлучила да оснује засебан фонд, чија су и Правила већ прописана.

По томе правилнику треба асанирати следеће терене:

1. — Терен између државног пута Београд-Земун, леве обале Саве, (низводно од моста

Краља Александра) и десне обале Дунава, у продужењу већ насутог терена, до Земун;

2. — Терен у околини и позади београдског сајмшнице, између државног пута Београд-Земун и железничке пруге Београд-Земун-Нови Сад, као и терен изијеђу поменуте железничке пруге и Аеродрома у Земуну, уколико тај терен није предвиђен за проширење Аеродрома и уређење помоћног леталишта;

3. — Велико и Мало Ратно Острво;

4. — Аду Циганлију;

5. — Макишку низину;

6. — Дунавску пашину у Београду од Невбоје куле до границе атара код Рости Ђуприје;

7. — Панчевачки рит.

Као обртни капитал за извршење ових радова, који се углавном састоје у напашу поменутих ниских терена у количини око 30.000.000 м³ и осигурању обала, треба да служи у првом реду приход од продаје плацева на насутих теренима. Али како је продаја плацева скопчана са тешкоћама свог нерешеног регулационог плана, мораће се бар за прво време осигурати кредит од најмање Дин. 50.000.000.— за продужење започетих радова на асанирању ниских терена.

Међутим, потпуно решење овога питања захтеваће око 400.000.000.— динара.

8. Паркови и пошумљавање

Подизање градског зеленила и изградња објеката зеленог појаса претставља за престоницу такође један важан комунални задатак. То је потребно у циљу задовољења естетских, здравствених и социјалних момената у вези са уређењем града и његове околине.

Решавању овога техничког проблема поклоњена је пажња после светског рата, али се на томе пољу мора још много радити по једном унапред утврђеном плану да би се постигао поменуту циљ.

И о овоме проблему постоји низ расправа објављених и преко наших „Београдских општинских новина“ од стране инж. г. Ал. Крстића, шефа Отсека за паркове и пошумљавање Београда, („Библиотека Општине града Београда“ Св. 32 из 1937 године) и зато овде нећемо да улазимо у његове детаље.

Морамо само још напоменути да планско извођење јавног зеленила уопште захтевају и интереси народне одбране, јер је то најбољи начин за маскирање (камуфлирање) многих важних објеката, а сем тога пошумљени појасеви у непосредној близини насељеног дела града пружили би грађанству и добру природну привремену заштиту у случају непријатељског напада из ваздуха.

Из свих наведених разлога, Општина мора да се побрине да и за унапређење ове своје гране комуналне делатности нађе финансијска средства, која, — не рачунајући и трошкове ек-

експропријације, ни издатке за оснивање спортских, забавних и осталих установа у зеленим појасима — изискују годишње инвестиције од бар 10,000,000.— динара, што за наредних десет година износи 100,000,000.— динара.

9. Експропријација

Као што је већ и напред поменуто, многи технички проблеми престонице не могу се правилно и благовремено решити само зато што је њихово извршење везано за претходну експропријацију приватних имања, а за ту експропријацију недостају Општини довољна финансијска средства.

За сврхе експропријације Општина троши годишње велике суме, али је то све мало у односу на потребе које за то постоје.

Проширење постојећих улица и тргова, просецање нових улица, проширење водовода и канализације, подизање јавних зграда, оснивање паркова и игралишта, најзад и израда заштитних појасева и других установа по регулационом плану града захтевају огромне издатке за експропријацију, на које Општина, према данашњем стању и начину свога финансијског пословања, не може ни да помисли.

Изгледаће невероватно нашим читаоцима, да би Београд у циљу решења напред побројаних својих главних техничких проблема требало да утроши према нашој приближној калкулацији само за експропријацију око 2,5 милијарде динара.

Пошто сам тиме исцрпео у крупним потезима приказ о главним техничким проблемима које треба да реши Београдска општина (изостављајући све друге од мање важности) дужност ми је да још и резимирам у кратко:

Београд је, поред свих до сада учињених инвестиција и поред већ извршених великих јавних радова, још увек тек у почетној фази свога изграђивања. Од даљих великих радова који треба да се изведу зависе његово дефинитивно урбанистичко уређење и зато се

на њих мора обратити највећа пажња. — Ово тим пре што је у питању престоница, која не припада само Београђанима, него и целој држави.

Ако саберемо суме показане код појединих проблема као потребне за решавање истих видећемо да решавање свих поменутих техничких проблема, који су већ актуелни, заједно са трошковима експропријације захтева финансијска средства од око 4 милијарди и 600 милиона, а без експропријације око 2 милијарде и 100 милиона динара.

Рачунајући рок од десет година у коме се морају ови проблеми решити, излази да би требало годишње око 460 милиона динара, колико не износи ни цео буџет Општине.

Јасно је да се ни редовним приходима, али ни инвестиционим зајмовима то не може постићи, јер Општина нема финансијске подлоге за овако велико задужење.

Остаје само једна могућност за планско уређење Београда, а то је да и држава учествује у изграђивању своје престонице, као што је учињено у многим другим државама, па и у суседној Мађарској.

Будимпешта има да захвали своје лепо уређење само двома околностима. Прво томе што о њеном изграђивању води рачуна кроз више од 70 година један стахан „Престонички одбор за јавне радове“, у коме сарађују сви меродавни државни, општински и приватни представници, који имају везе са уређењем града, а чије су одлуке пуноважне како за Општину, тако и за поједине државне установе које подижу своје објекте у престоници; и друго, што држава преко поменутог одбора, чији је буџет део државног буџета, учествује сваке године великим сумама у издацима око унапређења Будимпеште. —

Треба искористити туђе искуство које је дало тако добре резултате и следовати тим примерима.

Радећи тако Београд ће постати „Бисер Европе“ — као што је данас Будимпешта „Бисер Дунава“. —

Инж. Жарко Ружић

О подземној и речној води у београдском водоводу

Београдски водовод у својим инсталацијама прерађује воду двојаког порекла: подземну и речну — савску и дунавску. Подземну воду водовод црпи из водоносних дилувијалних слојева Макиша наслаганих на терцијерној уми, која се тамо налази испод површине земље на просечној дубини 28—30 метара. Вода из те добине је потпуно стерилна, има сталну температуру од 13° Ц., веома повољну за домаће сврхе, нарочито за пиће, али је тврда и садржи извесну количину гвожђа, тако да се пре потискивања у градску мрежу мора подвргнути нарочитом процесу пречишћавања. По својој квалитету подземна вода може задовољити све што се тражи од добре воде за снабдевање једног великог, модерно уређеног града. Али стицајем прилика, под којима се је развијао београдски водовод, он је морао у неколико махова прибећи повећању свог капацитета путем каптаже и одговарајућег пречишћавања речне воде.

У београдском водоводу речна се вода каптира на три места: из Саве више стругаре Макиш и код „Шест Топола“ и из Дунава код Електричне централе „Снага и светлост“. Место прве каптаже може се сматрати као повољно с обзиром што се оно налази узводно од насеља београдских предграђа и што узводно од њега нема на приличној даљини насељених обала. Вода, каптирана овде, потискује се на Беле Воде, где се препарира до стерилног стања и додаје у извесној сразмери подземној води. По могућству ова сразмера не прелази извесну меру, нарочито у летњим и зимским месецима, како не би много мењала температуру воде, која се потискује у варош. Прекорачење ове границе зими дало би хладну воду, коју би потрошачи врло нерадо употребљавали било за пиће, умивање, прање, било због веће потрошње горива за подгрејавање воде у разне друге сврхе. Лети пак сувише топла вода морала би се хладити вештачким путем, да би се добила добра вода за пиће. Самом водоводу велике промене у температури воде наносе штете због тога што изазивају одабављење и цурење спојева на уличним цевима, дефекте, које је испод модерне калдрме веома тешко наћи и уклонити. Из овог разлога водовод тежи да однос између подземне и речне воде, које се мешају, остане у извесним границама, нешто око два према један. На тај начин температурне промене воде у београдском водоводу варирају највише између 8° и 17°С.

Места друге и треће напред поменуте каптаже мање су повољна, јер се налазе у границама градских насеља, те не одговарају у довољној мери хигијенским и естетским захтевима, који се стављају каптирању воде намењене кућевној употреби. Стога се вода са инсталација код „Шест Топола“ и у кругу Електричне централе, иако се пречишћава на исти начин као и речна вода на Белим Водама, потискује у посебну уличну мрежу, која служи за прање и поливање улица и паркова. Пречишћавање и стерилизација и ове воде тражи се и врши с правом, јер у један град, уређен по принципима модерне хигијене, не би се смела потискивати вода сумњивог квалитета.

Кад се већ и ова речна вода пречишћава путем таложења, филтрисања и стерилисања, може се поставити питање, зашто се не би уопште, у недостатку подземне воде, користила речна вода, у толико пре што се она лакше и у произвољним количинама може добити. Уз то намеће се питање, да није речна вода можда и јефтинија од подземне, која тражи изразу скупих бунара и намета, а опет мора да се пречишћава путем проветравања и филтрисања ради ослобађања од гвожђа.

У даљем излагању наведећемо упоредни прорачун трошкова, скопчаних са добијањем исправне подземне и речне воде, потпуно спремне за потискивање у градску мрежу. У ову сврху искористићемо податке које нам пружа искуство у нашем београдском водоводу. Да што више упростимо наш задатак и тиме га учинимо што прегледнијим, унећемо у прорачуне само оне позиције које се односе на каптажу и препарирање воде, а изоставићемо трошкове око потискивања воде у градску мрежу и око сакупљања исте у резервоарима, као и трошкове администрације, поделе и наплативања воде од потрошача, пошто су они независни од порекла саме воде. Дакле, у обзир ће доћи само позиције које су карактеристичне или различите за воду једног или другог порекла.

І. Инсталације за препарирање подземне или бунарске воде.

Подземна вода, као што је речено, мора се ослободити од гвожђа пре него што се шаље у варош. Процес пречишћавања, који се при овоме мора применити, тражи да се вода

претходно издигне на једну извесну висину. Један део те висине искоришћава се за проветравање воде, које се врши на тај начин што се она разбије у танке млазеве или ситне капице и пада кроз ваздух, из кога узима кисеоник који оксидира растворена у води једињења гвожђа и претвара их у нерастворљиви талог. Други део поменутог висине иде на филтрисање проветрене воде, како би се она ослободила тог талога. На постојећим инсталацијама ова целокупна висина, која у процесу издизања воде из подземља до градских резервоара престава тако рећи изгубљени пад, износи округло 9,00 метара. При упоређивању са директним каптирањем воде из речног корита, морамо овој висини додати још око 3 метра, колико просечно износи депресија нивоа подземне воде у бунарима услед отпора протицању воде кроз слојеве подземља. Свега дакле морамо рачунати са претходним издизањем воде на инсталације за пречишћавање на висину од око 12 метара. Код цене електричне енергије од 0,75 дина. по једном киловат-часу коштање овог дизања једног кубног метра воде износи

$$\frac{1000 \times 12 \times 0,736}{15 \times 0,60 \times 3,600} \times 0,75 = 0,041 \text{ дина.}$$

Подземна вода за своје пречишћавање не у словљава никакве друге трошкове сем таквих који су исти и за пречишћавање речне воде.

Како су пак инсталације за каптирање и за пречишћавање подземне и речне воде у својим конструктивним детаљима и по њиховом коштању различите, то ћемо код упоредног прорачуна узети у обзир и трошкове ове амортизације инсталација у једном и у другом случају.

Најновија каптажна инсталација подземне воде, тако звана „северна натега“ у Макишу, коштала је округло 5,000.000,— динара, од којих 3,670.000,— динара отпада на саму натегу, а 1,330.000,— динара на 19 бунара за њу везаних. Просечан капацитет ове каптажне инсталације може се ценити на 16.500 кубних метара на дан. Према томе на 1 кубни метар испуњене воде отпадају амортизациони трошкови, рачунајући 8% годишње камате на уложени капитал и да натега може служити 50 година а бунари 25 година:

$$\frac{3,670.000 \times 0,08174}{16.500 \times 365} = 0,050 \text{ дина.}$$

$$\frac{1.330.000 \times 0,09368}{16.500 \times 365} = 0,021 \text{ дина.}$$

свега 0,071 дина. по 1 кубном метру.

Машинска инсталација у Макишу за издизање подземне воде из бунара на инсталације за пречишћавање те воде коштала је

округло 2,000.000,— динара, од којих 750.000,— динара отпада на грађевински део, а 1,250.000,— динара на машински део. Капацитет ове инсталације износи око 50.000 кубних метара воде на дан. Претпостављајући да ће грађевински део инсталације служити 50 година, а машински 15 година, добићемо износ амортизационих трошкова по 1 кубном метру издигнуте воде:

$$\frac{750.000 \times 0,08174}{50.000 \times 365} = 0,003 \text{ дина.}$$

$$\frac{1.250.000 \times 0,11683}{50.000 \times 365} = 0,008 \text{ „}$$

свега 0,011 дина. по 1 кубном метру.

Најзад инсталација за пречишћавање подземне воде, тако звана III филтарска инсталација на Белим Водама, коштала је округло 8,700.000,— динара, од којих 4,400.000,— динара отпада на грађевински део, а 4,300.000,— динара на механичку опрему инсталације. Капацитет инсталације износи око 36.000 кубних метара воде на дан. Рачунајући да грађевински део инсталације може да служи 50 година, а да ће се механички део морати обновили после 25 година, добићемо износ амортизационих трошкова по 1 кубном метру пречишћене воде:

$$\frac{4.400.000 \times 0,08174}{36.000 \times 365} = 0,027 \text{ дина.}$$

$$\frac{4.300.000 \times 0,09368}{36.000 \times 365} = 0,031 \text{ дина. „}$$

свега 0,058 дина. по 1 кубном метру.

Кад саберемо све горе наведене цифре, добићемо да су сви трошкови учињени ради каптирања и препарирања једног кубног метра подземне воде једнаки 0,181 дина. по једном кубном метру.

II. Инсталације за препарирање речне воде.

Поступак при пречишћавању речне воде, да би се она могла употребити за пиће и у домаћинству, нешто је компликованији и захтева примену разних хемиских средстава за избистривање воде и за њену стерилизацију. И овде се вода мора претходно издигнути на извесну висину ради таложења а затим ради филтрисања. На постојећим инсталацијама ова висина, изгубљена у општем дизању воде из реке до градских резервоара, износи око 5 метара.

Коштање овог претходног издизања воде на инсталације за њено пречишћавање износи под истим претпоставкама као и за подземну воду:

$$\frac{1000 \times 5 \times 0.736}{75 \times 0.60 \times 3600} \times 0.75 = 0.017 \text{ дин.}$$

Вредност хемиских средстава, потребних за потпуно пречишћавање једног кубног метра речне воде, одређује се у просечним количинама овако:

1. алуминијум-сулфата

$$0.033 \text{ кг.} \times 2.56 \text{ дин.} = 0.085 \text{ дин.}$$

2. соде

$$0.020 \text{ кг.} \times 3.09 \text{ дин.} = 0.062 \text{ „}$$

3. течног хлора

$$0.0004 \text{ кг.} \times 9.87 \text{ дин.} = 0.004 \text{ „}$$

$$\text{Свега} \quad 0.151 \text{ дин.}$$

по једном кубном метру пречишћене воде.

Издаци на амортизацију инвестираних сумма у објекте, потребне за капирање и пречишћавање речне воде, израчунавају се за инсталацију на Белим Водама на следећи начин.

Капацитет ове инсталације, при нормалном пуном оптерећењу исте, износи око 28.000 кубних метара воде на дан. Овај капацитет знатно опада у данима када се Сава у јачој мери замути. Стога ћемо за упоредни прорачун узети да је просечан капацитет инсталације око 25.000 кубних метара на дан. На тај начин ћемо добити да издаци за амортизацију појединих делова ове инсталације по једном кубном метру воде износе:

1. за каптажне објекте, ако служе 25 година:

$$\frac{300.000 \times 0.09368}{25.000 \times 365} = 0.003 \text{ дин.}$$

2. за машинску инсталацију и то:

а) за грађевински део са роком трајања од 50 година:

$$\frac{600.000 \times 0.08174}{25.000 \times 365} = 0.005 \text{ дин.}$$

б) за филтарску зграду са роком трајања од 15 година:

$$\frac{800.000 \times 0.11683}{25.000 \times 365} = 0.011 \text{ дин.}$$

$$\text{Свега} \quad 0.016 \text{ дин.}$$

по једном кубном метру.

3. за инсталацију за пречишћавање воде:

а) за таложнике са роком трајања од 50 година:

$$\frac{2.175.000 \times 0.08174}{25.000 \times 365} = 0.020 \text{ дин.}$$

б) за филтарску зграду са роком трајања од 50 година

$$\frac{2.075.000 \times 0.08174}{25.000 \times 365} = 0.019 \text{ дин.}$$

в) за филтре са роком трајања од 25 година

$$\frac{1.880.000 \times 0.09368}{25.000 \times 365} = 0.019 \text{ дин.}$$

г) за цевне везе са роком трајања од 50 година

$$\frac{2.640.000 \times 0.08174}{25.000 \times 365} = 0.024 \text{ дин.}$$

д) за апаратуру дозирања хемикалија и стерилизацију са роком трајања од 10 година

$$\frac{190.000 \times 0.14903}{25.000 \times 365} = 0.003 \text{ дин.}$$

$$\text{Свега:} \quad 0.083 \text{ дин.}$$

по једном кубном метру.

Укупан износ свију горенаведених трошкова за капирање и пречишћавање једног кубног метра речне воде износи према томе 0.272.— дин.

Један сличан прорачун израђен за инсталацију речне воде код „Шест Топола“ даје цифру од 0.303 дин. по једном кубном метру. Нешто веће коштање воде у овој инсталацији објашњава се тиме што је њен капацитет знатно мањи, јер износи свега око 6.000 кубних метара на дан.

Ради лакшег упоређивања појединих позиција у коштању једног кубног метра подземне и речне воде све горе наведене цифре унете су у следећи табеларни преглед:

Ред. бр.	Врста трошкова	Изв. тр. по к. у дин.		
		За подземну воду	За реч. воду На Бел. Вод.	За реч. воду „Шест Топ.“
1.	А. Издање воде на инсталацију за пречишћавање Коштање електричне енергије	0.041	0.017	0.017
2.	Б. Пречишћавање воде Вредност хемиских средстава за пречишћавање воде Б. Амортизација инвестираних сумма за објекте	—	0.151	0.151
3.	Каптажне	0.071	0.003	0.001
4.	Машинске инсталације	0.011	0.016	0.017
5.	Инсталације за пречишћавање воде (грађевински и механички део)	0.058	0.085	0.117
	Укупно по једном кубном метру	0.181	0.272	0.303

Ове цифре дају могућност да се изведу извесни закључци по питању, чему треба тежити код нас у београдском водоводу приликом тражења нових изворишта за снабдевање

града водом. Ианете цифре могу се донекле мењати код разних инсталација, било у зависности од величине тих инсталација, било од месних прилика где се оне изграђују, било најзад од уметности пројектанта да код појединих објеката постигне рационални уштеду у типовима конструкција или у извођењу истих; али те измене ипак не могу много утицати на те закључке, како ће се то видети из даљег излагања.

Цифре под 1 показују да је коштање издизања воде из изворишта на инсталације за пречишћавање код подземне воде знатно веће. Разлог томе је дубљи ниво воде у бунарима услед депресије, проузроковане отпором земљишта кретању воде, а затим потребном висином код проветравања воде на инсталацији за пречишћавање исте. Али док се цифре у рубрици за речну воду не могу смањити, јер већ престајују минимум, цифра код подземне воде може бити умањена, ако се бунари поставе у кружнијем материјалу, где га наравно има, и ближе отвореним коритима река. Избором повољнијих конструкција за проветравање воде и одређивањем минимално потребне висине падања воде при том проветравању, ова се висина своди на најмању меру, која се мора одговарајућим опитима одредити.

Тачка 2 показује да се половина укупних трошкова на каптирање и пречишћавање речне воде односи на набавку хемикских средстава, потребних за то пречишћавање. Ако се узме у обзир да и сама набавка тих средстава зависи од сваких евентуалности, а у случају смислених у фабрикацији или транспортовању може изазвати чак и прекид рада водоводских инсталација, онда је јасно да би снабдевању водом, које не тражи поменутих средстава, требало дати преимућство.

Тачка 3 потврђује сасвим очигледну чињеницу да је само каптирање речне воде далеко јефтиније од каптирања подземне воде, код које се траже скупочени бунари и натези. Ово је у исто време и објашњење зашто је београдски водовод у неколико махова прибегавао искоришћавању речне воде, кад је требало брзо и са релативно малим средствима повећати количину воде у вароши. Не треба међутим заборавити да је свака каптажа речне воде изложена већим неприликама за време зиме, а сем тога и у случају евентуалних ратних заплета.

Код каптирања подземне воде може се постићи осетно смањење наведене цифре, ако се рационалним распоредом бунара ближе отвореним токовима речних корита умањи узајамно отстојање између бунара, а погодном конструкцијом самих бунара и избором материјала за њихову изградњу смањи њихово коштање.

Разлика у цифрама тачке 4 случајне је природе и објашњава се тиме што код обје инсталације за речну воду постоје резерве у

машинама са друговрсним погоном, док је у инсталацији за подземну воду нема, јер су тамо само агрегати са електричним погоном.

Цифре под т. 5 показују да су инсталације за пречишћавање подземне воде јефтиније од оних за речну воду, што се објашњава у главном тиме што речна вода за своје избистравање тражи велике таложнике и инсталације за дозирање хемикалија и за стеримизацију воде.

Најзад закључак, који се сам по себи намеће при посматрању крајњег резултата износа трошкова по једном кубном метру воде, јесте тај да је речна вода, спремна за потискивање у градску мрежу, *скупља* за 50% од подземне воде. Кад се зна да је подземна вода за потрошаче далеко боља од речне у погледу њених хигијенских особина, температуре, укуса и најзад естетске стране њеног порекла, а за водовод због сталности своје температуре, толико важне за одржавање мреже, онда не би требало да постоји двоумљење у избору једне или друге за снабдевање града. Али то не значи да речну воду треба сасвим искључити из употребе у водоводу ако се подземна вода нађе у довољној количини. Баш у случају београдског водовода, на пример, додавањем речне воде подземној умањује се тврдоћа последње. Сем тога код речне воде лакше је постићи повремено повећање количине исте кад је потребно у периодима изузетно велике потрошње у граду.

Због овога није се одустало ни у пројектованом даљем проширењу београдског водовода од евентуалног искоришћавања речне воде за снабдевање града, али таквом искоришћавању треба приступити по могућности после обезбеђења довољне количине подземне воде, по својим особинама безусловно боље, и то само у количинама које неће рђаво утицати на добре особине подземне воде.

Може се поставити још једно питање на које би требало дати одговор. Наиме, ако би се при тражењу нових изворишта за добијање подземне воде наишло на тешкоће разне природе, да ли би се неким мерама могле отклонити мане речне воде, како би се она могла давати Београду у неограниченим количинама. Као што смо рекли, главна mana речне воде је сталност њене температуре, која ту воду чини мало повољном за пиће, па и за друге домаће сврхе како зими тако и лети. Међутим одузимање или додавање води топлоте веома је скупо кад се имају у виду огромне количине воде које се потискују дневно у градску мрежу, а релативно мали користан ефекат при примени разних машина за постизавање тражених измена температуре. Потпуна ирационалност таквог поступка постаје још очигледнија, кад се узме у обзир да само код једног врло малог дела укупно потрошене воде, поглавито за пиће, постоји потреба регулисања температуре. Водоводска техника познаје један начин ублажења великих

промена температуре речне воде. Тај се начин састоји у пропуштању речне воде кроз подземље погодног састава, где вода прима скоро температуру подземне воде, и из кога се после хвата каптажним инсталацијама сличним онима као код праве подземне воде. Истовремено постиже се и добра филтрација па и стерилизација воде. Како је овај начин веома сличан каптирању воде помоћу бунара постављених у близини обала река, а свакако скупљи од последњег, то он не долази у обзир, у толико пре што постоји могућност постављања приобалних бунара у близини Београда.

Најзад елемент извесне несигурности у компликованом поступку пречишћавања речне воде остаје увек, ма колико да тај поступак буде усавршаван а персонал савестан и извешбан, те према томе ова мана речне воде не може да се уклони. Треба само да се сетимо епидемија, чији разносач може да буде вода, па да схватимо тежњу водоводских стручњака да употребу речне воде по могућству ограниче на најмању меру.

Истина је да се у Америци са њеним градовима-колосима много употребљава површинска вода, било из река или језера било из вештачки створених резервоара иза подигнутих водојака, али увек из више или мање заштићених од загађивања реона. У Европи се пак употреба речне воде по могућству избегава, иако се у последње време њена употреба шири у колико расту градови, индустрија и уколико се техника пречишћавања воде усавршава. Треба међутим имати на уму да у колико је нека апаратура компликованија, у толико се она лакше квари, па према томе и несигурнија је. Разни контролни апарати могу исправно и на време јављати настале

дефекте, али време потребно за довођење апаратуре у ред не може се скратити, и ризик дуге прекида остаје.

И у Београду постоји у једном делу вароши посебна улична мрежа за прање и поливање улица и паркова, која се напаја искључиво речном водом, али се та вода код нас, како је то већ речено, пречишћава на исти начин као и пијаћа вода. Пречишћена речна вода могла би се рационално употребити и у разним јавним басенима за купање или у пливачким стадионима, где наша подземна вода са својом ниском температуром не би била погодна.

Што се пак тиче воде за домаће потребе, која највише и интересује Београђане, потрошаче те воде, једва би се нашао неко који би подземној води оспорио њено преимућство пред речном водом. Важна је већ сама чињеница да је подземна вода стерилна на самом месту њеног каптирања, јер тиме пружа гаранцију да је здрава. Свака вода, која није стерилна, у опреци је са нашим естетским осећајем, утолико пре што се у већини случајева не може тачно утврдити одакле су у ту воду доспеле клице. Стерилност воде најбоље гарантује потрошачима да они неће бити жртве поменутих епидемија, као што су дезинтерија, трбушни тифус, паратифус или колера. Код једне добро организоване контроле третирања подземне воде, хигијенских услова на инсталацијама, контроле персонала, који ради у истим, вода остаје стерилна и таква долази и до потрошача. У београдском водоводу, са његовом специјалном лабораторијом на Белим Водама, таква контрола постоји.

Инж. Ђ. Грцкат.

Слика А. Г. Балаж: „Мотив из Панчева“
(Са изложбе „Београдске групе тројице“)

Један предлог за уређење цвећарница на Новом гробљу

Нашем Београду много што шта недостаје, јер је кроз читаве векове водио борбу да добије место које му припада. Нему није остало времена да се и себи посвети; да ради и уради што треба у корист свога подизања и изграђивања како су његови претставници мислили и желели.

Откад постоји, Београд је увек радио оно на што су га прилике принуђавале и оно што му је било најпрече, па тако мора радити и сад кад му је државно-национални положај обезбеђен за вечита времена.

Београд је децембра 1918 године коначно постао престони град Краљевине Југославије.

После тога срећнога дана, Београд се могао и сам себи посветити, поред свих својих напора које је морао и даље чинити за опште уређење наше нове Краљевине.

Београд је могао у своје данашњем положају за ових кратких двадесет година, поред великих државних послова, и за себе урадити не само довољно но и више него што је очекивао после поднетих жртава за стварање данашње његове државе.

Београд је за последњих двадесет година толико сам себе подигао и изградио да се с правом може рећи да је он данас велики и у приличној мери модеран град, коме се страници с правом диве.

По некој злој судбини, у свету свуда па и око нас наступиле вратоломне прилике, које су, можда и нехотице опет омеле Београд у његовим напорима за своје подизање и изграђивање.

Опет је Београд, по законима самоодржава, можда по стохиладити пут, морао добити у положај самоодбране, да опет на мртвој страни чува и очува све своје крваве тековине, које је својом борбом кроз векове стекао.

Код таквога стања ствари ни један његов родољубиви становник не може и не сме ништа замерити његовој општинској управи и њеном претседништву што сад не могу да раде и ураде оно и онолико колико би у другим повољним приликама радили и урадили. —

Противно свима жељама и разумним намерама општинске управе и противно великим нашим потребама, Београд се мора удржати од решавања свију великих проблема,

за чије су решавање потребна огромна средства, која у данашњим поменутих приликама не можемо имати нити од грађанства тражити.

И према томе, и наша данашња општинска управа и ако јој на челу стоје особито вредни и способни управљачи, мора се помирити са стањем ствари и у својем раду ограничити се само на оно што може свршити средствима са којима, и у овим приликама, може располагати.

Данашња наша општинска управа под притиском тешких времена, — поред великих текућих послова, од којих зависи редован живот, — мора да се посвети и мањим и ситнијим пословима, на уклањању свих уличних грубости и свег оног што по улицама убија углед Београду, а што не изискује велике материјалне жртве.

Не може се данас ни помислити на оне велике послове без којих је Београд могао да живи и постоји безброј векова, па ипак је дочекао свој данашњи завидан положај, како у својој држави тако и у свету уопште.

На такву једну ствар, малу по материјалној страни, а врло велику по угледу Београда као престоница града, ми овим желимо, да свима позваним и надлежним обратимо пажњу.

Ствар је у овоме:

Наше данашње гробље, звано Владановац, толико се попунило покојницима, те Општина мора створити ново гробље на другој страни, где је већ и сам простор нађен. Само се мора чекати на повољније прилике па да се приступи изradi приступних путева и осталог што треба.

Но и у томе случају кад се подигне и добије ново гробље, садање гробље остаје дом вечнога мира и покоја наших милих и драгих Београђана, међу којима су и најзаслужнији синови нашега народа.

Садање гробље, Владановац — у коме, као што већ рекох, почињу први и најзаслужнији синови Београда, па и покојни претставници општинских управа, — нема једну велику потребу, која би била у складу са лепим и добро уређеним гробљем, већ место тога једно рутло, које срамоти достојанство Београда и уди његовом угледу.

Реч је о гробљанским продавницама цвећа без којих гробље великога града не може бити. А какве су данашње цвећарнице боље и да их нема, јер онакве какве су срамоте наши славни Београд, понос Српства и Југословенства.

Неодложна потреба изискује да се она накарада — гробљанске цвећарнице — што пре, а најдаље још идућег пролећа, уклони, а на њихово место поставе друге које ће задовољавати потребу и чинити част Београду и својим лепотама подићи му углед.

А то се може постићи за мале паре, само ваља имати смисла за овако лепу ствар, као и способности и воље за остварење ове идеје, јер општина за ту ствар има и стручњака и средстава.

То се може и ваља учинити на овај начин:

Гробљански зид, који води од француског гробља и који је дошао до садашњих цвећарница и ту још пре толико година стао, ваља продужити до краја — до Јовичићеве гробнице, али са аркадама, које ваља удесити за лепе и модерне цвећарнице.

А за одржавање свежине цвећа ваља кроз све цвећарнице, крај аркадних гробница наших великана, спровести водени канал, те и на тај начин задовољити купце, да лепо и свеже цвеће стављају на гроб својега милога и драгога.

Ја сам, као одборник у општинском одбору, то питање покренуо за владе мога старог пријатеља г. Владе Илића, који је ствар и схватио и прихватио и наредио својим стручним органима да му поднесу извештај о томе: да ли је ту замисао могуће извести и да ли то треба уредити, као и да ли ће се тим постићи оно што се жели.

Но, на жалост, на томе се и остало, на сваки начин противно настојању г. Илића, јер

тада општински позвани стручњаци, из не знам којих разлога, нису били загрејани за ту ствар и оставили су је да чека боља и повољнија времена и некога другог председника.

Ја налазим да су, за решење овога питања, и данашње тешке прилике ипак доста повољне, јер његово решење не изискује велике материјалне жртве.

И још нешто:

Наша општинска управа са својим претседништвом показала је више пута, да особито добро схвата данашње прилике и своју дужност у њима што се слаже и са погледима претседника Краљевске владе, као одговорнога носиоца данашње опште народне и државне политике, па донекле и политике самоуправних тела.

И код таквога стања ствари, наша данашња општинска управа, у ово доба опште пометености у свету, ваља да уложи сав свој труд, да очува оно што смо са тешком муком и великим жртвама стекли и да напрегне све своје силе са којима располаже да повећа свој возни парк како би задовољила, у што већој мери, саобраћајне потребе Београђана и оснажила своје материјално стање.

Остале велике проблеме, који чекају на решавање, треба оставити за боља и срећнија времена, у којима ћемо моћи решавати сва питања тако много потребна Београду и Београђанима на њихово и наше опште задовољство.

Према изложеном, ако је икада било потребно држати се животом створене народне изреке: „Пружај се према губерну“ — то је потребно данас свакоме, па и нашој општинској управи.

А ко пажљиво иде са временом тај ће сигурно стићи куд је науимо.

Павле Кара-Радовановић

Василије Резников: „Стари град Смедерево“
(Са изложбе „Београдске групе тројице“)

Градска галама и њен утицај на јавно здравље

— Мере сузбијања градске галаме у Београду —

Атмосфера градског насеља у веку индустријализације знатно се разликује по свом саставу и утицају на здравље човека од оног, који чини атмосфера и ваздух насеља на отвореном простору, у природи, јер градска атмосфера садржи у себи разноврсне штетне материјалне супстанце. Поред садржаја различитих штетних и токсичних хемиских једињења, градски ваздух носи у себи разноврсне супстанце биолошког порекла, које су у стању да изазову низ патолошких промена у организму градског становника.

Градски ваздух са његовим хемиским и биолошким особинама, као и специфичним електричним стањем атмосфере, сачињава један снажан и моћан чинилац у патологији градског становништва. Патологија градског становништва, с обзиром на специфичне услове градског живота, сасвим је различита од патологије сеоских насељеника у природи. По некад је градски живот неподношљив за појединце, нарочито осетљиве и тако зване неприлагођене градском животу. Стога за ову врсту лица неопходно је потребан боравак ван града ради оздрављења, негде на чистом ваздуху, у шуми, на мору, или на селу. За већи пак број градских становника, нарочито њихову децу, здравствена је потреба да с времена на време бораве ван града, да иду на летоване и опоравак, што се уосталом широко примењује од стране савремене комуналне хигијене.

Поред материјалних супстанца атмосфере, играју велику улогу у ваздуху енергетичке појаве у ваздуху града, као што је дезелектризација ваздуха у већим индустријским градовима, а исто тако и енергетичке појаве звука — градска галама и улична ларма.

За човека прастаре епохе и донекле за сеоског становника, који још живи под природним условима, на широким просторима њина и шума, уопште није проблем отклањање токсичних једињења дима и чађи, и није проблем ни борба против ларме и галаме. Вечити закони природе у измени материје старају се о уклањању нечистоће у природним условима, а читави океани свежег ваздуха несметано апсорбују дим и чађ из малог сеоског димњака, који, као нека вијугаста сенка, само романтично украшава сеоски пејзаж. Само звуци природе опкољавали су мекадашњег човека, а понекад и домаћа стока нарушавала тишину

и мир природе, а певање птица је допуњавало пријатни шум ветра у пољу и треперење лишћа у шуми. У таквој мирној и природној средини живео је човека човек поштеђен тежих и надражаја нервног система и органа чула. Али услови модерног индустријског града са механизираним јаким саобраћајем нагло су променили целу слику: човек је уведен у круг сасвим нових, јачих и патолошких надражаја органа чула и нервног система градском лармом. Улична галама заменила је цео низ природних, пријатних акустичких осећања и тиме је компликовала и поторшала услове живота градског становника, а у исто време и заменила слику патологије градског становника.

Поред карактеристичног побољшања (морбидитета) израженог у индексима такође је веома карактеристична за патологију већег насеља слика смртности изражена у интензивним и екстензивним индексима, т.ј. обрачунатим у првом случају на број становника, а у другом случају као проценат целокупне смртности. Удео смртности од појединих врсти болести, веома је поучан са гледишта упознавања са патологијом већих градских агломерација.

Као негативну карактеристичну појаву градских насеља треба истаћи осетан пораст смртности од болести циркулаторног апарата, тј. болести срца и крвних судова, у чијој етиологији играју бесумње велику улогу разноврсни психо-неврогени надражаји и инсулти већег града живота, између којих градска ларма и галама заузимају видно место, јер је стручним испитивањима утврђено да ови надражаји изазивају осетно убрзавање пулса и повећавање крвног притиска, на негативно утичу и исцрпљују снагу циркулаторног апарата. Заиста смртност од ове групе болести заузима прво место у низу осталих група оболења у већим градовима старог и новог света.

Код нас у Београду још пре неколико година сматрало се да ће тек за коју деценију моралитет ове групе заузети прво место. Међутим, само неколико протекаћих година убедили су нас да се процес модификације патологије развија и напредује много брже него што се очекивало.

Већ у 1939 години удео моралитета од болести циркулаторног апарата порастао је, од 9,6% 1927, на 24,7%, тј. најдјачао смртност од туберкулозе, овог најгласнијег фак-

тора београдског mortalитета, који је све до 1939 године увек стајао на првом месту.

Остале карактеристичне појаве у градској патологији састоје се у следећем: а) порасту смртности од нервних болести; б) повећавању mortalитета од малигних тумора; в) повећавању несрећних случајева при саобраћају (нарочито аутомобилизам) и најзад г) смањењу смртности од акутних инфективних болести у вези са успесима хигијено-техничког развоја града, наравно, као једна позитивна појава комуналног живота већих градова. Као илустрација овог последњег тарђења навешћемо кретање mortalитета од акутних заразних болести у Београду за последних 13 година, које сведоче о смањењу ове групе mortalитета: 1927—4,9%, 1928—7,4%, 1929—4,7%, 1930—5,7%, 1931—4,7%, 1932—4,5%, 1933—3,9%, 1934—4,5%, 1935—3,9%, 1936—3,9%, 1937—3,1%, 1938—2,9%, 1939—2,3%.

Гоштите, облик градске патологије у епохи индустријализације и механизације уличног саобраћаја јесте резултатом деловања многих штетљивих фактора градског живота, чије проучавање сачињава велики интерес са гледишта комуналне хигијене. На упознавању једног од тих чиниоца овде ћемо се задржати с обзиром да је веома карактеристичан за савремене веће градове и нарочито градове—цинове. Наша престоница је нагло коракнула за три последње деценије у правцу преобраћаја у град савремене техничке цивилизације, а поред тога град се нагло развија и умножава своју популацију брзим темпом, скоро са 300% за три последње деценије.

Знатно се повећава и механизира саобраћај, повећава се трговина и индустрија уопредно са грађевинском делатношћу и Београд добија облик града данашњице са свима његовим преимућствима и манама. Многе особине Београда нису још добиле пун изражај, али престоница је бесумње већ укочана у општи ток развоја градова са карактеристичном еволуцијом патологије становништва. Чинилац који ћемо овде третирати, нако није још добио у Београду тај пресудан значај и пуну важност, као што је случај код градова—цинова, ипак је важан с обзиром на постизавање милионске популације Београда у блиској будућности. Тада ће питање градске ларме и галаме у пуној мери добити свој патолошки значај. Предвидети недостатке будућности једног града, предупредити и отклонити њихов развој и изражај мерама систематског и планског дељања у ствари и чини праву задаћу комуналне хигијене, јер је много тежа и компликованија борба против негативних утицаја, већ створених и укорених, него планско и благовремено отклањање извесних недостатака и мана и предохрана града од развоја и умножавања истих.

Градска ларма и галама може бити поде-

љена у три врсте: транспортна или саобраћајна, индустријска и домаћа. Прво научно проучавање градске ларме и галаме обавио је амерички хигијеничар д-р Фри у Њујорку, али је затим ускоро предузет низ одличних студија у Чикагу, Вашингтону, Лондону, па поново у Њујорку, где је радила доцније специјална комисија састављена од стране Департамента здравља од специјалиста за неурологију, отијатрију, архитекта и санитарних инжињера. Ова америчка комисија проучила је негативан утицај галаме на јавно здравље и здравље појединаца и нашла штетљив утицај галаме у следећим правцима:

1) Поремећају функција чула слуха под утицајем дејства јаке ларме.

2) Смањењу продуктивности рада услед поремећаја пажње и отежавања концентрације исте.

3) Надражаја нервног система, који изазива стање акутне неурастеније и психостеније.

4) Убрзавање пулса и дисања са повећавањем притиска.

5) Прекомерног надражаја нервног система, који води исцрпљености организма и општој изнурености.

Сем тога радовима енглеских аутора установљено је да дејство галаме изазива осетно успоравање брзине нервних и психичких реакција, смањење пажње, као и бесаницу. Експериментално је констатовано да је дуготрајно дејство галаме у стању да изазове чак дегенеративне и атрофичне промене у апарату чула.

Као што се види из горњег, штетан утицај градске галаме највише напада нервни систем са органима чула и циркулаторни апарат. Доњи подаци за последних 13 година о смртности у Београду од болести нервног система и циркулаторног апарата у вези са одговарајућим подацима у већим градовима Европе могу илустровати еволуцију патологије градског становништва. И ако mortalитет од болести нервног система није довољан сам по себи без статистике морбидитета за карактеристични утицај већег градског живота на нервни систем, ипак навешћемо ради компарације индексе mortalитета од болести нервног система и органа чула у упоређењу са индексима већих европских градова:

Године	град	mortalитет на 100.000 станов.
1935	Београд	110,11
"	Беч	136,54
"	Париз	138,48
"	Берлин	161,48

Из ових индекса види се да исти расту и повећавају се у вези са порастом популације града. Много је осетљивија у томе погледу смртност од болести срца и крвних судова, која јасније и реалније приказује еволуцију

градске патологије него mortalitet од нервних болести. Из наше градске виталне статистике за последњих 13 година може се јасно уочити тенденција којом се развија патологија престојничког становништва.

Године	глас. број умрлих од бол. цирк. апар.	индекс смртности	процент, удео у целокуп. mortalitet
1927	282	140,1	9,6
1928	314	145,8	9,8
1929	342	149,2	9,9
1930	339	144,9	11,8
1931	343	142,3	11,2
1932	327	132,5	11,3
1933	328	129,6	11,8
1934	374	144,1	13,3
1935	485	162,8	15,1
1936	462	151,4	14,3
1937	583	—	17,1
1938	618	—	17,3
1939	755	—	24,7

Последња колона процентуалног удела смртности од болести циркулаторног апарата у целокупном mortalitetу скоро непрекидним растом кривуље илуструје утицај градског живота на mortalitet од болести крвних судова и срца. Осетан скок овог mortaliteta опажа се у годинама 1934—1935, као и 1939 године. Ова јасна тенденција стабилног пораста изгледа остаће и у блиској будућности, јер већи градови Европе пружају нам још веће индексе: Берлин—301,6%, Беч—334,1%, у место београдског индекса од 162,8% у истој 1935 години. На основу ове појаве и других података о mortalitetу и побољшању градског становништва могла би се овако формулисати идеја водиља савремене комуналне хигијене: „Чувајте срце и крвне судове, као и нервни апарат градског становништва спровођењем потребних техничких и хигијенских мера на угодњењу града.“

Горе назначена неповољна демографска еволуција у већим градовима може ићи или беспрекидно или чак са убавано прогресивним темпом, ако се негирају горња факта, горњи принципи и захтеви савремене комуналне хигијене. Напротив предузимањем потребних техничко-хигијенских мера моћи ће се осетно смањити штетни утицај београдског живота и то деловањем у свима правцима: сузбијањем социјалних болести, рационалирањем јавне исхране, смањивањем психоневрогенних инсульта и надражаја, између којих видно место заузима градска галама и ларма, као што смо већ рекли.

Физичка природа градске галаме и уличне ларме карактерише се супротно звуку изм свој музикални тон, отсуством тона одређене висине, снаге и тембра. Градска галама се састоји из мешавине разноврсних тонова неодређене висине, снаге и тембра. Висина звука, као што је познато, одређује се бројем вибрација у једном секунду, тембр се опре-

дељује додатком споредних тонова основном тону (обертонима), док се снага звука одређује количином енергије која прелази у једном секунду кроз средину у пречнику од 1 см.² (Брзина ширења звука износи 330 м. на секунду). Количина енергије, која је у стању да изазове у ваздуху једва приметан за уво шум, релативно је мала. Тако обични разговор човека производи свега 10 микровата енергије (један микроват одговара једном милионитом делу киловата, а киловат — 1,36 коњских снага). За јединицу енергије звука у хигијенским и техничким испитивањима узима се интернационална психофизичка јединица децибел (Db), тј. интензивност звука која се још може осетити нормалним човециним увом. Однос најслабијег звука према најјачем, који је у стању да прими уво, износи једну милијарду. Важно је знати да наше уво диференцира снагу звука према логаритму количине енергије, а не према стварној количини енергије.

У сврху практичног мерења и оцене интензивности шума и галаме постоје у главном две скале: немачка и америчка. Немачка скала садржи 100 тона — од нуле, на прагу осетљивости (тишина), до 100, која одговара јакој галами, на пример при нитовању казана, које назива осећај бола. Галама у индустријским дворштима означава се на овој скали са 25—30 тона; улична ларма при јачем саобраћају са 80 тона (у музици са „фоотнисмо“).

Америчка скала дели се на 130 понадецибела, при чему 130 означава неподношљиву галаму; ларма авиоплана означава се са 110, непријатна јака галама са 65—80 децибела, ларма пожарне сирене на отстојању 20 метара 85; ларма при механичком чишћењу снега — 75 дб., галама у кафани са — 30, улична ларма за време средње јачине саобраћаја — 60 дб. У обичној канцеларији — 55; тихо свирање радија — 40; шум у просечној стану — око 30; шапат и шум у мирној башти — 20; једва приметно треперење лишћа — од 5—10 децибела.

За практичне сврхе довољна је скала на бази пет оцена:

- 1 — Веома тихо — 0—20;
- 2 — Тихо 21—40;
- 3 — Умерена галама 41—60;
- 4 — Галама 61—80 и
- 5 — Јака галама 81—100.

Што се тиче метода мерења шума и галаме, постоји неколико за практичну употребу, као што је на пример метода Денниса са камертоном и метода са специјалним апаратима. По методи Денниса употребљавају се три камертона, чији се тонови односе као: 1:4 и то: камертони са 128, 512 и 2048 вибрација у једном секунду. Помоћу ових камертонова одређује се време за које се тон камертона надјачава галамом која се испитује,

У Америци су у примени за мерење шума галаме најчешће два прибора: шумомер и аудиомертар.

Амерички градови, који највише пате од уличне ларме и галаме услед механизације и јаког развоја транспорта и индустријализације града, предњаче и у проучавању ове појаве градског живота, а такође и у сузбијању уличне ларме. Према америчким подацима, у Њујорку највише ствара галаму транспорт (до 61%), затим долази у обзир улична ларма независно од транспорта и саобраћаја (27%), радиореклама и гласноговорници узимају учешћа у стварању градске галаме до 12%. Обично на улици већини америчких градова галама не прелази 60 дБ., док понекад она се пење и до 96 дБ., тако да онемогућава обављање сваког разговора на улици, јер снага човечијег гласа не превазилази 60 дБ.

На нашим београдским улицама са јачим теретним и путничким саобраћајем, — као на пример у Немањиној улици, Краља Милана, Хартвиговој и делимично Душановој, као и на трговима Теразија, Славија и Вилсонов трг — галама често превазилази 60 дБ., јер онемогућава разговор са сапутником. Исто тако на саобраћајним београдским артеријама још почевши од јутарњих часова аглама постизава јаку интензивност, тако да у просторијама изложеним на улици нема услова за нормални физиолошки сан ни за напори концентрисан умни рад.

Из ових података о пореклу уличне галаме већ се оцртава програм рада на сузбијању градске галаме. Ова борба требала би према томе да буде уперена пре свега на регулисање теретног и путничког саобраћаја, што према постојећој организацији, и ако не спада у делокруг рада Општине, ипак са гледишта комуналне хигијене мора да нас интересује, јер се ту налазе главни извори градске галаме, једног од важних фактора, као што смо видели, већегрadsке патологије. Овде треба спречити пре свега војну моторних кола са отпиреним издувањима (ауспуговима), затим злоупотребу сигнала, чија употреба мора бити редуцирана на најпотребнији минимум, затим забранити претерано нагло вођење и нагло кочење, како би се избегло стварање јаке галаме шкрипањем колица.

У погледу трамвајског саобраћаја треба тежити његовом смањивању и замени аутобусним саобраћајем, нарочито електричним аутомобилима, који не производе галаму мотора. У колико трамвајски саобраћај постоји, он мора бити регулисан на такав начин да што мање производи галаму и ларму, а ово се постижева изабраном прелаза јачом брзином преко трамвајских пруга и скретница и одржавањем трамвајских хвагона у потпуно исправном стању. Нарочито расклиматани вагони изазивају јаку лупу и ларму за време кретања. Исто тако важно је код нас спречити неиздржљив

врисак од трамвајских точкова на окукама, који јежи кожу пролазницима и трамвајским путницима. Важно је избегавати спровођење кроз градове надземне железнице, која прани у граду нарочито јаку галаму, а у случајевима где је железнички саобраћај са урбанистичког погледа неопходан, исти замењивати подземним, који најмање смета градском животу и производи минимум ларме.

За сузбијање галаме коју изазивају трамвајски вагони предложен је низ технички мера, у које немамо намеру овде улазити. Овде ћемо споменути употребу различитих гумених уложака и амортизера и изградњу вагона од специјалног материјала, који рђаво спроводи звук. Не мање је важна употреба подесног материјала и за прављење путева, који апсорбују звук и спречавају стварање неподносљиве галаме и лупе приликом кретања саобраћајних возила, као и специјалног начина изградње путева.

У нашим приликама нарочито је важно тежити, из ових и многих других разлога, што скоријој замени турске калдрме модерним коловозом. Тако исто би било веома корисно забранити употребу возила без гумених точкова, јер се Београд свакодневно преплава хиљадама млекарских чева, које још од раног јутра клопају по београдској калдрми, узнемирују становништво у зору, нарушавајући физиолошки миран сан. У истом смислу негативно утиче на нормалан сан рад општинских ђубретарских хкола типа „Кука“, која стварају радом пропелера јаку галаму и буде становништво за време најјачег сна. Такав рад, веома често изазива оправдане протесте грађана код санитетских власти, који траже заштиту свог сна и ноћног одмора. Стога би било сасвим оправдано и умесно да се забрани ноћна употреба кола ових и сличних типова, замењујући их коњским или другим подесним транспортним средствима, с тим да се кола система „Куке“, иначе рађена за изношење ђубрета по принципу „без смира и вазда“, могу употребљавати само у дневним часовима радног времена.

У колико амерички и већи градови пате од галаме и ларме гласноговорника и радиореклама, у толико су Београђани угрођени, нарочито у ноћним часовима, од ларме и вике кафанских музика, које често безобзирно грме ван кафана на тротозу или улици, не водећи рачуна о комодитету и о праву на одмор радног света. Ова чињеница обавезује надлежне факторе да у јавном интересу питање ноћних кафана и кафанске музике регулишу строгим прописима и ограничењима, сматрајући да су провод појединаца и материјални интереси неких кафеџија свакако инфериорнији од општих интереса чувања нервног система и циркулаторног апарата становништва полумилонског града.

Индустријска ларма у Београду још не

сачињава нарочито тежак проблем, јер је индустрија тек у развоју. Али је важно предузети сада благовремено, а нарочито у вези са изразом Уредбе о извршењу регулационог плана, превентивне мере у погледу прецизирања индустријских реона, а и с обзиром на токсично дејство једињења многих индустријских предузећа, а и с обзиром на изазивање индустријске ларме и галаме. Колико је важна одговарајућа удаљеност индустријских реона и опасивање истих зеленилом с обзиром на спречавање токсичног дејства, толико је битна удаљеност индустријских предузећа од реона за становање с обзиром на галаму и ларму, коју праве извесна предузећа. Овде је важно споменути предузећа и радионице где се врши нитовање, нарочито пнеуматичким путем, које изазива исподношљиву галаму са њеним шкодљивим утицајем на нервни систем и чула. Стога свака радионица која обавља нитовање мора бити иселена из унутрашњег реона за становање или у крајњем случају нитовање се мора замесити на пр. швајсованом или сличним методом рада.

Исто тако у циљу сузбијања индустријске галаме, препоручљиво је замена свих застарелих метода рада, везаних са проузроковањем галаме, новим без ларме, као што је на пример захена обрађивања чекићима и баросима услијањем гвожђа са хидрауличним пресам, затим употреба подлога испод машина од плута, цвилеха, гуме и сл., што би било у стању да смањи галаму у индустријским предузећима и тиме би се очувало не само градски мир, но би се и знатно повећала продуктивност рада у самим индустријским предузећима.

За сузбијање домаће галаме и за заштиту од уласка исте у станове постоји такође низ мера, јер један од најглавнијих услова хигијенског стана састоји се у томе да поједини станови у згради и поједине собе у стану буду добро изоловане у погледу акустичком, тако да не би гласни разговори, певање, свирање и друге врсте галаме узнемиравале становнике других просторија. За физиолошки нормалан сан, као и за напори и продуктиван умни рад, неопходан је услов тишина. Поред горе споменутих општих мера, да сузбијање галаме важно је обратити пажњу на сам начин грађења куће за становање у погледу примене технике акустичке изолације, у коју сврху се примењују подесни материјали који, и ако пропуштају ваздух потребан за

природну вентилацију, у исто време задржавају шум, звук и спречавају галаму. Према страним подацима подизање зграда са таквом акустичком изолацијом поскупљује грађење са 2-8%.

За техничко-хигијенска испитивања акустичких изолација у зградама за становање, надлежним, канцеларијама, школама, болницама, лабораторијумима и сл. употребљава се веома zgodан прибор сонометар Отенштајна и Сивекинга, који се састоји из два камертона истог тона намештена на резонаторе. Један камертон помоћу електричне струје доводи се у вибрацију, а други камертон сонометар резонира на овај звук, при чему се сила звука оптички одређује. Однос сила звука сонометра при стајању непосредно поред првог камертона и затим при смештају истог у одељење, које се испитује у погледу степена акустичке изолације, узет у квадрату одговара јачини спроводљивости звука испитаног одељења.

У овом кратком излагању о проблему градске галаме и утицају исте на хигијену и јавно здравље града дотакли смо се мера борбе и начина предохране од шкодљивог утицаја градске ларме и галаме. Извесне мере, које су горе наведене, спадају већ у мере садашњости, а извесне су тек у програму будућности. Од мера садашњости извесне пак спадају у домен рада Општине, као што су специјални начини израде путева, регулисање и побољшање трамвајског и аутобуског саобраћаја, начин грађења нових зграда с обзиром на потребу акустичке изолације и др. С друге стране, постоји низ мера за које су надлежни други фактори, као што је саобраћајна полиција и управно-полицијска власт.

Стога пред комуналном делатношћу стоје извесне дужности, нарочито приликом израде ширег урбанистичког програма, подизања и планирања нових делова града, као и реконструкције старих. Овом приликом потребно је предвидети превентивне мере и отклонити све шкодљиве утицаје разноврсних фактора, између којих и утицај галаме, у граду, који ће у будуће бесумње имати све већу интензивност и значај, него сада, како би се на тај начин заштитило јавно здравље становништва и од престонице створио град здравог, мирног и удобног живота.

Д-р Сергије Рамани

Гробља у иностранству и код нас

Књига пророка Језекиља гл. 37 т.т. 1-10... и постави ме уред поља које бејаше пуно кости... а кад про- роковаш наста глас и гле потрес и кости се прибраху савака ка својој кости и погледах и гле по њима изидоше жиле и месо, и озго се кожа науче... и уђе у њих дух и оживеше, и стадоше на ноге.

Пошто је већина религија основана на старом Завету, то се, обзиром на горње про- рочанство, и сахране скоро свуда врше упо- копавањем лешева у земљу, како се говори у парастосној молитви: „Земља си и у земљу отидеши”.

И тако са једне стране разне религије, са друге стари обичаји и нагон нешто сачу- вати од својих драгих мртваца, привлаче љу- де да сахрањују исте путем упокопавања. Пошто је за сваки гроб потребно по три квадратна метра, то се врло брзо, ако се чувају гробови, осећа оскудица у земљи. Замислите град са већим бројем становника, на пример од 1 ми- лион људи! У оваквој вароши, за време од 50 година, (при годишњој смртности од 2%), гробље ће заузети површину од 3½ до 4 кв. километра, где ће бити под гробовима заузео 325 хектара, а остало 25—75 хектара под путевима и зградама.

Пошто је земљиште у градовима скупо- цено, а у већим варошима тако је невероватно висока цена, да је за људе средњег сталежа неприступачна, а камо ли за сиромашан савет, то су општине биле принуђене да отварају с времена на време нова гробља на периферији вароши, како би изашли у сусрет становништву са јевтинијим земљиштем. У градовима са ве- ликим бројем становништва, — на пример у Лондону, Паризу и Берлину — цена по метру квадратног земљишта у централном делу града износи неколико десетина хиљада динара, а понекад достиже и до сто хиљада. Код нас у Београду, ако би се гробови продавали за личну својину, требало би наплаћивати по 1.200 до 2.000 динара за сваки гроб, што би било за многе људе неприступачно.

Немогућност да продају гробове већину грађанства по цени коштања земљишта, на

првом месту, натерала је општине да издају гробове под кирију по минималној цени. Али и те садање ниске цене турнуса (кирије) многи нису у стању да плате (120, 240 и 360 динара за сваких десет година). Међутим, ова цена за сада апсолутно није рентабилна по Општину, пошто не даје довољно прихода на садању вредност земљишта, заузетог једним гробом (3,25 м²), а које се сада цени просечно 1.500 дин. Просечна годишња рента од 24 дин., по наведеним ценама турнуса (у стварности иста је још мање), не чини ни 2%. А ми још нисмо узели у обзир површину путева, као ни вредност истих. Трошкови око одржавања гробља и управљања истим покрива турнус за гроб- нице, што се да видети, ако погледамо прави- лник о гробљанским таксама и обрачунамо вредност подизања гробнице.

Није прошло ни 50 година од отварања Новог гробља, а гробље је скоро попуњено. И ми се налазимо опет пред проблемом отварања још једног гробља, али већ, и са тро- шковима које не бисмо без зајма могли са- владати. Ми смо научени да сматрамо да из- датке око гробља Општина мора да поднесе из социјалне дужности, као што задовољавање и других наших потреба хуманитарног, хиги- јенског и социјалног порекла спада у дужност општина. Међутим, у иностранству, — пошто су, услед скупоће земљишта, које сваке године расте за 10% издаци око задовољавања сличних социјалних потреба постали неподношљиви, — општинске и државне установе овакве проблеме решавају на комерцијалној основи. (Види у „Привредном прегледу” за 1937 г. чланак: „Сам живи, а подај и другоме да живи”). Начин обрачунавања прихода и сма- њивања трошкова око решавања комуналних и социјалних проблема можемо наћи нарочито у немачкој стручној литератури.

Гробљански проблем, услед великог уло- женог капитала, у иностранству се је решавао на разне начине, према обичају, карактеру и верским појмовима дотичног народа. Поједини народи, који су били побожни и волели давати заупокојену литургију (мису), а поред тога и парастос на гробу (Шпанци, Французи и Руси) процењивали место гроба по специјалној так-

си, и то: што ближе цркви и улазу — скупље, што даље — јефтиније, а на крају гробља, са тежим прилазом — бесплатно. Тако је било једно од првих решења.

Доцније су Шпанији у Барселони крајем прошлог века за сиромашни свет изумели специјалне магацине-гробнице, где сахрањују мртваци на четири до шест спратова. Ови магацини-гробнице, пошто је свако одељење спојено са тлом земље, имају природан распад леша у повољним приликама убрзан, тако да кроз 3—5 година остају суве беле коске. Међутим, овај распад под обичним приликама, према квалитету земљишта, траје од 5—30 година.

Од прилике у исто време са магацином-гробницом уводе се и крематоријуми. Али овај је начин сахране у словенству, односно у источно-православној цркви од стране свештенства и побожног света, наишао на отпор и за то се нећу на њему задржавати. У државама где је спаљивање лешева примљено, крематоријум постоји паралелно са обичним гробљем.

Врло интересно и уметнички лепо је решен гробљански проблем у Италији. То је народ који нарочито поштује своје претке и који се поноси њима. Тако италијански претци нису заборавили чак ни гуске, које су спасле Рим, и разгласили их преко своје историје по целом свету. Ова нарочита карактеристична црта италијанског народа нашла је и лепу награду. Стари су Римљани поштовали своје претке и остављали успомене на њих, по примеру Египћана, у облику лепих споменика. Зато је вајарство, у Италији, рођено на гробљу, достигло ненадмашну висину.

Подизање пристojне оградe за гробље са лепим споменицима кошта доста скупо. Међутим Италијани су из врло леп и рентабилан начин решили то још у XIX веку помоћу оградe светополске аркаде. („Santo campo“) у преводу значи гробље, или дословно „свето поље“). Светополска аркада представља једну лепу зграду у облику дугачке галерије, која опкољава цело гробље. Ова галерија подељена је на три дела, помоћу колонаде, која ствара у средини врло красан ходник, обично под крстастим сводовима међу аркадама, које су ослоњене на стубове, а са обе стране ходника отварају се одељења. Ова су одељења одвојена једна од другог попречним зидовима, на чијем су челу намештени стубови ходника. Испод сваког одељења налази се гробница, а у сваком одељењу подигнути су лепо споменици најуксније композиције, који су мајсторски израђени од стране талентованих вајара. Пошто италијански вајари у споменицима скоро увек износе земаљска дела умрлих, то су ови споменици увек разумљиви и интересанти за сваког. Средњи део светополске аркаде, која је у облику дворане, одређен је за мртве великане те вароши, који су се ис-

такли чим било. Светополска аркада претставља фину колекцију споменика, где се шетате као у музеју. Са великим задовољством ту човек проводи више дана и сваки се час зауставља пред новим лепотама, које нису биле јуче запажене, из којих добија поуке, а понекад и потстрек за добра дела. Гробнице се у овој згради налажују врло скупо; ту се зарачуна и амортизација уложеног новца, бесплатни гробови за сиромаше, као и уложени капитал за одржавање зграде и гробница. Иако су гробнице у аркади прескупе, ипак је за купца то рентабилно, пошто је скупи споменик обезбеђен од елементарних непогода, а ни посетиоцу драгог гроба не смета никакво невреме: плусак, грмљавина, вејаница, сунчана врелина или кошава.

Пошто светополска аркада опкољава цело гробље, то исто претставља једно лепо двориште, у коме се врше сахране људи средњег стајежа као и сиромашних. Италијанско гробље обично се налази на нагибу планине. Стога се оно обрађује у облику тераса са лепим степеништима. Овако гробље распоређено је у облику амфитеатра и, поред свега тога и ако је испуњено простим крстовима, врло лепо изгледа, због своје геометријске правилности и због чистоће, а такође је врло прегледно. Оваква гробља нарађена су у Италији у многим варошима: Риму, Бенови, и другим, а најлешје је оно у Бенови.

Наша гробља, као и руска гробља, дају подједнаки утисак једне дивље мешовите шуме, кроз коју су просечени код нас путеви, а у Русији стазе, са том разликом што наше гробље има једну цркву, а руско има једну велику цркву и више малих разне величине. Ова се разлика појављује због тога што су се код Руса носили мртваци у гробљанску цркву на службу заупокојене литургије, а после ове се је вршило опело. У великој цркви се је вршила општа заупокојена служба, а у малим по специјалној порукојени. У цркву су покојника довозили на колима, из цркве до гроба преносили на рукама; због тога није било потребно да се израде путеви по целом гробљу, пошто су стазе ширине од 2 до 3 метра потруно задовољавале. У Русији су се гробови продавали у личну својину по специјалној такси и то: око цркве и ближе до улаза скупље, а што даље — јефтиније. Чим је било примећено да се је крст срушио, канцеларија је бележила број гроба и датум кад је крст срушен, па ако не би био крст у току десет година поново намештен, гроб се је прекопавало, а место поново продавало за нову сахрану, а на основу законске одредбе о земаљској застарелости.

Да бисмо попунили преглед гробља у иностранству морамо споменути финска гробља, где се је гроб налазио од грађанства за време живота човека, рачунајући наплату у годишњи прирез. Такође не смејемо изоставити

стари тип гробља у иностранству, као ни гробље—парк. Стари тип гробља латинске и немачке расе скоро је подједнак, претставља групе гробова и споменике на парцелама, између којих су израбене лепе алеје са хаадоином, са којих се могу слободно видети по целој парцели разни споменици и гробови у крашени цвеем.

Гробље—парк се разликује од старог типа гробља у иностранству само у толико што су путеви и алеје прави, геометријска правилност сачувана је око великих архитектонских објеката, а укинута геометријска подела целог гробља. Овај се тип гробља дели на скверове разне форме у великим блоковима, на којима се налазе више парцела, које су спојене алејама, путевима и лепо уређеним стаама. Прегледност парцела и путева у иностраним гробљима онемогућава на гробљу неморалне сцене, јер нема нигде места где би се непристојни посетиоци могли сакрити. Стога је и сам надзор лакши и јевтинији. У новом типу гробља има увек и малих скверова у геометријским фигурама од 20 до 300 м², који су предвиђени за доцније подизање већих јавних споменика као и разних објеката за потребе гробља, које унапред није могуће предвидети.

При прегледу страних гробља у нашој земљи, чак и јеврејских, морамо приметити да је такође сачувана пуза прегледности гробља. Међутим на нашем гробљу налазимо на млади шуму разог дрвећа, које расте заједно са жбуновима између гробова и на истим. На поједином стаблу понекад можемо да видимо дечурију или раднике, који беру воће и ломе гране. Понекад можемо приметити да деца или одрасли погане гробове, јер сматрају да их негде за жбуном нико неће видети, а тоаleta на гробљу има мало, а многи и не знају где се налазе. Поред великог броја чувара дешавају се и крађе, као и намерни кварови споменика, иако се управа гробља на све могуће начине са овим бори. На петроградским гробљима у Русији, морали су се, услед честих крађа, подићи специјални магацини за чување скуповених венаца и других ствари, које су се износиле на гроб само за време помена. Публика обично за тај неред криви управу, али ова није крива. Не смемо заборавити да се сразмерно величини и расту вароши повећавају и узроцини нереда и неморала и њихова вештина се усавршава. Наше је мишљење да је овом криво само уређење гробља као и сама публика, која ненамерно, украшавајући драги гроб жбуновима и дрвеем, ствара повољне прилике, то јест заклон за изгреде. Међутим, ако бисмо при почетном пројекту и извођењу истог имали то у виду, а уредба за одржавање гробља била више разрађена, важне тачке из исте стављене на знање публици, не би то било могуће, јер не би гробље било претворено у дивљу шуму. А одржавање истог било би јевтиније. Претва-

рањем наших гробљанских парцела из шуме у пољане не би се могло увредити осећање побожних људи, пошто се у светом писму у горњем цитату на књиге пророка Језекиља говори о скресењу мртвих у пољу.

Тешке материјалне прилике у животу појединаца, а и велики трошкови за општине око одржавања и сталног проциравања гробља или отварања нових гробља, створили су сложен комунални проблем у великим градовима у иностранству. Сада се и ми налазимо у истом тешком положају. Једно гробље је скоро попуњено до краја, а неодољна акутна потреба отварања новог, већег гробља захтева колосалне мајеријалне издатке.

Сваки би, који има на гробљу свог драгог покојника, хтео да сачува његов гроб што дуже времена. Међутим материјалне прилике не дозвољавају му да плаћа повећани турнус за сваких следећих десет година. А општини је тешко, чак и немогуће, да издаје гробове под повољнијим условима. У иностранству су овај проблем решавали на разне начине. Треба и ми да потражимо решење према нашим приликама, не заборављајући и нашу браћу друге вере.

Ми смо мишљења да би било могуће подићи колективне костурнице-капеле, где бисмо сместили за увек кости наших других покојника, и то за минималну цену. Направљени апроксиматини преларун показао је да би лепа костурница-капела за 1000 мртваца коштала 120 до 130 хиљада динара и то са стварно заузеом површином од 36 м². Оваку би костурницу требало сместити на скверу који би заузимао површину од 120—130 м², да не би велика костурница кварила општи видик, као и доминирала над другим споменицима.

У овом би случају гробљанска управа могла наплаћивати за једно место у костурници по 300 динара, са плеханим или бетонским сандуком. На тај би начин општина добила 300.000 динара. Са сумом од 200.000 динара општина би амортизирала уложени капитал за изградњу костурнице и сандука и наплатила 5% интереса, а осталих 100 хиљада динара отишле би за куповину земљишта од 125 м² по 800 дин. за сваки метар. Осим тога на тај би начин било ослобођено земљиште од хиљаде гробова, што би износило површину од 2 велике парцеле са укупно 3.250 м².

У нашим приликама овај начин експлоатације гробља мислимо не би вређао наше људе, јер би, смештањем покојника у капели, истом било указано поштовање, а и религиозан осећај био би задовољен, а покојник би био обезбеђен вечити мир. Да би се сахраица у капели омогућила и сиромашним треба наплаћивати суму од 300 дин. у десет рата у току 10 година, пошто се првих десет година наплати у првом турнусу.

На тај би начин гробље било постепено амортизовано и дуже времена би служило за

сахране, а доцније би се претворило у парк — музеј споменика.

Што се тиче пројектовања оваквих ко-
стурница-капела могао би се сваки пут расписа-
ти конкурс, да бисмо створили од гробља
лепо и привлачно место. Поједина удружења
и корпорације могли би подизати своје ко-
стурнице за своје умрле чланове, којима би
обезбедили и годишњи помен.

Поред овог начина експлоатације могао
би се применити и италијански начин, зидање
светопољске аркаде, ако не наоколом целог
гробља, бар само са лица, а доцније, ако би
се показала потреба, могло би се дозифицирати
и са других страна. Светопољску аркаду ми
бисмо пројектовали другаче, пошто су наши
људи навикнути на споменике у мистичком ду-
ху, који нас потсећају на загробни живот и
стварају нам наду на награду за наша мучења
у овом животу. Нада на бољи живот и вера у
загробни живот је снага српског народа и це-
локупног словенства, која нас је ослободила
из ропства и створила велику Југославију.

Ово наше апроксимативно решење еко-
номског гробљанског проблема има можда и
својих недостатака. То је само један предлог.
Неко други може да разради ово питање још
боље и више прихватљиво. Циљ је овог члан-

ка, да дамо само материјал и подстрека за
решавање овог проблема, јер није могуће ре-
шити то одмах, а треба претходно више раз-
мишљати, па после стручног претреса наћи-
ћемо свакако и изједелиходније решење.

Поред свега горе изложеног, да би слика
гробља у иностранству била потпуна, морамо
навести да у Паризу постоји још једно гробље
за пријатеље човека, домаћу стоку, које се на-
лази на једном острву на отстојању 2 км
од Париза. Ово гробље сада даје леп приход
власнику, акционарском друштву. И на њему
можемо да видимо лепе споменике, који су
подигнути животињама, али без верских сим-
вола, који су забрањени, да не би био увређен
верски осећај. И ако је то гробље било на-
мењено за домаће животиње, на истом можемо
да нађемо гробове са споменицима и тигру и
лаву, чак и курјаку.

Нисмо приложили слику и не даје-
мо нацрте разних гробља. Све то може се
лако наћи у специјалној литератури, а сем
тога, многи су то видели у иностранству, а који
није видео може да нађе у руском журналу
„Нива“ за 1902 год. стр. 914, 915 и 916 и за
1907 год.

Ing. Михаило Ајевшић

Вајар Фран Ђинђић-Менгетач: „Молитва за мир“
(Са изложбе „Београдске групе тројице“)

Помагање сиротиње у Београду пре 94 године

Оснивање Сиротињског фонда

У оном старом Београду, пре формирања општинске самоуправе, сиротињи су указивали помоћ: Еснафи из својих кутија и „Обшество” такође из кутије.

Према полугодишњем буџету града Београда, од 1 новембра 1830 до 1 априла 1831, помоћ се је вршила на призививан начин. У том буџету била је позиција у 18 талира, три талира месечно, за Ђорђа „који фењере пали и кутију сиротињску суботом по чаршији носи, апсану надгледа и сиротињски отац.”¹⁾

Тај Ђорђе је имао, као што се види, више дужности и све их је обављао за плату од 3 талира месечно.

У оно време сиротиње је било врло мало и у њу су убрајали слепи и богаљи који нису имали никаквог имања. За здраве је свагда било рада.

Доцније, а по формирању општинске самоуправе у 1839 г., та брига о сиротињи пала је на Општину. И даље је суботом по подне ношена кутија од дућана до дућана, у коју су грађани убацивали по коју пару, али су и друга средства налажена да би се сиротињи помогао: у буџет је уношена нарочита позиција, а од 1846 г. апеловано је и на чиновнике прилоге. Овај други начин: скупљање прилога од чиновника, измислило је Министарство просвете. (Државна архива: Министарство просвете).

Актом бр. 76 од 22 марта 1846 Министарство просвете послало је Општини, преко Управе Београда, 492 форинте и 10 крајцара скупљених прилога од чиновника и грађана „о прошлом празнику Васкресења Христова и Нове године за убоге и просјаци.” Тачно је било скупљено 602 фор. и 10 кр. али је 110 фор. утрошено за набавку одела сиротињи.

Управа вароши, одговарајући о пријему, актом бр. 714 од 12 априла 1846 извештава да је ту суму предала Општини „на тај конач да се од поменутих новца издржавају просјаци а управитељство је забранило свима просјацима по вароши просити, по калијама седити и онда пролазеће да узнемиравају њиховом прошњом. Исто тако су и спискови Примирителног суда достављени знања ради који ће се просјаци на издржавање примити, који ли не. У исто време је и план, по ком начину да се просјаци могу издржавати, предан.”

Тзј „план” (правила) који је Министарство просвете израдило, гласи:

„1) У Београду, по известију Управитељ-

ства вароши има 17 просјака који се радом издржавати не могу. Овима је нужно за храну и друге потребе одредити на дан сваком по 50 пара чарш. и то грош на храну и 10 пара на хаљине, што за 9 месеци, т.ј. од априла до конца децембра износи 486 фор. и 20 кр. сребра.

Кад се од суме у 490 ф. и 10 кр. као садашњег стања касе одузме ова свма за издржавање просјака, остаје 3 ф. и 50 кр. која се свма од части за чревичијне случајеве употребити може, од части као фонд за убоге сматрати.

2) Да би се фонд за убоге не само сачувао, него и умножио, нужно је да се њиме добро рукује, а да би се оно удејствовало, треба о том Примирителни суд, да води бригу по овоме:

а) Сви скупљени и скупити се имајући на овај конач новци стојаће у особитој кући у каси општинској.

б) Рачуне ће водити један од членова Примирителног суда и све, што овај касеководитељу предао, или примио буде од њега осведочаваће се писмено.

в) Ако би рачуноводитељ, осим размерног за просјаци свакидашњег ужитка, за чревичијне потребе имао издавати, дужан ће бити набавити квити или исплаћену конту.

3) Да би се фонд просјачки утемељити и оснажити могао, и да би се просјаци и унапредак на овај начин издржавали, нужно је средства за умножење овога фонда употребљавати. Та средства су:

А) Тас у цркви који се на исти конач носи. Но њим треба целесходније руковати и то:

а) Туторп црквени дужни су сваке недеље, ако је могућно пред рачуноводитељем просјачког фонда, улоге бројати, а на сваки начин рачуноводитељу предати да се у касу уложи.

б) Општини треба објавити који је од тасова по реду, који се за просјаци носи, да би се тако прилика народу дала штеднију руку пружати.

Б) Кутије, које ће се сваке суботе по вароши носити и у које ће грађани улагати ко шта хоће. А да би оне сасвим целим одговарале, нужно је:

а) Да таквих кутија има свега три.

б) Ове ће кутије сами просјаци по вароши носити, који су за то способни и који

ће имати знак од муте тенешке на хаљини, да би се тако и превара избегла, а и грађани да би могли опоменути се на шта се кутија носи.

в) Кутије, које ће се по вароши носити, ће оног истог дана бити, рачуноводитељ ће се кључ хранити у каси општинској.

г) Кад се кутије од просјака покупе, што ће оног истог дана бити, рачуноводитељ ће са касехранитељем ове отворити, колико је убрано, забележити и прилог у касу ставити.

В) Најпосле, нужно је да се сваке године прилози о Новој Години купе, а по потреби могли би се и о празнику Воскресенија, нарочити позиви чинити за прилоге на фонд просјачки.

Осим тога остаје Призирителном суду о средствима за умножење овог фонда побригивати се.

4) Да би се фондом подобателно руководити могло, нужно је узети призиреније на просјаче и то:

а) Сваког ће се месеца число просјака извидети и потом у протокол забележити.

б) Просјаци, који би са стране долазили, не могу се овде прихити.

5) Напослетку, нужно је обратити пажњу (напљу) на место гди ће просјаци пообивати и начин како ће се издржавати. По овоме, шупа гди се досад касалинице биле, може им служити за пребивалиште, не одузимајући им право и на другом месту ноћити, ако ко гди има."

*

Према овом „плану“ просјаци су примали по 37 1/2 гроша пореских месечно. За оно доба то је била прилична сума, јер за грош порески могло се купити: кило хлеба и четврт килограма меса.

Министарство просвете и даље је водило бригу о овом фонду. Под ПН 1536 од 11 децембра 1846 упутило је циркулар: Државном Савету, свима министарствима, Конзисторији, Апелационом суду, Варошком суду, Окружном суду, Управи вар. Београда, Начелству окружном, Ректорату Лицеја и Гимназијама, у коме је било речено:

„Полечителство просвешћенија, старајући се по дужности својој о олакшању стања сиротине, као и о умножењу прошле године у овој вароши основаног Сиротињског фонда, сачинило је као и прошле године овде прикључени позив да г. г. чиновници и други човечкољупци уместо уобичајеног честитања идних празника понешто на преднаведени конач жертвују и себе од дужности честитања разреше...“

Министарство унутрашњих дела особено је умовљено да преко Управе вароши добави списак сиротиње у Београду и достави Министарству просвете.

Према списковима, уколико их у Државној архиви има, послали су на име прикупљених прилога:

1) Министарство спољних послова: 2 дуката, 2 ермилука и 15 цанцика.

2) Апелациони суд: 4 дуката, 5 талира, 3 форинте у сребру и 39 гроша.

3) Начелство окружно: 2 талира.

4) Управа вароши: 485 гроша чарш.

5) Митрополија: 417.10 гр. чарш., рачунајући у ту суму и 5 дуката (250 гр. чарш.) колико је дао митрополит Петар Јовановић.

6) Министар. финансија: 385 гр. чарш.

7) Варошки суд: 155.10 гр. чарш.

8) Окружни суд: 9. фор. и 10 крајц.

Нема података за остала надлештва, као ни за прилоге грађана, али се уз акт Управе вароши Београда бр. 23 од 31 јануара 1847 налази прикључен рачун Сиротињског фонда за 1846 из кога се види да је фонд имао у 1846 год.:

Прихода	8341 гр.
Расхода	6888 „
Остало у готову	1.453 „

Овој суми додато:

Капитал на крају 1845 5.896 „
према чему је укупна имовина фонда на крају 1846 износила 7.349 гроша.

Главнији приходи у 1846 били су:
Приход са бала, приређеног у част рођен-
дана кнеза Александра 2.348 гр.
Приход од кутија 1.459 „
Приход од таса 445 „
Прилог Панте Јаковљевића, ме-
ханице 1.340 „

У 1846 из тог фонда издржавано је укупно 28 „кљастих“ који су из тог фонда били и оденути.

Из Сиротињског фонда давале су и помоћи приликом удаје сиромашних девојака, по сто гроша чаршиских; куповини: фесови, опанци и чарпале сиротини.

Колико је дејство тог фонда било, види се из апела који је Мин. просвете упутило свима надлештима 12 децембра 1849 а у коме се, између осталог, и ово каже:

„Прилози, скупљени од благодетеља човечества чиновног и грађанског реда приликом прошлих празника Рождества Христа и Нове године у вароши овој, имали су спасоносан успех: за четири прошле године нисмо видели следе ни хроме, кљасте и болне да иду од куће до куће, стоје пред капијама вароши, или пред црквом, дркћући од зима и глади...“

Тако је, дакле, пре 94 г. основан у Београду Сиротињски фонд, и то у доба када је сиротиње било мало и када брига о њој није била тешка.

Д. Ј. Панковић

XV

Сликаp Живорад Настасијевић

Живорад Настасијевић

Кад год говорите с којим културним и интелигентним, особито уметнички образованим Србином, — у првом реду, наравно, с уметницима, — о старом српском средњовековном сликарству, чућете читав низ најпохвалнијих суперлатива и израза великог одушевљења. То су највеће и најреалније вредности далеке српске прошлости и славе, по којима је, у првом реду, српско име познато у целом културном свету; помоћу којих су се пред највишим европским форумима доказивала чак и наша територијална права. Међутим, у пркос свему тому, савремена српска ликовна уметност као да с игнорисањем прелази преко свега тога.

Летећи за оригиналностима под изговором тзв. „тражења нових путева изражаја” и „несплућених могућности боја и линија”, многи

и премноги наши савремени ликовни уметници упали су заправо у једно имитирање страних екстраваганција; сувише често и психопатолошких експреса. Не осећајући да то нису никакве несплућене могућности и никакви нови путеви, они већ неколико деценија тапкају по ликовно-уметничком сумраку нашег времена. А требало би да се врате својој редозном тлу, свом народу, — са њом себи, — да се тако препороде и своје стваралачке моћи потенцирају антејским снагама ове груде из које су изникли, на којој су одрасли и чије сокове носе у својим жилама. Угушивши на тај начин сами у себи своје креативне моћи, они су изгубили контакт с онима у којима још теку чисти и кристални столетни сокови здравих и отпорних расних баданских сељака. А губитком тог контакта они су сами своју уметност осушили на једну стерилну работу.

Баш данас, када је поново тако императивно постављено питање права егзистенције појединих народа, њихове вирилатности и њиховог доприноса општечовечанској култури, — уметност без антејских моћи, без националних и расних традиција, дакле без свог специфичног печата, не само што нема права на живот, — него, шта више, она може да постане у највећој мери и штетна по ону средину коју треба да репрезентује и од које се ради тога захтева да се за њу жртвује и да је негује. Међутим, неговати такву уметност, значи оно исто што наш народ подразумева под „неговати змију у недрима”.

Међу свим савременим српским сликарима Живорад Настасијевић је неоспорно онај који је то најјасније спознао и који је ту спознају у својим делима најпотпуније реализовао. Он је јасно и несумњиво спознао да се српска ликовна уметност, ако жели да остане српска, не сме и не може живљавати у лошем имитирању (свако имитирање у уметности је лоше) ни француске, ни немачке, ни италијанске, ни било које друге ликовне уметности; — него да мора наставити пребогату традицију старог српског средњовековног сликарства, које је стварно донекле оплемењени и спиритуализовани продужетак славне византиске уметности, који је прекинут падом српске државе на Косову.

До те спознаје он је дошао још као савим млад човек; одмах по завршетку школовања на страни и после тешких ратних година, у којима је прошао добар део његове

младости. И он ју је теоретски и практично почео проповедати консеквентношћу и узорношћу фанатика, баш у оно захуктало послератно доба испретураних свих, а можда још понајвише уметничких вредности; губитка свих компаса, најнемогућнијих уметничких и књижевних манифеста и скандала; у оно доба када се као врховни циљ уметности иставила тежња за оригиналношћу, оригиналношћу под сваку цену; у оно доба када је шеф футуристичке школе Ф. Т. Маринети проповедао да је највиши критериј за оцену неког уметничког дела, да је у томе сва његова вредност, — степен разликовања од свих осталих уметничких дела.

Изучивши веома солидно азнат, прошавши кроз импресионизам и послератни Периз, Живорад Настасијевић се веома брзо ослободио школске, академске стеге, — и још лакше пребео и кубизам, и футуризам, и експресионизам, и Кандинског, и Кокоску, и Пикаса, и Модилјаниа и сва астрањења позитивних импресионистичких резултата.

И заиста гледано већ данас, из ове кратке временске перспективе; мора се признати да је било потребно необично много самопоуздања, управо уметничког херојства, да се у самом почетку борбе за своју уметничку афирмацију, — а у оном послератном уметничком и свеопштем хаосу, — станиз и остане на једној усамљеној линији, која у оно доба није изгледала ниште мање смешно од заиста преживелог академизма.

Живорад Настасијевић је тада издржао све нападе и потсмехе. И још више, он је с много елана пророчки самоуверено и упорно проповедао своје уметничке нагласе, купећи на тај начин полако око себе једну малу уметничку групу, из које се развило уметничко удружење „Зограф“, у које су, поред њега, ушли сликари: Васа Поморишцац, Здравко Секулић, Јосип Цар, Радмила Милојевић и Светозар Лукић, вајар Илија Коларовић и архитекта Богдан Несторовић.

Та група уметника, која је у међувремену заумрла, а којој је Настасијевић био главни идеолог и најконсеквентнији реализатор, проповедала је враћање старом средњовековном српском црквеном, естетски чисто пиктографском, живопису, — и самим тиме, истискивање из српске православне цркве сензуалистичко-реалистичких материјализовања и детроизације црквених симбола. Бог је, по хришћанском мишљењу, појам свемоћи, милосрђа, знања, праведности; кога никада нико није видео; Он је свугде и на сваком месту; Он се манифестује у свим бићима и свим стварима; дакле симбол нечег бестелесног: нешто изван наше три димензије; нешто нашим чулима неосетно, а нашем разуму недокучиво — трансцендентно, — али нешто што постоји, — чисто каузитички, — и према томе, проповедању ти сликари,

нешто што се не може претставити телесно него само као симбол.

Противно највећим уметницима италијанске Ренесансе, код којих су Мадоне дражесна, љупка, веома реална овоземаљска бића од краи и меса и топле женске пути,* — у делима старих византиских, а по томе и српских сликара, те исте Мадоне су само симболи оног трансцендентног појма изван времена и простора, дакле изједначене с појмом Бога. „Зографисти“, а Настасијевић, поново подвлачим, међу њима најодушевљеније и најубедљивије, проповедају то исто и они су у том погледу већ много успели и стекли историских заслуга.

Међутим, да се поново ограничим само на Живорада Настасијевића, он не проповеда пуко копирање старих анонимних зографа, за које једном неко рече веома исправно — „да

Живорад Настасијевић: Мој отац. (Уље)

* Шта видео, у манахској Старој пинакотеци постоји једно Рембрантово дело — „Света обитељ“ — у којем је Мајка Божија, веома лепушаста и привлачна жена, приказана са откритеном прекрасном дојком из које мали Христ сисае. Исти тај мотив имамо и у једној „Богородици с Христом“ од Андреа Соларија у Лувру, једној од Белтрафиа у Националној Галерији у Лондону и једној Робер Капленовој у музеју у Франкфурту, — а могле би их се набројати и још неколико.

тајне импресионистичког сликарства нису ни у XIII веку биле непознате онима који беху обдарени стваралачким моћима," (Рашка — I. 1934, стр. 9). Продубљујући њихов стил најпозитивнији тековинама академског и модерног сликарства, помириши при томе веома сретно чисту уметничку инспирацију са савременим стремљењима декоративне вештине, — Живорад Настасијевић је успео да својим делима да један строго лични печат својих уметничких схватања, хтења и осећања.

Можда ће у даљој историској перспективи Настасијевићева дела, баш ради максималног поштовања свих атрибута, старог српског црквеног живописа и дубоког достојанственог мира црквених симбола, — стајати као почетак српске Ренесансе.

А у чему се заправо састоји стил Живорада Настасијевића?

Пре свега, он у предметима око себе запажа њихове вечите облике и сликарски их реализује употребом широких геометријских површина, које колорише дискретним чистим, топлим и ладним бојама. Лаким контрастима топлих и ладних боја он настоји да изазове илузију перспективе и дубине, а лаким сенчењем ивице (утицај кубизма) илузију пластичке. У свакој и најфинијој нијанси сенке и светлости осећа се солидна конструкција у којој нема места ни најмањој случајности.

На тај начин он предмете доводи до дегенерације у којој се губе и нестају сви моментални и случајни ефекти, који су битни у импресионистичком сликарству. Импресионисти, наиме, проповедају сликање момента, моментане констелације ваздуха између предмета, утисак који је дана ствар моментано изазвала у души уметничковој, без обзира на реално стање ствари; они сликају *импресију*, како их се нешто дојмило у једном моменту, а не сам предмет. До каквих је то све екстрема и ступидности довело, о томе овде није потребно говорити.

У концепцији једноставан до крајности, а у схватању конструкције и форме веома строг, намерно крут, али у стилизацији веома сензибилан, — до највишности смирене сете, — Настасијевић изнад свега негује лепоту чистих линија, које израђује веома брижљиво. Његова линија је једноставна, али цизелована, класички лепа, чиста и до максимума ослобођена свих споредних елемената који би доводили у питање њену примордијалну самобитност. Укусним аранжманом колористичких површина, озбиљном мирноћом лаким тонова, ведром мајсторски спроведеном гајом, чистотом концепције и израза елементарног, уз лаку примесу декоративног стила и склада. Живорад Настасијевић се довику до максималних могућности јасноће, концизности и убедљивости.

Његове религиозне имажинације, пуне савршене хармоније и унутрашњег мира, претстављају дела заносног религиозног мистици-

зма, као резултата дубоког верског осведочења, — и дела високог и трајног ранга.

У свом садањем начину рада, Настасијевић не само да је дошао до свог правог израза, него га је он и продубио у толикој мери, и толико прилагодио свом темпераменту и психолошкој predispoziciji за мистику и религиозну екстазу, да се може, скоро без икаквих ограда, надати да се он више неће мењати.

—o—

Преци Живорада Настасијевића потичу из југоистичне Албаније, из варошице Подградец, и, колико се зна, међу њима их је било много који су се у својој околини истицали разним способностима и револуционарним слободарством. Ја овде немам могућности да се на свима њима задржавам, а то баш и није нарочито потребно, јер је о њима доста опширно писао г. Милутин Девриња у биографији Живорадовог брата Момчила, која је изишла у деветом књизи „Целокупних дела Момчила Настасијевића“.

Рођен 13-I-1893 г., од оца Николе, грађевинског предузимача, и матере Милице, рођ. Јовановић, Живорад је своје детињство све до свршетка основне школе провео у свом родном месту — Горњем Милановцу. Већ у то доба њега је привлачила природа, пејзаж, и он је поваздан, са својим млађим братом Момчилом, лутао по живописној месној околини. Нарочито га је привлачила вода и он је знао сатима проседети крај ње пецајући рибу. У школи се, у свим предметима истицао као одличан ђак, а највише успеха је показивао у цртању. Још у то доба он је пред учитељем на табли цртао портрете својих другова и суграђана.

Његов отац, који је и сам имао много смисла и разумевања за уметност, није у свом сину угушивао те наклоности, него је, шта више, настојао да их доведе до што потпунијег развитка и изражаја. 1905 год., кад су у Београду Ђока Јовановић, Марко Мурат и

Живорад Настасијевић: Пејзаж. (Уље)

Риста Вукановић реорганизовали стару Кутликову „Уметничко-занатску школу“, и то објавили у дневним листовима, Живорадов отац се одмах, телеграфски, обратио свом познанику вајару Ђоки Јовановићу, који је био управитељ те школе, с питањем да ли би могао да прими за ученика његовог сина, коме је тек 12 година, и који је управо завршио основну школу. На велику радост малог Живорада, као и целе фамилије Настасијевић, одговор је стигао већ сутрадан, — и то позитиван. Још исти дан почело је спремање за пут, а након неколико дана Живорад је био у Београду.

У Уметничкој школи Живорад је био најмлађи ученик, али, иако је између њега и осталих ученика била велика разлика у годинама, — многи су имали већ бркове и браде, — они су га ипак најприправније примили у своје друштво сматрајући га себи равним. Ту су се затекли: Коста Милићевић, Миодраг Петровић, Милош Голубовић, Стаменко Ђуђевић, Милутин Росић, Коста Јосиповић, Шаца Лазаревић, Живојин Лукић, Ана Маринковић и још неки мање познати. Другарски односи који су се тада развили, међу онима који су још живи, трају углавном и данас, а идејно су повезани у „Лади“.

Интересантно је да се годину две по упису у Уметничку школу, Живорад, који је још од најранијег детињства показивао наклоности према музици, — уписао и у „Музичку школу“, која је тада била под управом Стевана Мокрњача. Ту је учио флауту и у томе стекао солидно техничко знање; али главни интерес му је увек био управљен према сликарству.

Од свих његових тадањих другова, најприсније пријатељство га је везало уз Косту Милићевића, иако је, као што већ рекох, Живорад био најмлађи, а Коста најстарији јак Уметничке школе. Уркос тоже што је између њих била толика разлика у годинама, — око петнаест, — по чему би се могло закључити да је између њих владао однос учитеља и дисципулуса, — ипак, Живорад се и данас тога живо сећа, међу њима је владао прави другарски однос. Неко време су заједно становали, заједно се хранили и заједно одлазили на рад у природу. Милићевић, који је у то време имао већ лепу плаву браду и уживао глас одличног мајстора, и у то доба радио своје најбоље ствари, толико је заволео свог младог друга, да су их стално виђали заједно.* За тај однос је веома карактеристична следећа анегдота, коју ми је испричао сам Живорад. Једног лепог летњег дана кад су њих двојица шетали Кнез Михаиловом улицом, срели су велику и трагичну фигуру српске поезије Петковића-Диса. Коста, који је био веома рас-

Живорад Настасијевић: Мој брат Момчило. (Улс)

положен, претставио је свог колегу као свог сина. „Сине, ово је Дис, песник, — а оно је мој син.“ Дис се запањено, јер је Косту познавао годинама, и није ништа знао о томе да овај има већ тако великог сина. Али како их је доцније увек виђао заједно, он је тој шали веровао преко пола године, све док за њу није сазнао.

Још у то доба на јачким изложбама Живорад Настасијевић постиже релативно лепе успехе. Његове радове запажају и о њима се похвално изражавају тадањи српски ликовни критичари: Милутин Бојић, д-р Божа Николајевић, д-р Каменко Суботић и други.

Настасијевићев радови из тог доба, махом портрети и пејзажи, носе већ доста изразит лични акценат из кога се може осетити доцније његов развој. Наравно да је највећи део тих радова пропао, углавном за време ратова, али се ипак сачувао извесан број у веома богатој и лепо комплетираној колекцији проф. Мила Павловића.

1913 г. Живорад Настасијевић апсолвира Уметничку школу и одлази у Минхен, који је у то доба још увек био привлачна тачка за многе младе српске уметнике, иако је већ и Париз увелико почињао да привлачи пажњу младих нараштаја. Ту ступа прво у приватну академију проф. Хајмана, али је већ након кратког времена напустио и прелази у класу проф. Гребера на државној Академији, у којој су се већ налазили Васа Поморишац, Миодраг Петровић и Вилко Гецај. Показујући много смисла за цртеж и форму, Настасијевић, под

* Из тог времена се сачувала једна одлична Милићевићева слика, портрет Живорада Настасијевића.

водством тог искусног педагога, продубљује и стиче сигурност погеза, што ће доцније постати главна карактеристика његове уметности.

Међутим, тако лепо започете студије биле су му, као и многим другима, пометене мобилизацијом 1914 год.

На глас о мобилизацији, са дванаест својих другова Срба студената, међу којима је био и познати деџи песник Чика-Андра (Франићевић), Настасијевић напушта Минхен и преко Варшаве и Одесе, Дунавом, одлази за Неготин, а одатле у Скопље, где ступа у чувени Ђачки батаљон, у којем се већ скупшала читава млада српска интелигенција. То су оних „1300 каплара“, о којима је пре кратког времена објавио књигу инж. М. Јањушевић, а који су током читавог прошлог светског рата давали читав низ хероја који исписаше најлепше странице последње српске Голоте.

По двомесечној ратној, — скраћеној, — обуци, тих 1300 младића произведени су за капларе, распоређени по бојним јединицама, одмах затим, сутрадан, произведени за поднареднике и уз свирку и песму, у највећем младеначком заносу, упућени на фронт. Живорад Настасијевић је додељен у II „гвоздени“ пук у саставу армије војводе Степе Степановића, за водника. То је онај наславнији пук свих савезничких војскака прошлог светског рата, који је по томе и добио своје име: „гвоздени.“ С тим пуком Настасијевић суделује у свим његовим, у литератури већ довољно познатим, легендарним подвизима; — у првом реду у Колубарској бици. Као војник, Настасијевић је увек био у првим борачким редовима, небројено пута се излажући животної опасности, гледао је своје најближе другове како падају као снопље под кишом непријатељских куршума, али је ипак из тог пакла извукао живу главу, — и на прсима „Обилића“, медаљу за храброст.

Али за нас је овде важније да нагласимо да је он кроз сво то време, — као и многи његови другови по струци, сликари, — све сло-

бодно време између битака испуњавао интензивним сликарским радом; скицирањем интересантних моментата, карактеристичних типова и покрета. Његов војнички ранац био је пун таквих скица, које је носио сабом све до албанских гудура, где оне ниђоше свој гроб, јер је голи шивот био ипак изнад свега осталог.

После Колубарске битке, која се, како је познато, завршила неслађеном победом српског оружја и изгоном Аустријанаца из Србије, II гвоздени пук је бикаковао у Младеновцу, и за то време Живорад Настасијевић, заузимањем свог команданта, пуковника Димитрија Милића (погинуо на Солунском фронту), добија у селу једну лепу сеоску собу, одмах поред штаба пука, где је себи инсталирао свој атеље. Шта више, упркос ратног стања, његов командант га са специјалном дозволом пушта чак у Београд, да тамо набави себи сав потребан сликарски материјал. У том атељеу Настасијевић, иако није био официјелни ратни сликар, има све могућности да се сав поода свом делу, — и он ту израђује мноштво ратних скица и студија за велике композиције, у намери да их после рата изаода. Али, наравно, тај сребрени рад, у тим приликама, није могао дуго потрајати.

Пред Ускос 1915 год. бугарске комитет нападиу крај Струмице, на самом спавању, догор српских регрута и покољу их преко четири стотине. Због тога, хитном наредбом Врховне команде, II гвоздени пук буде одређен да упишти те комитет, и он крене још исте ноћи. С тиме је уједно био завршен и Настасијевићев сликарски рад у Младеновцу и ликвидирани, на браву руку, његов атеље. Један део слика, које је ту начинио, спаковао је у свој ранац, а оно што ту није стало презеао је на своју бригу сам командант пука. И те слике су идуће јесени пропаале у непроходним гудурама албанских кланаца.

Једна од тих пропаалих скица Живораду Настасијевићу се нарочито усекала у сећање. Она је претстављала опело над око двеста његових погинулих другова из пука, међу којима се налазио и већи број личних пријатеља: многимга од њих он је скицирао лик који им се задржао на лицу у моменту смрти. Над њиховом заједничком раком стајали су командант пука, с очима пуним суза и војничком шапком у руци, и пуковски пом Милован, са епитрахилом преко војничког шинела и отвореним јеванђељем у руци. У позадини Вранчевог Брда, на којем се одигравала та тужна сцена, наизирале су се у тами силуете осталих славних и краљу натопљених брда рудничких планина, а над читавом композицијом, у вечерњем сумраку, доминирао је тужни дах неумољиве смрти.

Међутим, док је II гвоздени пук стигао, на сам Ускрс, у Велес, бугарске комитет су се већ пребациле преко границе, и пук, необављена посла, продужава за Штип. Један ба-

Живорад Настасијевић: Мотив из околине Куманова. (Уље)

таљон овог пука одређен је да логорује у суседном селу Дољани. Случај је хтео да су већина војника из тог баталјона били Црногорци, и самим тим, задари на гласу. Па како се у селу затекла једна разрушена црква, — задужбина једног Немањинца — цео баталјон сложио реши да на њеним развалинама подигне нову цркву. Одмах се приступило послу и хиљаду пари руку радило је сложено пуна два месеца док није била остварена њихова замисао.

Бак-наредник Живорад Настасијевић, једини сликар у пуку, био је одређен да изради иконостас. Ради тога буде, као курир, послат у Солун да набави сав потребан сликарски материјал. Али, на његово велико изненађење и жалост, у читавом Солуну није могао да нађе нити једну радњу у којој би могао да купи потребне боје и четке. Међутим, срећом, на повратку у пук, у Велесу сусретне старог вешаког сликара Ђорђа Јаковљевића — Зографског, који му, кад је сазнао о чему се ради, стави на расположење сав свој материјал, а јер се радило о старој немањинској задужбини и војницима који своје слободно време употребљавају за тако богоугодна дела, старац се толико гануо, да није, за цео уступљени материјал, хтео да прики ни прас. Сви радови у цркви, подразумевајући ту и иконостас, — који је рађен у досека модернизованом академизму, — били су завршени крајем јула, и на дан светог Илије црква је била освешћена, уз чинодејство скопског владике, уз велико учешће народа, војних и политичких првака. Међу њима се налазио и покојни Љуба Давидовић, који је био веома одушевљен целим тим потхватом; он је честитао свима који су имали заслуге за ту ствар, а нарочито Настасијевићу, чији му се иконостас веома свидео.

За време подизања те цркве, један други баталјон истог пука подигао је спомен-капелу на месту описане погибие струмичких регрута. И за ту капелу, уз разне ратне перипетије, Настасијевић је израдио велику охтарску слику — „Голгота“, коју је компоновао у високо религиозном духу старих фламанских мајстора. Али већ сутрадан по освешћењу те капеле, Бугари су поново извршили напад на српске предстраже, које су се налазиле свега неколико стотина метара од те капеле. Настасијевић је поново метнуо боје и четке у ранац, зграбио пушку и с друговима кренуо у против-напад; нож на нож. Неколико дана по томе на том истом месту су вођене велике борбе између Срба и Бугара, у којима је та капела срушена и у њеним рушевинама покопана Настасијевићева „Голгота“.

Потом настаје период великих и огорчених борби, — о којима овде нема потребе да се говори опширније, — услед којих ће Настасијевићу за дуже време бити онемогућен сваки сликарски рад. Ангажујући се сав, као

водник, у тим борбама, он два пута пада у бугарске руке, али оба пута у оном ратном метежу — у којем се „не зна ни ко пије ни ко плаћа“, — успева да побегне и да се врати у своју чету.

Долази познати слом, и повлачење српског Краља, војске и народа преко Албаније. Настасијевић, — коме су се у албанским гудурама смрзале ноге, и један део пута, ради тога, био ношен на рукама својих војника, — с остацима бежаније стиже на Крф. То је било, као што је познато, почетком фебруара 1916 године.

При формирању нових српских војних јединица Живорад Настасијевић, који је у међувремену произведен за потпоручника, пребачен је из II гварадног пука у XXIII пук вардарске дивизије, у којем доцније сучелује у историским операцијама на солунском фронту: на Горичеву, Црној реци и Кајмакчалану.

За време самих борби на Кајмакчалану, крајем 1916 год., на koti бр. 1050, разболео се од трбушног тифуса и запаљења плућа, — и тешко болестан пренешен је у француску болницу бр. 5 у Солуну. После разних перипетија у самој болници, где је неколико пута био на самој иницијалној смрти, ипак је толико поздрављено да је почетком 1917 г. могао бити на носилима пренешен на лађу и пушљен у Алжир, где је ускоро у болници „Мајо“, уз изванредну негу француских лекара, потпуно оздравио. Као реконвалесцент пушљен је у афричку бању „Хамам-Рира“, где се поново враћа свом сликарском послу. Путује по разним местима француске колонијалне Африке — Тунис, Бизерта, Картага, Сиди Абдалах, Фервил — носећи са собом свој сликарски штафелај и боје, и израђује читав низ интересантних афричких пејзажа. Осим тога израђује и извесан број портрета ратних другова Француза. Све те слике испоклањао је друговима свих могућих савезничких народности, и вероватно је да се већи број тих дела и данас још налази у разним деловима света.

У јесен 1917 год. са стотинама предратних другова враћа се у Солун, али, као неспособан за даље ратне напоре и борбе, бива додељен врховној команди за официјелног ратног сликара. Ту већ затиче двојицу својих старих другова — „факколога“: Милкаја Миловановића и Милоша Голубовића. Њима се доцније придружују Вељко Станојевић и Васо Поморишан. Сви су они ту имали погодне могућности за рад. Израдивши већи број ратних мотива они су се почели озбиљно спремати да у Солуну приреде једну велику изложбу, која се, међутим, није остварила. Ту, у Солуну, Настасијевић, сликајући, остаје све до краја рата, када се враћа у ослобођени Београд.

Највећи део тих слика српских ратних сликара послат је још за време конференције мира у Париз на „Југословенску изложбу“. У

оном неописивом победничком одушевењу Париза је те слике примио најодушевљеније, и та се изложба, по томе, може да уброји међу несумњиво најуспелије наше изложбе на страни. Том приликом су, међу делима осталих сликара, била запажена и похваљена и дела Живорада Настасијевића.

Исте, 1919 год. Настасијевић учествује на изложби једне групе ратних сликара у Београду, са тридесетак својих слика рађених у Солуну. Та изложба, која је била прва послератна изложба у Београду, имала је огромног успеха, јер су се бивши ратници управо отимали да дођу до тих дела, која су за њих претстављала најлепше успомене из најтежих дана живота.

После те изложбе Настасијевић одлази у Париз где ступа у академију „Д' ла Гранд Шомије“, где остаје све до краја 1921 год., кад се враћа у Београд, где од тога доба живи стално — као слободан уметник.

—о—

До данас, Живорад Настасијевић је имао пет својих колективних изложба.

1923 г. Настасијевић је приредио своју прву колективну изложбу у великој дворани Основне школе код Саборне цркве. Поред портрета и фигуралних композиција, на тој изложби су били заступљени претежно београдски мотиви. Један критичар из тог доба, пишући о тој изложби, написао је и ове инте-

ресантне ретке: „Прошавши кроз Париз, да би одмах стао на раскрсницу нових путева у уметности, он не иде ни за ким и ако има људи који му личе. Да се ослободи упућива од оних од којих је научно шта је слика, открио је један нови пејзаж београдски. И ту је он сам. Сви остали који су хтели да тај пејзаж даду, нису успели да га тако уокви- ре, вежу, изнесу пред гледаоце као он. Он га је први пронашао и сигурно ће га још боље наставити.“ (Женски покрет, септ. 1923 год.).

Већ идуће, 1924 г., он, — у заједници с тада већ реномираним сликарима: Јованом Бијелићем, Петром Добровићем — и Сибом Миличићем, приређује у Загребу своју другу колективну изложбу. И на тој изложби Настасијевић излаже углавном пејзаже и мотиве из Београда и Париза. Као и остала тројица излагача, и Настасијевић постиже и код загребачке публике и код загребачке критике веома леп успех. Један критичар је тада за њега написао: „У сликама до крајности је на- глашен суморни штигунг. Јасно исписива разне димере по кућама и крововима. Све празно без живог створа, као да тишинама поред поред затворених врата и прозора пролази тек уметничкова осетљива душа. Настасијевићев кист је прецизан и сигуран, на сликама нема ничега сувишног и мањкавог.“ — А један други критичар је запазио следеће: „Настасијевић је млад и обећаје много. Хотимично монотон у боји, он даје у сликама неку масивност, дискретним средствима, што показује да се развија у озбиљног и доброг уметника.“

Трећа Настасијевићева колективна изложба била је 1925 год. у заједници са познатим графичаром Љубом Ивановићем. На тој изложби Настасијевић је изложио искључиво своје графичке радове и то фигуралне композиције, београдске мотиве, портрете и — први пут, — напрте за велике религиозне композиције. Критика и овог пута веома похвално пише, о Настасијевићу и констатује да је он предистиниран за религиозну мистику коју би требало да ради у великим димензијама и то алфреско.

Своју четврту колективну изложбу Настасијевић је приредио 1926 год. Ту је, према тадашњим приликама, учинио већ један веома леп корак унапред, особито у погледу линија, које — су му постале још гипкије и топлије. Пажњу критике привлаче његови портрети, пуни благе преподобности, управо неког анђeosког мира. Крајем 1927 год. Настасијевић приређује своју пету и до сада последњу колективну изложбу, на којој први пут јавно излаже своје фреске. Овде треба нагласити да у то доба код нас нико није ни помишљао да ради фреске и да се тај Настасијевићев први, веома успели, покушај може сматрати почетком почетка обнове нашег славног средњевековног фреско-сликарства. Један критичар тај догађај назива чак „препадом, који је симпатич-

Живорад Настасијевић: Свети Архангел Михаил (Икона уљем)

но примљен." („Новости", 7 нов. 1927 г.); други (у „Политици", 20 нов.) изражава наду да „наше црквено сликарство, које је скоро потпуно занемарено, може видети велике користи од г. Настасијевића." — а трећи (у „Времени", 8 нов.) пише следеће: „Фреске су рађене оним старим зanosом, који се видео на толиким црквеним и манастирским зидовима у давна времена. Већ тај занос може да послужи као једно мерило, којим ће се искреност претопити и слити у похвално, јер ти побожни ликови одају мајстора, који је и у овом материјалу остао довољно пластичан, изразит, убедљив и технички дотераи." Слика Васа Поморишаца, који и сам има слична уметничка схватања као и Настасијевић, констатовао је тада веома исправно: „Потребно је само великих зидних површина, па да Настасијевић потпуно манифестује себе и на пољу монументалног сликарства, као што се је потпуно афирмисао на, — тако да назовем — камерном сликарству."

Та прилика се Настасијевићу пружила веома брзо, већ идуће године. Те, 1928 год., Настасијевић израђује своје прве велике фреске и то у новосаграђеном Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић" на Малом Калемегдану. То су оних седам, посетиоцима тог павиљона добро познатих, алегориских фигуралних композиција које претстављају разне гране уметности.

С тим фрескама он постиже веома леп успех, тако да одмах по томе добија у израду 6 фресака у преуређеној и проширеној згради Општине града Београда, у Узуу Мирској улици, у дворани за седнице Градског већа. Од шест израђених фресака једна претставља стару Београдску тврђаву, компоновану по једној средњевековној литографији, друга алегорију Београда, а остале четири карактеристичне мотиве старог Београда — Скадарлију, Дорћол, Савамаалу и Варош-капију. Тим поводом „Политика" у свом броју од 15 децембра 1928 г., у приказу тих фресака, констатује следеће: „Фреска је поред архитектуре онај род уметности у коме ми имамо давнашњу и одређену традицију. Па ипак, врло мали број уметника усуђивао се да обнови ту уметност, која изискује велики труд и вештину која се тешко постиже. Међу савременим сликарима једини Настасијевић гаји фреску и може се рећи да је он за мали број година постигао у томе виртуозност средњевековних мајстора."

Од тога доба Настасијевић највећи део својих, не малих, способности посвећује фрески и већ 1930 год. добија израду фреско иконостаса у седамнаест фрески у цркви у Крупњу. Тек ту он налази могућности да се у потпуности изрази. Религиозна фреска постаје највишим дометом до којег се довинио Настасијевићев таленат. Већ идуће, 1931 г. он ради девет великих фресака, у успенској цркви у

Живорад Настасијевић: Свети Архангел Гавријел (Фреска)

Панчеву, чиме постиже заиста, код нас, редак успех. О тим фрескама се пишу читаве опсежне студије и многи наши листови их репродукују. 1932 г. израђује иконостас у фресци у цркви „Богородичиног покрова" у Београду (у Кајмакчаланској ул.). 1933 г. израдио је по две велике фреске у Народној банци у Скопљу и историској Самодрени цркви на Косову, а 1938 г. једну 9 м² велику фреску у спомен капели на Зебрићу код Куманова.

Осим побројаних религиозних композиција у фрески, Настасијевић је живописао — алфреско — и девет капела на београдском гробљу. То су капеле фамилија: Савић, Зарић, Младеновић, Банић, Томић, Јаћимић, Сибиновић, Матић и Памовић. Неколико мањих капела је живописао и у унутрашности.

Већи број Настасијевићевих фресака, — делимично у преносним рамовима, а делимично на зидовима, — налази се и у разним приватним колекцијама, углавном у Београду. Овде ћемо споменути само две, и то ону много репродуковану „Јесен", која се налази у вили директора Павловића у Крушкој улици, — и фигуралну композицију „Купачице" у вили д-р Јанковића на Вождовцу.

Осим до сада наведених радова, Настасијевић је, како сам рачуна, до данас израдио, што ујем што темпером, око 20 великих фи-

гуралних и историских композиција, 50 славских икона, 250 пејсажа, 50 портрета и 30 мртвих природа. Поред тога илустровао је и неколико књига. Овде ћемо поменути само „Хришћански наук“ од Милић-Мајсторовића и „Хришћански наук“ од Живана Маринковића.

Одмах после рата Настасијевић је постао члан „Пролетног салона“ у Загребу, а доцније је био члан разних ликовно уметничких удружења: „Групе слободних уметника“, „Групе седморице“ и „Ладе“, где је још и сада. Али, у том погледу је овде најважније споменути, или још боље — поновити, да је он један од оснивача и главни идеолог групе „Зграф“, којој је неколико година био и претседник. Наравно, да је суделовао на свим изложбама тих удружења, као и на „Цвијетиним“, код нас и на страни.

Његова се дела налазе у „Музеју Кнеза Павла“ у Београду, у „Модерној галерији у Загребу“, у београдском „Градском музеју“ и по разним приватним колекцијама. Сада ради своју највећу фреску композицију „Краљ Петрова четир вола“, у великој дворани Соколског друштва Београд-Матица, која ће износити четрдесет квадратних метара.

—о—

Живорад Настасијевић је члан једне изазанто уметничке породице. Четири брата Настасијевића претстављају четири мање — више позната имена, на четири разна уметничка домена. Док је Милорад сликар, прерано преминули Момчило био је књижевник, Светомир је музичар, а најмлађи Славомир је комедиограф. Кућа Настасијевић је дуго година била једно од ретких интимних стјецишта београдског уметничког света. Кроз ту кућу, у којој су у своје доба нашли пријатељски пријем и Гаврило Принцип и Коста Милевић, прошао је после рата добар део интелектуалног и уметничког Београда. Кога то поближе интересује, — поново га упућујем на овде већ поменуто Девјину биографију Живорадовог брата Момчила. После Момчилове смрти, 1937 год., уметници се све ређе састају у том го-стољубивом и културном дому; али још и данас ту можете затећи цео низ познатих уметничких имена.

Живорад Настасијевић је нежења, као што је то био покојни брат му Момчило, и као што је то Светомир. Њих двојица, Светомир и Живорад, и данас живе у заједничком кућанству са своје две неударе сестре, — Даринком и Славком, које су обавде професори, — и са својом седамдесетогодишњом мајком. Између њих свих влада најлепша хармонија и међусобно разумевање и поштовање.

Свог атељеа Живорад већ дуже времена нема. Скице и нацрте за своје фреске ради на обичном малом цртаћем столу, а саме фреске, наравно, на лицу места. Своје пејсаже ради у самој природи, а довршава их на доста оригиналан начин. Уместо да разапето платно метне на штафелу, — који је спаковао и од-

нео на таван, — он га меће на седало од столице и наслони га на наслон. Боје и остале сликарске потребштине, као и цигарете, метне на седало од столице поред слике, примакне једну повећу „шамлицу“, седне на њу и, — како он сам каже, — ради пријатније него на било каквом штафелу.

Средњег је раста, мало дежмекаст, лепих црта лица и веома младолика изгледа. Коса му је редовно немарно зачешљана и раскуштрана, а очи живе и будне. По природи је боем, у оном вишем и племенитијем смислу; не осећа никакву потребу за власништвом, а у одевању је доста немаран. Колико га ја познајем, увек је ведро расположен и насмејан. У разговору заузима увек веома симпатичан, другарски и присан став. Разговорљив је, и с њим човек може провести и по неколико часова у разговору, а да не осети како је време прошло.

Реченице су му јасне, концизне и убедљиве. Своје сасвим изражене уметничке нагзоре он радије проповеда практични, делом, него речима; али ипак на моју изричиту молбу, он их је сажео у ових пар реченица:

— Задатак и циљ уметности не може бити подржавање и копирање страних великих уозра. Ако уметност има неког смисла и неког утицаја на свеопшти развој човечанства, — а досадања историја доказује да она једина далеко преживљује народе који су је створили, — онда је више него сигурно, да уметност мора бити самоникла, једино самоникла, — јер једина таква уметност и јесте уметност. Или, да будем још јаснији: Уметност је само оно што је заиста аутентични израз данаг миљеа, па према томе, пресцађивати тековине страних уметности, па ма како оне генијалне биле, значи негирати основни поступат уметности — креаторску моћ аутентичног изражања.

....

— Нама нису потребна никаква летења за експериментима западноевропског ликовног израза. Ми имамо огромне ликовне традиције по нашим манастирима, какве има мало који народ. Наша уметност треба да се ослања на те традиције, а инспирације треба да тражи, не по светским галеријама и еремитажима, него на нашем родном, свим могућим мотивима, пребогатом тлу. Тек та синтеза може да пружи услове за велика ликовно-уметничка остварења, који ће нас увести као равноправне факторе, у историју уметности.

....

— Треба заћи по нашим црквама и видети како се све тамо живописи. И најекстремнији модернистички теорети нађоше ту своје место. Људи без икаквих религиозних осећања, људи кроз антирелигиозни, размажаше својим четкама по зидовима и дворима кућа, које би, до своје последње честице, морале одјасати чистим религиозним духом.

Капетан Радич Петровић

После повлачења аустриске војске из Србије, прешао је капетан Радич Петровић, са своја три сина, у село Јаково. За његово мудро командовање и легендарну храброст одликовао га је бисар капетанским чином и племством угарским. Аустријски двор да би био сигуран од упада турских башибозука у Срем, постави, као најсигурнијег, капетана Радича за старешину кордона од Земуна до Бољевачког и Прогарског Комаришта. Срби трговци, који су дотеривали стоку и продавали је Аустрији, имали су у старом капетану велику подршку и заштиту. Сам Карађорђе, бивши стражмештер у компанији капетана Радича, најчешће је долазио и дотеривао целепе говеда и свиња. Чим је чуо за устанак на Орашцу, капетан Радич је оставио и пензију и старешинство и прешао у Србију. Пре прелаза у Србију дао је својим пријатељима велике суме новца да купе топове, пушке и муницију.

У одређени дан, дотерају оружје на Саву. Он пређе и узме га. Један део оружја да проти Матеји, да носи за Шабач Јакову, а остатак Карађорђу, који је, сазнавши за капетанов долазак, дошао у Остружницу да га дочека као свога побратима и најбољег пријатеља. Капетан Радич, као искусан командант, био је десна рука Карађорђева. Он је одређивао место за топове. Распоређивао војску и наређивао јурише. Његовој војничкој спреми има се захвалити за многе победе српских устаника.

Пре устанка биле су три хајдучке чете у Србији. Једна Ђурчије Сремца из Босута. Ова је била страх и трепет за Турке, и с ове и с оне стране Дрине. Другу је чету водио Станоје Главаш, и то око Мораве, Ибра и западне Мораве. Трећу, најмању, водио је најмлађи од војвода, ускоч Хајдук-Вељко, који је хајдуковао на истоку Србије.

Капетан Радич био је необично вешт. Као командант целокупне војске, поред личне храбрости, био је хладан и у најтежим часовима присебан. Неумитан према кукавицама, а родитељски благ према јунацима. Иако стар, био је као младић, висок, крепак, људина огромне снаге, гласа крупног и отсечног, а погледа благог и родитељски милог.

При заузећу Београда упаде у кућу Адем бега Јојића, где му се на веру предају Адемова жена, затим жена Етен бега Селимовића и жена Осман бега од Ужице, која је тих дана дошла у кућу Адем бега, као гошћа. Све три одведе Радич својој кући. Рекао им је да се распитају за своје мужеве, и кад их пронађу, он ће их вратити њиховим кућама. Тако су две отишле, а остала само жена Осман бега, Зобеида. Капетан Радич писао је у Ужице војводи Милошу Обреновићу да пронађе Осман бега, али овај одговори да није у Ужицама. Тако Зобеида остаде у кући капетановој. Једног дана дође Карађорђе у Београд у посету својом побратиму капетану Радичу. Кад спази младу кадунцу рече капетану:

„Чујеш побратиме! Што кубуриш с такло лепим женскињем? Нека оде мој Петар (Јокнћ) по попа и нека му јави да одмах дође. Станоје (Главаш) нека оде по Јанка Катића, да ти буде кум крштења, а ја ћу бити кум венчани. Свакако се мораш венчати, а лепше и боље жене од ове младе кадуннице нећеш наћи. Да сам, којекуде, као некад за то, одмах би је привенчао за се”.

Капетану, као старом човеку, не би мило ово што Карађорђе предлаже, па рече:

„Бог с тобом, побратиме, шта ће мени то грешно дете? Нека она себи тражи прилику, а мени ваља гледати нешто поматорије, да се не стидим”.

Карађорђе, да би прекинуо даљи разговор, зовну кадунцу и упита:

Кадунчико море! Или, којекуде, волиш поћи за каквог младог бећара, или за мога побратима Радича? Каж ми праву истину”.

Кадунца, која се већ беше свикла на кућу капетанову, и којој би било тешко да се с неким потуца по белом свету, одговори Карађорђу:

„Кад већ мора бити, онда волим поћи за капетана Радича, мога господара, него за неког другог, кога не знам”.

И тако се кадунца Зобеида покрсти, на крштењу доби име Зорка и венча се за капетана Радича. Увек је капетан говорио Зор-

ки да му је жао што није разабрао за Осман бега.

Док се ово дешавало у Београду, Осман бег је туговао за својом вољеном кадуном. Дуго је распитивао и напослетку сазнао да се покрестила и венчала за капетана Радича. Реши се да је нађе и да је украде, по цени главе. Обуче се у сиротинско одело Срба Бошњака, метије за појас два сребрњака и крене преко Босне за Београд. У Јању се задржа на конаку код Тирић бега, а одатле удари преко Мачве право у Китогу, попу Смиљанићу. Нему рече да је Србин из Босне и да иде Карађорђу, да му буде момак. Прото му рече да сврати прво код капетана Радича у Београд, па ће га он послати Карађорђу. Осман бег за непуну два дана стиже у Београд. Кад су му показали кућу Радичеву, Осман бег право крене тамо. На капији сретне капетана, који га упита одакле је. Осман му рече да је Србин из Босне, да се зове Сретен и да га је њему послао поп Смиљанић. Капетан му одговори да иде у кућу и да нешто једе, док се он не врати. Чим је капетан измакао низ улицу, Осман полети у собу Зобеидину. Падосе једно другом у загрљај. Зобеиду ухвати страх, да Османа не препознају, зато му рече да се чува.

У томе се врати и капетан Радич. Осман бег је седео поред огњишта и пушио. Како уђе у кућу, Радич викну да се да јело Осман бегу. Кад се свршио ручак капетан упита Сретена:

„Бога ти, Сретене, шта раде по Босни они наши потурчењаци? Да ли се љуте што смо устали на дахије и побили их?”

Осман бег одговори:

„То им је врло уз косу. Говоре како сам султан диже Србе на оружје да се свете дахијама, што су му убили његовог најбољег везира. Баш оно вече кад је хтео прећи Дрину, дође у Јању неко баличче од горње Дрине и говораше, како се Бошњаци Турци дижу на Србију због покрштеника.”

Кад Осман бег заврши, поче му капетан причати да су сви ти муслимане преко Дрине наши Срби, јер не знају ни речи турског језика и каже, како су се договориле које из Старог Влаха, због освете, да оду у Црну Гору и да ухвате две Црногорке и једног попа црногорског, да их доведу у Стари Влах и потурче. Како су отишли нису се више вратили.”

За време њиховог разговора, дођу капетану из нахије његови момци. Капетан им рече:

„Ево вам четвртог Сретена. Пошто ви имате коње, бићете по нахији, а Сретен ће остати код куће.”

Момци су живели као браћа. Вечером би се састајали у башкалуку, свирали у тамбуре, ударали у шаркије, певали уз гусле јуначке песме о скорим бојевима и тако у песми и весељу проводили целу ноћ. Осман бег

и Зобеида, кад год би се састали, уговарали би како да побегну у Босну. Мада су све у десили, ипак им се дуго није пружила прилика за извођење њиховог плана. Наједанпут се указа прилика. Дође књига од Карађорђа Гушанац Алији. Капетан Радич даде књигу Осман бегу, да је носи Крдалји Гушанац Алији. Саветовао га је да се чува и да се не ода да је Србин из Босне. Осман бег једва дочека. Чим је дошао Гушанац Алији, каза му ко је и зашто је дошао. Гушанац рече да је Зобеида његове жене рођака. Ово још више обрадује Осман бега. Уговоре све. Кад Осман бег дође капетан Радичу, овај га упита да ли се плашио Турака. Осман одговори да се јуначки држао, и да је, као бакшиш добио педесет гроша. После овога разговора Радич оде у град, а Осман бег Зобеиди. Исприча јој разговор са Гушанцом. Уговорили су да неко од Гушанчеве родбине иде са турском патролом сваке вечери и да чекају на њих. Она му рече да ноћу не може љубећи у женском оделу због српске патроле, него само у мушком. Још му спомену, ако нема пара, да ће узети из капетанове ризнице. Осман бег плану и одговори Зобеиди:

„Да сједиш мирно од капетанове ризнице. Немој узети ни једне клете парице, јер би то била крађа, а крађа је страшан тријех пред Богом и подла опачина пред свијетом. Ваља нам тако отићи одавде да се не каже за нама, да смо узели туђе, ни толико, што вриједи једне шиватке. Чиста срца и чисте душе отићићемо из ове куће, да нам није зазора, ни од сама себе. Само се бојим, да ме Карађорђе, кад дође, не узме за момка. Онда смо пропали.”

Зобеида га увери да се тога не боји. Јер, и капетан и баба Достана много воле Османа и не би га дали ни за живу главу.

Све су још један пут спремили и уговорили час када ће побегли из куће капетана Радича. Мислили су да је њихова тајна дубоко скривена у дну срца, па се зато нису плашили. Нису ни у сну савњали да у кући има још неко који је одавно прозорео њихову тајну. То је била баба Достана код капетана Радича. Као млада била је на гласу певачица. После смрти свога мужа дошла је у кућу капетана Радича, јер је и њему била умрла жена. Децу му је одгајила и била им друга мајка. Зато, чим се капетан вратио из Бесарије, дошла је код њега. Кад је хтео да се жени Зобеидом, она га је одвраћала да то не чини, говорећи му да млада кадуница није за стара човека.

Као покрштеница, одмах је приметила да то није Сретен него Турчин, јер га је опазила кад је узимао андас, прао се пре и после јела, клањао и, колико је могао чувао се хришћанских јела. Била је убеђена, да је овај Турчин муж Зоркин. Душом и срцем одана капетану Радичу, бодро је пазила и на Осма-

на и на Зобеиду. И то зато да не би у љубавној заслепљености отровали капетана Радича. Али кад их је добро упознала, видела је да су њихова срца чиста и без трунке рђаве помисли. Хтела је да открије тајну своје капетану, али се бојала да капетан, као заклетни непријатељ Турака, не убије Осману бега. Зато се решила да прво разговара са Зобеидом и да јој помогне, да достојанствено изиђе из куће свога добротвора. Кад су го-сти, а с њима и капетан Радич, отишли од куће, баба Достана дозва себи Зорку и рече јој:

„Јуче сам била у граду. Сви су те родови поздравили и једва чекају да им дођеш.“

Кадунџица пребледи:

„Не бој се“ — умири је баба Достана. Нисам ја алурада, да теби нешто без разлога полобљиво учиним. И ја и капетан желимо да се што пре вратиш своје Осману бегу.“

На те речи заплака се Кадунџица и кроз сузе одговори:

„Видим да све знаш. Сад, до тебе стоји, оћу ли бити срећна, или ћу да пропаднем. Не плашим се смрти, али се плашим срамоте. Највише се бојим, о Боже...“

Ту престаде и удари у грчевит плач.

Баба Достана осети да је то страх због Осман бегу. Кадунџица поче кроз сузе бабу молити. Да си ми по Богу мајка. Не издај ме, кад се ја луда издадох.“

„Слушај, кћери, кад си ме већ поматерила, рече баба Достана, хоћу да ти будем мати и знај ово, да она зна да ћеш га оставити и да је Осман бег дошао по тебе. Не бој се, кћери, капетан је поштен као човек и честит као јунак. И њему је криво, што га је Ка-рађорђе натерао да се с тобом венча. Све ћу ја удесити и изравнати. Али ћеш на поласку, као своје добротвору да му пољубиш руку.“

На то је Зобеида упита, како је дознала да је Сретен — Осман бег. Баба Достана јој рече да је и она покрштеница и да је зато одмах по његовом адету познала да то није геак, него господичић и Турчин, који није метнуо главу у торбу само да види Зобеиду, него да је и одведе. После овога баба Достана рече:

„Ђери моја, ко светла образа умире, не каје се што се родио, макар му за живота и горки дани бивали. Ти ниси провиђуша, нити нека пролијет, зато ће Бог дати, све ће добро и срећно поћи за руком.“

Зобеида, озарена срећом и охрабрена материнским речима баба Достане, поче од срца говорити:

„Хвала ти као мајци. Вјеруј ми, мајко, да не би било поштено да сам побјегла. Осрамотила бих старог чојска, који ме пазно, чувао и неговао као дјете. Осећала би у бежању, како ме прате његове речи: „зар ти, Зорка, тако мени захвали, мада сам ти го-

ворно, да бих те радо предао твоје Осману бегу. И што си ми у кући била више него дјете“. Мало сам била љута, што не одржа вјеру, него ме покрсти и венча. Тешко је то, бабо, кад срце подлегне очајању, а још грђа глава, кад се довољно не слаже с добрим срцем. Слушај још, мајко. Није лако подносити добротворство, кад оно премашује заслуге, а како ли ми, који нисмо ни мало заслужили. Ја тек сад видим, да је оно права срећа што поштено дође човеку; а оно што настаје преваром или туђом несрећом, јесте укор и срамота. Чуј ме. Ја сам женска страна, али ти тврду вјеру задајем, да из овога дома нећу бити, док ми ти не кажеш, да је мој добротвор, капетан Радич, благословио мој пут.“

Баба Достана, усхићена овим речима Зобеиде, загрли је, пољуби и рече јој да иде у собу, да узме вез и да иде код Живковићке, а она ће сачекати капетана Радича, да се с њим поразговори.

Стари капетан појави се на капији, срете се са Зобеидом, помилова је руком, као дете, и упита, куда ће. Она му рече, да иде код Живковићке, да јој покаже вез. На то капетан одговори:

„Иди, синко. Оно је Сојевићка и за Сојевићем је била. Из честите је у честиту је кућу дошла. Од ње се можеш добру научити.“

Кад то рече, пође у кућу, где затече баба Достану веселу и расположену. Упита је, шта је узрок њеном расположењу, а баба Достана исприча све што је са Зорком разговарала. Рече му. Знаш ли, шта ми је рекла, кад сам јој напоменула да иде од тебе. Ја сам само женска страна. Но кажем ти и тврду ти вјеру дајем, да никако нећу поћи из овога дома, док ми ти не кажеш, да ми је мој добротвор, капетан Радич, благословио пут. Шта велиш, на те речи, господине?“

„Шта имам да кажем, баба Досто, рече капетан. Једна красна и добра душа, као што је Зорка, не би могла друго ни рећи. Да је то била була, од оних обичних, мислиш да би је задржао у моме дому, — и да би писао — слао улаке, да пронађу Осман бегу. Тешко ми је било, кад сам је гледао како вене на очиглед. Него да удесимо, да она што пре иде. Требамо би Осману позвати из града, да ми дође на веру. Ако не дође, није достојан свога господства, нити је вредан да буде муж овако красној кадунџици. Све ми се чини да је Осман бег господичић и премислао, па би желео да му жена дође на ноге. Као да не жели, да ризикује главу.“

Баба Достана прихвати ову реч ризиковање и помисли да је баш Осман бег, као Сретен, метнуо главу у торбу. Зато му поче говорити. „Добро, знаш да свуда Турци говоре, да си за њих највећи душманин. Зато, ко би смео доћи код тебе, а нарочито Осман бег, муж твоје Зорке, што се покрсти и удаде за тебе?“

Капетан Радич се слатко насмеја на речи баба Достанине и кад је видео да нема ништа више да каже, поче своју причу, која зачепаста баба Достану:

„Е, моја баба Досто — сад ћу ја теби нешто да кажем, што нисте знали, ни ти, ни Зорка. Кад је Сретен дошао, није прошло ни два дана, он дође мени у избу и рече ми, да је по мојој поруци дошао по своју Зобеиду и да се никоме није казао, ни издао, осим мени, јер је увидео, да сам ја прави Србин. Ни Зобеиди није рекао да се мени јавио, јер би се улашшила. Сад чуј. Никоме ни речи. Ја ћу се као и од сада правити невест. Али још нешто. Ти се сећаш, да је Сретен код нас дошао у недељу на вече. Ја сам то исто вече добио књигу с Дрине из Јане од мога пријатеља Тирић бега. Ево шта пише: „Мили побратиме, — ти ми некад на правди сачува главу, ја те онда побратих и ти си ми побратимство примио. Од тога доба ја оста' теби дужан и, бива, захваћан од гроба, јер ми је ова глава поклон од тебе. Као брат брату пишем, да сам дознао, да ти у госте иде неки Осман бег Шерафић из Ужица, што му је мада кадунa за тобом. Он је овуда прошао преобучен, и само га је један од мојих момака препознао и мени за њега казао, како кани поћи теби. Кад ја то чух, текну ми на ум, да љубоморан човек може учинити велико зло. Он не пита, шта ће с њим бити. Тај се Осман бег, како ти рекох, прерушио и обукао на себе измећарско одело, и каже за се, да је Србин, и да му је име Сретен. Ову ти је књигу написао наш поп Радича, а сахију ти пратих' нашег Миља Хитленицу, што га мешај неће и што ће брже одијет књигу од коњика, само ако га не помете поп Смиљанић у Китогу. Паз, побро, више на душманина, но на себе, веле наше хоће и ваизи. Мој измећар каже за тога бега, да га више нема у свијету, тако доброг и честитог забита. Познаћеш га по биљези, јер на лијевој руци, на грани, има као јагода. Срећно ти познaнство и срећнији растамак. Одпоруци ми штогађ.“

„Видиш, баба Достана, настави капетан, ја сам још оно вече знао ко је Сретен. — Зар се не сећаш оног књигоноше, што ми рече, да иде од Раче и да од Малог Дубоког нигде није стао ни сео, док није дошао овамо мени.“

Баба Достана, забезекута причом капетановом, рече му: „Међер си ипак бољи од нас свију. Уз то си се добро претварао и чуввао тајну.“

„Сад паз, Досто, настави капетан — Зорка зна да ти знаш за Османа, али не сме знати да ја знам. А Осман не зна, да ти знаш за њега, па му ни ја нећу рећи.“

Баба Достана предложи, да капетан рачије легне. — Зорку да обуку у мушко одело и да њу и Османа прати њезин син Аврам. Авраму ћемо, пошто не познаје Сретенa, ре-

ћи да је Сретен отишао с књигом Хајдук Вељку и да је рекао да ће тамо да остане.

Врло добро, рече капетан. Кад све беше уговорено, капетан Радич звону Осман бега и рече му:

„Осман беже. Да сам те заволео, то знаш. Ти си дошао мени, јер си знао да ћу одржати веру. Узми твоју кадуницу и води је. Прво у град, па преко Ћесарије у Босну. До града пратиће те бабин син Аврам. Њему ћу рећи да прати покрштено Смедеревче, које има падавицу и због тога иде хећиму. Треба ли ти пара?“

Осман бегу засузише очи и рече старом капетану:

„Од данас си ми по Богу отац. Не смијем ти рећи „поочиме“, нити се захваливати. Једино што ти могу рећи, то је да метнем руку на прса. Сачувао си ми и повратио изгубљено срце, душу и срећу. Зато нека ти Бог плати, јер ја нисам кадар. Шта ти могу рећи и обехати, бива то, да сам ти поснак. Ти мени, поочиме, помени за ајлук. Треба ми мало. Ја сам понео педесет дуката, што је било ниска Зобеидина, и три низа крупна бисера, као откуп за њу. За трошак понео сам педесет крилашчића, али сам двадесет потрошио. Да не би дир'о у њен адићар, кад већ морам узгајити, узгајити од тебе једно педесет крилашчића, то ће ми бити доста до Сјенице.“

„Ево ти, сине, сто дуката“, рече капетан, да ми не кубуриш уз пут.“

Док су они разговарали, баба Достана је обавестила Зобеиду да ће сутра на пут. Авраму беше чудно што ће пратити ове до града и упита мајку, зашто то капетан ради. Она се обрешу на њега и рече му, пошто је одговарао за крађу и рђава дела, да не сме у град, јер би га обесили.

У одређени час дошао је Сретен, а мало касније дође и Аврам. Капетан изађе из куће, водећи за руку турско момче, предаде га Сретену и Авраму и рече: „Пођите с Богом и срећно.“ Ти се, Авраме, одмах врати мени, да ми кажеш како сте дошли до града. Врата неће бити замандаљена, да се ја не би' морао дизати. А ти се, Сретене, пожур, јер знаш да ћеш сутра зором Вељку на Тимок.“ Капетан оде у собу са баба Достаном, а ови кренуше српским сокацима право у град. Кад су стигли до капије, Аврам се врати, а Осман бег узе Зобеиду, дође до капије и јави се стражи. Тек што су прошли капију, стиге баба Достана са великим завежљајем на глави. Они се зачудише, а баба Достана им рече: „Не чудите се. Зобеида је од радости заборавила одело и адићаре, те ме послао капетан да Вас стигнем и да Вам предам. Онога мог несрећника срела сам и клонила се ја од њега, и он од мене. Хајд, идите тражите себи конак. Једва чекам да збацим са главе овај терет, јер ми преби матору вратину.“ Осман бег, кад узе завежљај, окрете се Турцима и

рече: „Чујте, браћо Турци! Кад је капетану Радичу дошла ова моја кадна у руке, поручивао је по мене, и тражио ме, да ми је преда без откупља. Ја сам покасно примио његову поруку и двоумио се да не паднем у ступицу, па сам решавао, да не идем по младу. Карађорђе нагна све што је турско да се покрсти, а ко је за удају, да се уда. Тако се моја Зобенда покрсти и удаде за капетана Радича. То сам чуо у Босни. Слушао сам и то да је капетан Радич најљући турски душманин, али да је честит јунак. Ја сам се, као што видите, овако прерушио, и дошао сам му да ме узме у монаштво код Карађорђа. Он ме је примио и одмах наредио да ми се да, да једем. Ту сам био два дана, и кад сам сазнао ко је он, а и моја Зобенда све је лијепо и добро о њему говорила, ја онда угробио њега на само и кажем ко сам. Он ме је примио као сина и рекао да се ником не казујем, па чак ни Зобенди. Он је, браћо, овом агоду, да ми дођемо у град, и удесио. Дао ми је 100 дуката за пут и сво по нашој баби и њезино рухо и адићаре послао. Видите ли ви, браћо моја, како честити непријатељ поступа са својим противником. Он не ратује против жена, већ за своју слободу и своју земљу. Ја сам му дужник до века. Сад хајдемо у Рицанов конак.”

У Рицановом конаку баба Достана развеза завежљај, у коме су нашли Зобендине хаљине и сав адићар, што је добила на крштењу и удадби од сватова и старог капетана Радича. Ту је био и запис, што је добила Зобенда од своје мајке, као светињу, да јој буде лакше кад занемогне. Баба Достана рече, да је све то сам капетан Радич средно, дигао јој на главу и рекао да пожори. Рицан је био унук старог Фоче и син Мехмед агин. Знао је да су му отац и стриц Муса ага погинули од Срба. Слушао је за српске јунаке, па и за капетана Радича, да је страшно душманин турски. А кад виде шта је урадио рече: „Аферим му добром јуначком срцу. Кад је на мејдану, он је краолија ономе с ким се бије. У мирно доба прави је човек и пријатељ свачијој правди. Код нас нема таквог друга, да овако учини крсту. Он није само тебе задужио, Осман беже, већ сваког Турчина ко му дође на руку, да му може добротвором бити.”

Сутрадан Осман бег и Зобенда, испратени од краљице Гушанца Алије, пређу у Песарију, а одатле на Босанску Рачу и преко Босне у Сјеницу.

Стари капетан, кад је испратио Зобендине ствари, осетио је тежину у грудима. Беше му кућа пуна младости, свежине, осмеха, песме, весела. У тешким бригама државним Зорка би га цркнута свога гласа осмежила и оснажила, охрабрила и подмладила. У њу је гледао као у зору и васкрс, али увек поштено, родитељски. Такав је могао бити само капетан

Радич Петровић, понос и дика српских устаника. Миле успомене на Зорку у тамној соби увлачиле су се у дамаре и крв и слатко шумиле у њој. Старачке би очи заблестале с времена на време као санци у ноћи иванске. Био је пресрећан, што се све овако лепо вршило. Знао је и осећао да је Зорка поред све веселости, коју је пред њим показивала, скривала дубоко у срцу своје туге за својим Осман бегом. Више пута уочио је, како се преко једрих и румених образа прелије болна сета. Ове ноћи први пут у животу сањарио је, лежећи на постељи, стари капетан Радич о милој успомени на Зорку. Тако га је ухватио сан.

Аврам, аликовац, крадљивац и убојица, кад се вратио од градске кашње, крене право кући капетановој. Уз пут је премисљао о онима које је пратио. Мада му је капетан рекао да је онај покрштеник, он је добро знао да је то Зорка, тим пре, кад је срео мајку са завежљајем на глави. Кад је видео да је капетан у првом сну, сину му у глави, да опљачка капетана. Рачунао је да ће њага пасти на Зорку и његову мајку, а на њега неће нико ни помислити. Браво приђе ризници — узме једну повећу кесу, што је била поред ризнице, и ситније сребро и златне ствари. Тај завежљај однесе кући. Да не би пао у очи, да је он то украо, одмах се врати капетановој кући, потстакне ватру, запали чибук и стане осушувати, кад ће се капетан пробудити, да му се јави. Чекајући да се капетан пробуди, заспао је поред ватре. Капетан, видећи га где спава, пробуди га и упита, како су стигли у град. Аврам му исприча, да је све добро испало. Онда му капетан рече, да иде буљубашни Арсенију у Железник и да му каже да крене десетину кола, натовари сено и да Аврам то спроведе његовој кући у Остружницу. Адам оде и не сврати својој кући. Мало после тога, врати се и баба Достана. Још са врата поче да прича и да се хвали дочеку у граду. Рече му, како Турци његово доброчинство кују у звезде, како су га од срца поздравили и пожелели сваку срећу. Док су они разговарали, из нахије дође момак Сава, донесе капетану један сребрени ножић и рече да га је узео од Петрића, сина Аврамова. Стари капетан, кад спазе ножић, скочи и оде у ризницу. Кад тамо, има шта и видети. Све из ризнице покрадено. Он викну баба Достану и показа јој празну ризницу. Баба Достана зариди и сети се да је то њен Аврам урадио. Капетан рече Сави, да оде Аврамовој кући и да каже његовој жени да га је Аврам послао по ствари. Сава одмах оде Аврамовој кући. На сокаку нађе синчића Аврамовог и рече: „Петрићу, ево ти пуна шака гроша, она ће бити твоја, ако кажеш где је бабо метнуо оно што је донео.” Дете, кад је примило новац, рече: „Оно све онако у ћилиму замотано, оставио је у баду испод о-

гњишта, откуда се сомуну гурају у пећ. Једну велику кесу дао је мојој мајци, а онај ножић, што си ти, чико, узео, дао је мени."

Сава, чим ово чу, уђе у кућу, рече Аврамовој жени, како је Аврам покрао капетана Радича, па да му не би одлетела глава с рамена, поручио је да по њему пошале украдене ствари. Тачно рече где стоје ствари. Кад све пронађе и узе, Скесија Аврамова предаде неодрешену кесу с новцем и рече Сави: „Е, чуда и покора од зла човека. Ноћас пре поноћи донесе те ствари и новац и рече да су то с момцима отели од неких балија, који су хтели да пребегну у Ћесарију. Ја сам помислила да је истина, јер знам да не сме да краде, пошто би га Суд, ако још једном нешто украде, обесио". Сава са стварима пође капетановој кући. И капетан и баба Достана обрадовали су се, кад су видели да ништа не фали. Онда капетан рече Сави, да иде на Цареву Ћуприју и да ту сачека Аврама, који тера сено за Остружницу. Сава стиге брзо на Цареву Ћуприју. Замало наиђе Аврам. Кад спази Саву узнемири се. Сава то примети, и, да би га умирио, рече, да иде са Топчидерске скеле, где је чуо да је он, Аврам, на Макишу, па дошао да га сачека. Аврам се умири и рече да не може с њим ићи, јер мора кући, пошто му је жена слаба. На то му Сава рече, да је по ручку, идући са Карабурме, свратило његовој кући да узме ватру за лулу и да му је жена жива и здрава. Позва га да иде с њим капетану, да га он прати на Дрину, пошто није одавно нигде ишао.

Сава је тако убедљиво говорио, да је Аврам помислио, да је све у реду и миру и пође с њим капетану. Како уђоше, капетан га прво упита како је у Ћељезнику, а после, да ли је видео некога, кад је ноћас дошао из града, да се мува око куће. Он рече да није никога видео. Капетан му се пожали да га је неко покрао, па упита Аврама за савет. Аврам рече да су га покрали Зорка и његова мајка, јер је њу срео, како нешто завезано носи на глави. Капетан плаху. Није му било тешко што терети Зорку, него рођену мајку. Муњевитим погледом пресече капетан Аврама и викну: „О Боже, Боже, своју рођену мајку, праву здраву, без икакве нужде и невоље прави злочинцем. Да би себе спасао, хоће мајку да пошале на вешала. Говори истину, зликовче, ако мислиш да спасеш главу."

Да се случајно није чуо Савин глас пред вратима собе — Аврам би скочио и задавио капетана. Аврам поче да се изговара, како је вожић нашао код огњишта и однео га кући, кад је пошао у Ћељезник. Капетан викну баба Достану, да донесе завежљај. Кад му све показа и рече, да се то нашло у његовој кући, он, кријући очи, одговори: „А шта ја знам за твоје ствари и за твоју ризницу. Твоје је благо твоје, а сиротиња је моја. Знаш то, да нисам крив."

Капетан, да би му доказао, зовну Саву да му све исприча. Кад му је Сава све у очи рекао, још му каза, ако и томе не верује, он ће довести његову жену, да и она то потврди. На то Аврам рече: „Доведи је, нека каже шта зна, можда је с неким била у ортаклуку". Капетан нареди Сави да одузме Авраму оружје и почне му говорити: „Слушај, Аврамце. Покрао си ме и тиме погазио со и хлеб, који си од детињства јео у мојој кући. Да те тужим, обесили би те. Ја те нећу због твоје мајке и деце, да их не назову „обешњаконић", по твојој великој срамоти. Не дам, да им због тебе поцрни образ. Зато чуј ме. Из ових стопа иди с књигом у град. Потурчи се, пређи у Ћесарију, или, ради шта знаш. Хоћу да те уклоним од твоје деце, да их не поквариш и да не пођу твојим путем. Ако се поправиш и постанеш поштен човек, ја ћу поручити, да се вратиш у Србију."

Капетан је престао и светитељским погледом гледао право у земље Аврамове. Овај је стајао пред њим, као кип. Лице му је час бледило, час руменило. Речи честите старине звонице су у његовим ушима као безброј звона. Некада претња вешалима и батине биле су за њега ситница. А сад реч капетанова, тешка као челични маљ, падала је на његову главу и он је осећао, како пропада у земљу. Прекор за прекором, погрда за погрдом, које су сипале из уста капетанових, гађале су га као стреле у срце. Учини му се грђе од свега на свету, то, кад рече, да га раставља од његове рођене деце, само зато да их не би покварио и да не буду као он. Више је у том часу волео изгубити главу, него је срамно изнети. После тога чело му се и лице разведрише, а из грла се проломи громки глас, као једна ускршњих звона, и он проговори капетану.

„Господине, као своје бољем и старијем, хвала ти на тој речи. Твојом поштеном речи, ти си ме боље освестио него и дегенаци и мукe, што сам их претрпео због мојих злочина. Твој прекор ја не могу преживети. Пекло би ме то, што си ме отерао од куће, само зато, што се бојиш да ја своју децу не поквариш и да не пођу мојим путем. Зато те молим, господине, ово. Кад већ пробах јуначку срећу у коњу, у боју и другом скоку, окушај и у мени злом човеку, који се љуто каје, што својој деци ни отац није, него чудовиште. Тврду ти веру дајем, да ћу од сад бити човек, као овај твој Сава, и као ти. Знај, да од мене неће нико дочекати, ни видети, што би за њега прекора било. Остани ме код деце моје, да сам себи смрт не учиним и да не изгубим срећу на овоме свету и душу на бојској истини."

После ових речи и капетану и баба Достани и Сави грунуше сузе на очи, јер видеше пред собом препорођена и из пакла васкрсла Аврама. Капетан устаде, загрли га и рече: „Све ти опраштам и нико никада не сме о томе реч споменути. Буди добар човек

и добар отац, па ћемо ја и ти бити пријатељи. Саво, врати му оружје. Ти, баба, спремај ужину за обојицу. А мени, ти, Авраме, испеци једну каву.'

Аврам је био пример поштења и јунаштва. Такмичио се са момцима капетановим, тако да се није знало ко је већи јунак.

Време је пролазило. Срећа је опет засјала над домом капетана Радича. После два месеца наједанпут у двориште упаде караван од Ужица. Караванције доведоше лепу младу Сарајевку Анку са дететом. Капетан извао себе од среће, поче да виче. „Гледај, бабо, чуда од наше Зорке и Сретена. Послаше ми Зорки у замену ову Сарајевку и дарове и за тебе и за мене. Баба Досто, скини дарове и унеси у кућу, а ти, Анка, оди овамо у ове избе. До сада су биле Зоркине, а од сад ће бити твоје, ако ти тако желиш, као што ми пишу.”

„Ја сам на то и дошла, одговори Анка, јер су ме они изабавили од силеџија, који су ме хтели некоме продати.”

Кад то рече извади из недара кесу са 100 дуката и даде капетану. „А сад гледај што ти је послао Осман бег за уздрјје.”

Свега је ту било И покућанство и простирке, и миндерлуци и душеци и дивне постоље. Бакра је било толико, да је могао дочекати стотину гостију. Затим велики товар бошчалука свиле и сукиа. Све је обрадовало капетана, а највише књига у којој му јављају, да се све живо дини његовом јунаштву. Највише се обрадовао Анки, која ће се, по речима Зорке, приљубити уз њега, као да му је одавно била у кући.

Баби Достани послаше пртишта и сукиа толико, да је сву кућу обукла. Осим тога још и 20 дуката од свакога понаособ. Исто тако и момцима по 20 дуката.

Ето тако би суђено Радичевом дому, да опет пронева, да срећа царује у њему и да буде свадба. Анка, после годину дана, роди ћерку Катју.

Анка Радичевица, по смрти Радичевој, живела је до пред буну у Београду, у кући Милоша Мрцајловића, а Ката отишла у Влашку, где се стално настанила. Тако је живео и умро велики војсковођа, велики Србин, велики јунак, велика поштењачина и добричина и велики карактер капетан Радич Петровић.

Д-р Стеван Загорчић

Живорад Настасијевић: Смрт Св. Кнеза Лазара — Фреска у Св. Успенској Цркви у Панчеву.

Прослава Бадњака у Београду

Бадње вече прослављено је у Београду и ове године у духу лепих народних обичаја. Бадњаци су

Бадњи дан, као и сваке године, од официра, под-
фитира и војника београдског гарнизона, од сокола и

Њ. В. Краљ Петар II, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник и Кнегиња Олга и остали чланови Краљевског Дома поздрављају бадњачаре

били припређени још на Тудридан у Кошутинку или у Раковици. Поворка за пренос бадњака образована је из

представника разних београдских установа и друштава, — који су се кретали на колима, коњима или пешице.

Претседник општине г. Томић и потпретседник г. Недић уносе бадњак.

Г-ђа Миланка Томић дели сиромашној деци поклоне на Бадње вече.

По бадњаку Општине града Београда ишли су, у поворци, возни парк Београдске општине и Ватрогасна добровољна чета Београд I. Командант Бадњака био је артиљеријски пуковник г. Димитрије Павловић.

Маса грађана искупила се по тротоарима улица кроз које су пролазили бадњачари и поздрављали их радосно.

Импозантна поворка бадњачара стигла је у Двор на Дедињу у 15 часова. Бадњачаре су дочекали Њ. В. Краљ Петар II, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник, Кнегиња Олга, Кнежевичи Александар и Никола и Принцеза Јеласвета, са члановима цивилне и војне куће.

Њ. В. Краљ Петар II, посује је бадњачаре житом. Бадњак је унесен у хол Двора и извршена прослава Бадње вечери по старим српским обичајима, као и сваке године.

После тога је изведена, на сличан начин, прослава Бадњака у Белом Двору.

Поворка бадњачара кренула је са Дедиње у варош булеваром Кнеза Александра Карађорђевића и прошла је кроз главне београдске улице, ердацино поздрављана од грађана.

Поједине војне јединице и претставници разних установа одвајали су се кад су долазили до пута који води у зинхове касарне или домова, а остали бадњачари су продужавали пут у потпуном поретку.

Прослава Бадњака у Општини

Поворка општинских бадњачара стигла је пред главну општинску зграду око 17 часова. Претседник г. Јеврем Томић и госпођа Томић, потпретседник

г. Б. Недић, градски већници и виши општински чиновници сачекали су бадњачаре у холу.

Бадњак су унели у општинску зграду г. Ђока Станковић, заповедник Добровољне ватрогасне чете Београд I, и г. Бирчанин, помоћник команданта Пожарне команде. За то време свирао је музика Добровољне ватрогасне чете Београд I.

Претседник г. Томић посује је бадњачаре житом. Претседник г. Томић и потпретседник г. Недић примили су бадњак, пронели га око целог хола и унели уз басанак у кабинет претседника.

Пред кабинетом је била постројена група деце из Градског дејег дома. Један дечко, питомац Дома, поздравно је претседника г. Томића и зазеле срећан празник Претседнику, потпретседнику и градским већницима.

Кад је бадњак унесен у кабинет, једна девојчица, питомица Дома, поздравила је Претседника г. Томића, потпретседника г. Недића и градске већнике.

Деца из Градског дејег дома отпевала су две песмице.

Претседник г. Томић честитао је свима присутним Бадње вече са жељом да у овој години ураде још више за добро Београда и Београђана.

У име градских већника, одговорио је г. Претседнику, са неколико пригодних речи, најстарији градски већник г. Павле Кара-Радовановић и изјавио му благодарност, у име свих већника, на свему што је досад урадио на унапређењу Београда.

Госпођа Миланка Томић поделила је деци, питоцима Градског дејег дома, пакете бонбона и других слаткиша.

Остали гости су послужени врућом ракијом.

Живорад Настасијевић: Благовести — Фреска у Св. Успенској цркви и Паичеву

Реална гимназија Краља Александра I у Београду*)

Поводом прославе св. Саве у овој просветној задужбини Витешког Краља Александра I Ујединитеља.

Кад је први пуцањ наговестио кумановску битку, сваки је Србин знао да је дошао час

Доктор Лончарић чији је шлем најхрабром наградом Општинске београдске

велике борбе, а када се је после многих дивовских борби и победа морало прећи преко албанских гора, нико већ није сумњао у то, да је настао најтежи и најзначајнији тренутак који ће захтевати многе и многе жртве, али који ће отворити врата новој ери, новом животу за којим се је чезнуло деценијама и вековима. — И кад је се на Кајмакчаланским висовима отворила „Капија слободе“ није нико могао зауставити српскога војника у његовом лавовском трку. Попут Титана јурио је он преко равница, долова и брегова, јурио је на Исток, далеко на Север, дубоко на Запад, јурио је носећи лучу слободе осталој поробљеној браћи, ударајући властитим мишицама меће новој држави. У том хлотином вртлогу и напону психичких снага није се заборавио, није прешао границе. Знао је шта је његово, шта је било његово, шта му је историјским чињеницама припада и то је одлучно омеђио.

ТАКО ЈЕ ПОСТАЛА ЈУГОСЛАВИЈА.

Нова земља је била и пространа и лепа, али сувише руинирана ратним недаћама. После првог и највећег задатка дошао је други не мање важан, који је императивно захтевао што бржу и ефикаснију обнову у свим правцима и на свим странама народног живота. До корена поремећени живот, морао је добити свој нови правац како економски и социјални, тако исто културно-национални.

За овај последњи рад нико није имао то-

лико разумевања и смисла као Витешки Краљ Александар I. Ујединитељ. Својим интелигентним и далековидним погледом јасно је увиђао, да развој једнога народа може добити своје нормално формирање, само у случају ако се народно просвећивање изгради тако да оно може створити спремне и национално духом запојене интелектуалце, који ће свој рад несебично уложити за опште добро народа. Хтео је Велики Краљ од своје интелигенције две ствари. Прво да их културно изгради тако да буду блиски једно другима, да се међусобно сами разумеју, из чега је неминовна последица њихов колективни рад у народу. А добити праву народну интелигенцију, која ће несебично ући у склоп народног живота и изграђивати његов лик, која ће народу отворити хоризонте и улили веру у боље дане — велики је додатак у државном напретку једнога народа. Друга ствар коју је Краљ Александар хтео, јесте створити међусобно поверење између народа и његове интелигенције. То је тако исто врло важан момент, без кога се не може замислити правилни државни развој. Само она интелигенција може постићи успех у својим стремљењима која стекне поверење широким народних слојева, јер стећи поверење народа значи добити његову подршку. Знао је Велики Владар да основна карактерна црта нашега народа није неповерљивост; био је свестан да се омладина може врло брзо изградити, ако се формира онако како је Он замислио.

Његовом светлом иницијативом почиње рад у том правцу. Дикту се школе, окупљају се културне снаге и помаже свака културна акција у том правцу, а сам нештедице даје многобројне помоћи за сваки рад који је

Мироslав Русић чији је шлем најхрабром наградом Општинске београдске

*) Овај чланак добијен је кад је лист већ био у изштини и зато излази у хроникама, у последњем табаку.

био користан по национално васпитање омладине. Знајући да је омладина подложна у сво-

joј раној младости разним утицајима и идејама, које су после рата почеле да ничу на све стране, Краљ, коме је једини задатак *Национално формирање омладине*, настоји да омладину отргне од тих утицаја. По угледу на стране лицеје, нарочито на Западу, Он помаже свим сретстима свако формирање таквих установа. Ничу у земљи интернати, а ускоро и Београд, као метропола земље, добија неколико школа са сличним уређењем. Последњих година Свога живота Он фонду „Устројења“ Кнеза Александра Карађорђевића даје смисао, претварајући га у велику личну потпору у дело, и на ретко лепом брегу крај Београда подиже Дом за формирање здраве, напредне и културно националне омладине.

Једног лепог септембарског дана 1932 године кроз просторије простране аграде забрујали су први пут весели гласићи деце из свих крајева наше земље. Било је ту и имућних и сиромашних. Ту, под једнаким условима, под мудрим руководством врло спремих и ретко културних наставника, по једном тачно одређеном распореду свакодневног живота, требало је одгајивати узорну омладину *духовно и физички*, али тако да код имућних развије скромност и алтруизам, код сиромашних веру и амбицију. Створити вредну и за једне и за друге, научити их међусобној љубави и поверењу, од многобројних и разноликих дечијих навика формирати једну једину индивидуу, створити им један општи поглед на свет, изградити љубав за лепо и узвишено, изградити им одлучност и свесност у њиховим примарним и националним вредностима, продубити им и објаснити им најдрагоценије моменте из народног живота, — то су били први смерови који су се родили у овој радној кошници. Задатак није био ни најмање лак, али је, захваљујући одабраној класи наставника стручњака под мудрим и пуним педагошког смисла руковођством г. Мирка Балубчића, управника Дома и директора гимназије Краља Александра I, — почео постепено да се остварује. Живот у великој кући почео је онако како је сама управа нашла за сходно као најопртаданје, па се је постепено током времена, на основу показаних резултата, формирао и мењао у овом или оном правцу. Констатације су увек биле задовољавајуће, јер свака промена у животу деце показала се као оправдана, што је био знак да се иде једним еволуитивним путем, једним напредним и корисним смером...

Одвојени оградом од света, један велики људски колектив у ствари је одвојен у потпуности од осталог дела Београда, јер се у тој кући живи потпуно другим животом, много озбиљнијим и смисленијим, јер су и циљеви тога живота тешки и озбиљни. При сваком раду и акту у току дана та омладина је свесна свога задатка, који покушава уз подршку својих старијих да оствари у потпуности. Да ли ће га она остварити најбоље се може закључити приликом појединих свечаности и јавних

наступа, где човек може видети какав је њихов рад и шта су постигли. И збиља, скромни у својој раду, они се само приликом две до три годишње свечаности покажу, задиве нас ретко леним плодом свога рада, а затим се повуку поново у своју кошницу, свесни да су оставили добар утисак и да ће критика бити повољна, а оцена похвална.

Овогодишња Светосавска прослава била је код њих као обично свечана и лепа, утолико пре што је овом приликом први пут, захваљујући племенитом гесту и личној иницијативи г. Јеврема Томића, Претседника Београдске општине, била приређена нека врста утакмице у најбољим светосавским тематима, од којих су најбоља два награђена наградом од по 500.— динара Општине београдске. Између многобројних радова стручна комисија изабрала је два и наградила поменутим наградама. Добитници су: Драгутин Ј. Лончарић, ученик VIII разреда и питомцац Н. В. Краља, родом из Отоке, срез Босанска Крупа, Бановине врсбаске, за рад „Свети Сава у народној поезији“, и Миодраг Ристић, ученик VIII разреда и бесплатни питомца Дома, родом из Јагодине, за рад „Краљ Петар I Велики Ослободилац“.

Занимљиво је и истовремено пријатно примети, да су награђени баш сиромашни ученици Дома, што је за похвалу и што треба да служи за пример богатој деци, њиховим друговима.

Судећи по утиску који је оставио овај племенити и заиста лепи гест г. Јеврема Томића и Општине београдске, човек долази до једног закључка да овако нешто треба стално неговати, подржавати и постепено проширити, јер је оправдано и корисно, *будећи амбицију ком омладине, амбицију која је и дојдаљива и корисна*. После овога очекивати је да ће и Градско веће унети у свој буџет једну сталну дотацију за ову сврху.

Гледајући остали део програма који су ови вредни омладинци изводили, програмом врло богатог и разноврсног, човек проживи неколико тренутака пријатног задовољства, осећајући да је напор старијих уродно плодом и да се изграђује једна генерација омладине која ће заиста остварити оно што је далековидно око Витешког Краља замислило, а што је са толико истовестности и воље наставио Н. В. Кр. Вис. Кнез-Намесник.

Нарочито снажан утисак оставља пун динамике и ретко опремљен хор под руководством г. Косте Николића, професора. Тај хор се може слободно упоредити са најбољим дечијим хорovima у земљи. Не мање пријатан утисак оставља и гимнастичка игра „У бој“ са музичком пратњом из опере „Зрински“, под спремањем г. Милана Вукотића, професора, једног младог, стручног и врло агилног наставника, коме је поверено телесно васпитање ученика у Дому. Заиста се ретко где посвећује толика пажња физичком одгоју младих као у

Дому. Није онда чудо што су ти младићи тако лепо и правилно развијени, када је скоро сваки корисни спорт у Дому заступљен. Тај напор најбоље се израдио у поменутој тајци приликом прославе.

Изалазећи после завршетка програма у чисте и светле просторије Гимназије, човек не може а да не размишља са задовољством о кући која има тако узвишену сврху, о њеном раду и стремљењима, о омладини која се ту са толико брижљивости спрема за тешки и напорни живот, о вредним и неуморним наставницима, који се предано залажу у своје позиву, о сваком човеку најзад који и најмањим делом доприноси нешто користи овом просветном раднику. Изнад свега човеку се у свести уздиже светао лик Витешког Краља Александра I, Ујединитеља коме би се ова земља, мислим, много боље захвалила и одужила, ако би, поред споменика у овом или оном облику, подизала задужбине са оваквим уређајем и са оваквим циљем. Треба их подизати свуда у земљи, ако нам сретства не дозвољавају у толикој мери, онда макар у свакој бановини, јер су неопходно потребне.

Један споменик као симболика успомене великана има свакако своју вредност, али је-

дна задужбина са оваквим циљем је и споменик и расадник, — двострука му је вредност, јер ево ова последња задужбина Блаженочившег Краља пушта у живот класу по класу младића, пушта их довољно опремљене и научене, што се најбоље види, по постигнутим резултатима на факултетима, где они своје испите увек благовремено и успешно регулишу.

Из ове гимназије су изишле већ три генерације ученика, које су биле састављене од ученика из других гимназија и пребачене овомо. Ове године ће изаћи четврта генерација, прва која ће свих осам разреда завршити у овој гимназији. Кроз свих осам разреда ови су ђаци показивали најбоље резултате.

Такве генерације су потребне нашој земљи. Потребна нам је интелигенција рада, полета, воље и енергије. Интелигенција љубави према своме народу, која ће на сваки племенити гест учињен према њој узвратити двоструко и са одушевљењем чувати и сачувати камене бранике на границама које је наш војник после Кајмакчаланске победе тако одлучно омеђио.

Стван Р. Мјалитинов

Живоград Насићасијевић: Улица Љубе Дидића у Београду (Уље).

Живоград Насићасијевић: Кафана „Кичево“ у Савамали у Београду (Уље).

Изложба „Београдске групе тројице“ А. Г. Балаж, Ф. Динчић-Менегело и Василије Резников —

(Велика сала Уметничког павиљона од
29-ХП:1940 до 12-1-1941 г.)

Основана тихо и нечујно, без икаквих програмских манифеста, ова група заслужује пуну пажњу. Ову тројицу београдских уметника, — графичара Балажа, вајара Динчића и сликара Резникова, — није повела никаква формална идеологија, него жеља за заједничким радом и мање више исти поглед на уметност. А то је један широк хуманизам, искрено саосећање према оним најбеднијим.

Најпознатија и од критике најпризнатија личност ове уметничке тројке, јесте несумњиво графичар Балаж. Он је наш најпотпунији и управо „рођени“ графичар, а уз Љубу Иванковића у Београду и Мирка Рачког и М. Ђурића у Загребу, и један од наших најбољих графичара. Он већ преко 20 година делује у Београду, који је толико заволео да се може слободно рећи да ниједан други наш ликовни уметник није толико осетио и није тако солидно изразио димензију Београда, његову социјалну констелацију и његову архитектуру. И на овој изложби он је имао око 20 београдских мотива — ливореза и монографија — највише из чувеног стјепчишта београдске сиротице — Јатаган Мале. До сада углавном познат као сликар малих људи, — радника, сељака, амаља талантира, кубикаша, тестераша, носача — који су га заинтересовали и као социјално ликовни проблеми и по богатству покрета, — Балаж се на овој изложби репрезентовао као један од изјудушенијих интерпретатора нашег националног фолклора, — специјално војвођанског. Његове аналитички рађене монографије (тои техником се у Београду били једини Балаж) сељачких ентеријера и фолклористичких мотива, које је летос радио у Војводини, претстављале су заиста веома пријатно освећење извода нашег Уметничког павиљона, на ком смо последњих година сусретали и сувише мртвих природа: јабука, врчева, тањира, чаша, флаша, мртвих риба, комада меса, па чак и телећих глава. Његови, иначе доста суморни картони, овог пута су одисали веома веселим бојама.

Вајар Динчић-Менегело, иако излази пред јавност први пут са својом колективном изложбом, ипак је добро позната уметничка личност. Поред осталог он је познат и по томе што је израдио Краљев лик на нашим новим сребрним новцима. За пласту, која је рађена по природи, он је добио прву награду на конкурсима на коме је суделовало 70 угледовених вајара; амак, безмало сви они који се код нас баве тим послом. На ову изложбу Динчић је донео 41

рад у бронзи и типу, почев од веома елегантно и сензибилно вајаних плакета, до снажних натуралистичких социјално-хуманих композиција великих димензија. Динчић је јак плакетиста светског гласа проф. Шпанијела, — и његова плакета Н. В. Краља Петра II претставља једно од најлепших и најсолиднијих дела тог жанра што сам их икада видео. Његова фино компонована осећајно вајана рељеф „Писта“, — мотив који је већ толико пута обрађен од безбројних сликара и вајара, претставља дело високих уметничких квалитета. Писебну пажњу заслужује Динчићева група „Молитва за мир“ — код нас, колико је бар мени позната, уз једну одличну Пјерову карикатуру, једино ликовно уметничко остварење праве уметничке експресије, инспирисано катастрофом у којој се данас грчи човечанство. Тиха и смирена, донеке под утицајем немачког вајара Фрица Климта, та група, пуна побожности, дубоке наде и непоколебљиве вере у победу човечности и разума, — одаје веома солидну и реалну композицију и хреаторску моћ аутору. Једина оабањенија замерка тој групи била би мало и сувише

Вајар Фран Динчић-Менегело: „Војник у јуришу“ —
детал са споменика у Прокупљу
(Са изложбе „Београдске групе тројице“)

хидрокефаласта глава дететова, и то, пре свега, ради тога што је тизе повремена хармонична целина те веома осећајно вајане групе. Наведена у белом меру и правилно јавно постављена на одговарајућем месту, на постаменту од црног мермара, са кратким стиховима (по узору на Станикировићеве на острву Виду) она би могла да стоји као достојан символ мирољубивих тежњи нашег народа, који је у досадашњим ратовима дао и сувише доказа своје ратничке моћи.

У појединим својим радovima, на пр. „Јадница“ — Динчић је под утицајем великог чешког вајара Штурце, а у појединим — „Саја“, „Картази“, „Старост“, „Зима“ и још неким, — под утицајем савременог нисоменског вајара и драматичара Ернеста Барлаха. Баш те барлаховске Динчићеве композиције делују веома сугестивно; беда, глад и зима изобличили су лица, претворили их у асети које вапе, као спутани — и у толико свилнији — симболи протеста, против свих заблуда и злочина овог друштвеног поретка. Исто тако, иако не под утицајем Барлаха, Динчићева велика композиција „Пајанице“, делује и сувише брутално, и не верујем да ће она икада наћи купца, иако јој се не би могле оспорити извесне позитивне скулпторске вредности.

И у својим бистама Динчић је дао неоспорних доказа својих не малих креаторских способности. Само спомињајући елегантно вајане песника Бонифачића, г-ђе Дарине Смодаке и Николе Тесле, — ја ћу се овде с пар речи задржати на веома снажно вајаној бисти д-р Николе Смодаке. То је једна одлична, класицистичко-реалистичка биста, пуна покрета, карактера, снаге, одлучности, психолошке продубљености — што из бисте на сваке прте, сваке површине и сваке масе, — тако да делује као сушто оличење озолосеног увек будног духа и ока. Укратко, у свим техникама и у свим жанрима у којима се окупио, Динчић је показао лепот успеха. Наша уметност се може од њега надати још више.

Трећи члан ове уметничке групе, — која, судећи по именима заступљених уметника, обећава да ће у нашем ликовно-уметничком животу заорати можда и дубљу бразду, јесте познати руски сликар **Василије Резников**, који међу нама уметнички делује већ две деценије и кога поједини наши ликовно-уметнички критичари, међу њима и ја, сматрају за нашег најбољег и најолиднијег руског сликара. Негиранији појам лепоте у конвенционалном, декоративном, допадљивом смислу, — Резников је код нас заступник једног сасвим специјалног, релативно оригиналног, скитанца сликарства. Он у својим делима покушава, конективно и простудирају, да као врховни циљ своје уметности постави проблем чистог сликарства, ослобођеног литературе и свих вансликарских елемената. Називаши у томе смислу свог деловања, он је солидно изградио један стил који у нашој средини делује оригинално, — управо екстравагантно, — а чија је он асада једини претставник. Тај стил је исто тако далеко од код нас тако уобичајеног лутања по свим

Василије Резников: Скадарлија (Са изложбе „Београдске групе тројице“)

могућим и немогућим „измизма“, као што је далеко од бравурозне технике академског сликарства. Док је пртеж за њега секундарни елемент, па чак и боја, — тонски односи обојених површина јесу приказни елемент. Боје су му све у веома смирену и уједначеном тону, без крешћења; оне нису ни сирове ни много мешане, — оне су просто простудирање. Тако где су, оне редовно имају своје реално значење. Из њих се осећа материја. Обојене површине Резников не омеђава графички, што ме доводи до закључка да он свесно иде за тим да сликани објект тонски повеже са позадином, што сасвим претставља чисто сликарски проблем. Услед таквог третмана Резников редовно успева да своје вокације реализује чисто сликарским језиком. Али те реализације имају једну веома осетљиву практичну ману. Оне захтевају дуго и паљиво посматрање, управо уживљавање, претходно сликарско образовање — и бар осам до десет метара отстојања. Све је то код наших грађана, особито у овом нервозном времену, — и у њиховим становама, доста тешко наћи.

Као његове најуспелије радове на овој изложби треба споменути „Стари град Смедерево“ и „На Дунав“ — у којима је дао веома успешне реализације материје снега и воде. Уопште, вода и снег Резникову испадају колосално. Он их је занета продубио и с њима се веома добро упознао. Тонски су му нарочито успешне мртве природе и ентеријери, а у слицима „У циркусу“ и „У сепару“ он је показао веома озбиљну композициону моћ.

Наступ „Београдске групе тројице“ претставља један од најинтересантијих ликовно уметничких догађаја ове сезоне и треба зажелети да се ова група одржи.

Звонимир Кулунџић

Одлуке Државног савета

Општински одбор доноси закључак о престанку службе општинског службеника по слободној оцени; а надзорна власт, чије је одобрење потребно за тај закључак, одлучује о истом по слободној оцени.

У овом смислу је пресуда Државног савета бр. 7462/39 од 23 маја 1939 године, донета у пресуђеном следећем случају:

„Банска управа Приморске бановине одлуком II бр. 28561 од 26 марта 1938 год., донетом на основу чл. 3 Уредбе о изменама и допунама Уредбе о општинским службеницима у Приморској бановини, усвајајући је одобрење закључку општинског одбора општина Велалуца од 27 новембра 1937 године, којим је утврђен престанак службе са правом на пензију именоманом, општинском канцеларијом.

Оспореним решењем Министар унутрашњих послова је жалбу тужилачке општине одбио као немесну са образложењем, да се ожалбена одлука заснива на одредби чл. 3 Уредбе о изменама и допунама Уредбе о општинским службеницима у Приморској бановини, на основу које Бан целисходност одлуке општинског одбора о престанку службе службеника на главним службеничким местима као и одлуке о њиховом пензионисању доноси по слободној оцени.

У тужби се тврди да је оспорено решење противно закону, те се тражи да га Државни савет као такво поништи.

Пошто је проучио тужбу, оспорено решење и остале акте који се на овај предмет односе, као и одговор министар на тужбу, Државни савет је нашо:

Не стоји тврђење жалбе да је Уредба о општинским службеницима, као и измена исте, донета од стране неподлежног органа тј. банског а не бановинског већа, како да је то прописано Уставом и Законом о општинама. Ово тога ради, што су додуже Уставом (чл. 89 и 90) предвиђена бановинска већа и њиха дана уредбодавна власт за регулисање појединих грађана бановинске управе и живота на основи законског овлашћења и што је Законом о општинама из године 1933 (§ 85) одређено, да „бановинско“ веће доноси Уредбу о општинским службеницима, али у времену доношења и ступања на снагу Закона о општинама није постојало „бановинско“ веће у смислу напред поменутих уставних прописа. Оно је само предвиђено у чл. 88 и бира се по чл. 89 Устава по одредбама посебног Закона, који, међутим, још није донет. Постоји и постојало је у времену доношења и ступања на снагу Закона о општинама на основи § 26 Закона о

Банској управи од 8 новембра 1929 године банско веће као саветодавни орган бана али само у бановинским дакле — стварно узето — самоуправним пословима бановине. Тога ради је ово веће, ма да се у закону назива „банско“ стварно „бановинско“ веће. Како међутим, до доношења Уставом предвиђеног закона о бановинској самоуправи и избора уставних бановинских већа бан врши — уз опште — управна, државна — и самоуправна делокруг бановина, не одлучује овде формално називање већ стварна функција већа, а она је бановинска. Тога ради је ово веће бановинско. Законодавац је у § 85 Закона о општинама очевидно могао имати и имао у виду само веће, које је постојало односно које ће постојати у времену ступања на снагу односно извршења Закона о општинама, а не баш Уставом предвиђено веће, када ниједном уставном одредбом није одређен рок доношења Закона о бановинској самоуправи и konsekвентно томе постојање уставних бановинских већа. Ово проглашено једно и из околности што је законодавац тачно одредио дан ступања на снагу Закона о општинама (§ 149) а нарочито рок доношења бан. Уредба из § 85 тј. по § 145 до краја године 1933, дакле се очевидно мисли на оно веће које буде постојало у поменутом размаку времена.

Закон о општинама не предвиђа за бановинске Уредбе процедуре из чл. 91 Устава већ одобрење бана у сваком правцу (у погледу законитости као и целисходности), што није противно одредбама Устава, пошто се поменути закон не оснивају уставна бановинска већа већ — привремено до доношења Закона о бановинској самоуправи само по Закону о Банској управи проширује делокруг банских већа из чл. 4 Правилника о организацији и раду банских већа од 3 јула 1930.

Исто тако не стоји ни тврђење тужбе, да се чл. 3 Уредбе о изменама и допунама Уредбе о општинским службеницима није могао у конкретном случају применити, јер да је спорни закључак општинског одбора донет пре доношења и обнародовања тих измена. Ово тога ради што је у овом погледу без утицаја околност кад је општински одбор донео своју одлуку, већ је за могућност примене пом. измена одлучно само то да ли су оне ступиле на снагу пре него што је Бан донео своје решење, а из аката се види, да је Бан ожалбено решење донео 26 марта 1938 године док су пом. измене ступиле на снагу у фебруару 1938 године, дакле пре одлуке Банске управе.

Општински одбор је закључак о престанку службе односно о пензионисању именовањем службеника донео у смислу чл. 25 Уредбе о општинским служба-

нидима у Приморској бановини од 5 фебруара 1934 године а по § 104 тач. 16 у вези са § 110 Ч.з. од 1931 год. и у вези Закона о аутентичном тумачењу § 110 Закона о чиновницима. Дакле своју одлуку општински одбор донео је по слободној оцени. Пошто пак према чл. 3 пом. Уредбе о изменама овакав одлука потпада одобрењу Бана, разумљиво је да је Бан спорну одлуку општинског одбора могао одобрити или не одобрити такође по слободној оцени тј. по истом основу по коме је и закључак општинског одбора донет. Према томе бан овде није могао поступити противно закону кад је ценећи пом. закључак општинског одбора одбио, да исти одобри са разлога што је нашао да је он нецелеслодан."

Повраћај градске трошарине наплаћене на трошарински предмет који се износи из трошаринског реона у прерађеном стању.

По овом питању пресуда Државног савета бр. 30631/37 од 15 јуна 1939 године донета у пресуђењу следећег случаја:

„Оспорени министровим решењем оспаравана је напред наведена одлука Поглаварства града Београда, у којој је одређено, да тузилачка фирма нема право да јој се врати сума од 20.000.— динара, плаћена на име општинске трошарине за увезене и заклање свиње од којих је добијену маст извезла у иностранство у августу и септембру 1936 год., и у томе је решењу наведено да поменути фирма нема права на повраћај зато што није поступила по тач. 4 чл. 19, тач. 2 чл. 29 и по тач. 2 чл. 64 Уредбе о трошарини Општине града Београда.

У тужби противу министровог решења поменути фирма је навела да она има право на тражени повраћај сходно чл. 1 и 62 поменутој Уредбе, те да је услед тога нападнуто решење противно закону. Ово у толико пре што је Државни савет у пресуди бр. 18144/36 донетој у оваквом случају нашао, да има места повраћају општинске трошарине. Молила је да се оспорено решење поништи.

Државни савет, пошто је проучио тужбу, оспорено решење, министров одговор на тужбу и одговор Градског поглаварства у Београду, као и остале акте, који се на овај предмет односе, нашао је:

Из аката овога предмета се види, да је тузилачка фирма 1936 год. на кланици Поглаварства града Београда заклала 11.061 ком. свиња у тежини

од кгр. 1.110.336 на које свиње је платила општинску трошарину (а. уверење поменутог Поглаварства од 21 јануара 1937 год. В.К. бр. 48 приложено уз тужбу). Види се да је иста фирма извезала за иностранство 50.000 кг. свинске масти 24 августа 1936 и 30 септембра исте године (а. уверење Месарске банке у Београду од 7 октобра 1937 год. и пет товарних листова приложених тужби). Молбом од 30 јануара 1937 год. тузилачка фирма је тражила да јој Управа трошарине града Београда за извезену маст врати 20.000 динара као еквивалент општинске трошарине наплаћене за 50.000 кг. свиња.

Према изложеноме овде није случај увоза и извоза предмета на дораду, преправку и прераду из чл. 19 Уредбе од 11 јула 1936 год. о трошарини Општине града Београда, нити пак случај увоза трошаринске робе на неизвесну продају из чл. 29 исте Уредбе, као што се то снатра у оспореном решењу, већ се овде повраћај тражи на извезени део робе — предмета, добијен од робе, на коју је плаћена трошарина. Стога су у конкретном случају меродавни прописи чл. 1 у вези начела изразењих у чл. 62 и тач. 1 и 2 чл. 64 решење Уредбе. Познате пак тузилачке фирме на пресуду Државног савета од 7 новембра 1936 године бр. 18144 неумесно је, пошто је том пресудом расправљен случај где се имала прикренити ранија Уредба о трошарини града Београда од 11 фебруара 1933 године.

Па како се на акта овог предмета види да је тузилачка фирма на заклање свиње платила општинску трошарину и да је извезла у иностранство 50.000 кг. масти добијене од тих свиња, те како не стоји навод оспореног решења да фирма није поступила по тач. 2 чл. 64 Уредбе о трошарини Општине града Београда од 11 јула 1936 год., јер су списица приложене пријаве за извоз свинске масти оверене од излазне трошаринске станице и на њима је потврђен стварни извоз 50.000 кг. масти за иностранство — то произлази да тузилачка фирма има право на тражени повраћај у колико није наступила застарелост из тач. 2 чл. 62 поменутој Уредби. Пошто је пак у оспореном решењу заступљено супротно становиште, то је нападнуто решење противно прописима наведене Уредбе, а тужба је основана."

Саопштво
Љуб. Ж. Јевтић
секретар Држ. савета

2 168
2168

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Бр. 2

ФЕБРУАР

1941

М. Бр. 114331

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 2
Година XIX

Редакциони одбор
Д-Р ЈОВАН РАДОНИЋ, БУДИМИР ШВАНИЋ, Д-Р ВЕЛИМИР НИХАНДЛОВИЋ, Д-Р СТЕВАН
ПОПОВИЋ, ПАВЛЕ КАРА-РАДОВАНОВИЋ, НИКОЛА ПРЕМОЋИЋ, КОНСТАНТИН
САВАТИЈЕВИЋ, Д-Р ЖИВАН ЛУКИЋ, ЖИВАН РАМКОВИЋ И Д-Р МИЛОРАД ЈАНОШЕВИЋ

Фебруар
1941 година

Уредник
ЉУБОМИР БАЊАЦ

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

- Проблем изградње насебина у нашој престоници — Инж. Лазар Костић, пот-
председник Општине града Београда 55
- Карађорђево оружје (колико је од њега очувано и где се оно данас налази)
— Константин-Кока Саватијевић 57
- Једна тековина Београдске општине од општег културног значаја (Фонд за спо-
менике, скулпторске украсе и обележавање историјских места у Бео-
граду и околини) — Љубомир Ж. Јевтић 61
- Београду је потребан зимско-спортски стадион са вештачким ледом и модеран
пливачки басен у центру града — Љубомир Вукадиновић 64
- План за цвећарице на Новом гробљу [На основу чланка г. Павла Кара-Радо-
вановића у бр. 1 „Б. о. и.“ 1941, стр. 14] 68

(1)

Прикази за историју Београда:

- Опсада и пад Београда 1521 године — Јован Максим 69
- Сто шест година живота Државне штампарнице у Београду — Драг. Ј. Рајковић 77

Портрети Београдских уметника:

- Сликари Велко Станојевић — Звонимир Кулунџић 82

Књижевни додатак:

- На београдском гробљу (сећање на две београдске књижевнице) — Марија Роца 92

Културна хроника:

- Посета Њ. Кр. Вис. Кнеза Николе градском Доду културе — Д-р М. И. А. 91

Уметничка хроника:

- Две изложбе младих [Изложба Александре Божић и Бојане Бекљанов] — Из-
ложба Сабашадиња Хоџића — Звонимир Кулунџић 97

Некролог:

- Милош П. Радојевић — Константин-Кока Саватијевић 98

In memoriam

- Станоје Станојевић 100

Слика на корицама: Поглед на Београд, уметнички рад г. Сабашадиња Хоџића.
(Са изложбе у Уметничком павиљону „Цанјета Зузорић“)

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Излазе једномешечно као часопис, и једномешечно као сатљубени орган Општине града Београда.
Преплатити: годишње 150—, полугодишње 80— динара. Појединачни број 10— дина.
Послати: Цела страна 300—, пола стране 150—, четвртине стране 75— дина. Оплатити на кори-
шћеним рачуну код Поштанске агенције бр. 34.300.

Уређивање и администрација: Краљевог трг 51 — Телефон 26-248.
Уредник прима сваког радног дана од 9-12 часова. — Држа

26-248
и се не брбала.

и изискује ја-
и техничка осно-
1*

10111

Чланци и студије

Проблем изградње насеобина у нашој престоници

Док у напреднијим државама видимо, да је станбени проблем социјално слабих и незбринутих слојева друштва у привредним центрима сматран за најактуелнији социјални, комунални, па чак и државни проблем, који је послератно време избацило на порашину, па се решавању тога проблема приступило са оном озбиљношћу, коју оно по замашности заиста и заслужује, у нашој престоници се може констатовати једна сасвим изнимна појава. Због многобројних пречих потреба у обнављању ратом опустошене земље, ни наша престоница није стигла, да у решавању проблема насељавања пође пуном снагом и изведе на чистину једно, са општег социјалног и културног гледишта, тако важно питање.

Може се рећи, и после толико протеклог времена, да је наша престоница по овом питању тек на почетку почетка. Приватна иницијатива и самопомоћ, којој је било силом прилика препуштено досада решавање овог важног проблема, није могла такође показати резултате сличног планског рада и организације. Она је шта више компликовала цело питање, остављајући на решење меродавној форуму не само стварање нових насеобина, него и расплитање замршених питања приватно-правне природе.

Насеобине као „Јатаган Мала“, „Пиштол Мала“, даље на Макишу и т. д., које су изникле на очима и чак потпором власти, резултати су и израз свих недаћа послератних, које се нису могле или нису умеле како треба до данас санирати. И ако су оне по општем схватању, руге у сваком погледу за нашу престоницу, ипак претстављају извесну вредност, у размери утрошеног рада, материјала и капитала од стране у већини сиромашне класе нашег друштва. Настало је дакле силом прилика отворено стање укрупњених интереса, које треба довести у склад, када се жели и хоће коренито и дефинитивно решити питање једног постојећег насеља. Проблем, дакле, није ни лак ни прост, а решавање његово изискује много напора и одлучне воље.

Станбени проблем је уопште у нашим градовима па и нашој престоници послератно чедо. Изазвало га је огромно повећање становништва, које је тражило нове изворе зараде и egzистенције у претградним центрима. Код варошког становника станарина претставља најважнији елемент животног стандарда, јер од ње зависи шта ће и колико остати од зараде за живот и

оджање породице. Није данас никакво чудо да регулисање станбеног питања заседа у сам живот нашег друштва и постаје за њега животно питање. Оно задире у интересе породице, а оскудица станова приморава да се одржава на дневном реду.

Да би се стало на пут овом социјалном злу, да би се оно могло правилно решавати, истиче се као непосредна и најжитија потреба стварање што већег броја добрих и јевтиних станова, чиме ће се покрити не само стварна и акутна потреба за новим становима, већ се од тога може очекивати и што скорије опадање цене станова.

Решење овог питања свакако условљује земљиште и новац. Високе цене земљишта као и коштања грађења у центру вароши изискује такво улагање капитала да се и не помишља на овакво решење питања. Стога се набављање земљишта мора потражити на периферији, где је земљиште знатно јевтиније, погодније за изградњавање, пројектовање улица, уређење саобраћаја итд. Ипак, без сваке сумње, набављање и овог земљишта, као и подизање потребних домова, може се извршити са успехом само онда ако се има на расположеном знатан капитал. Стога за остварење овог услова мора у акцију ступити држава, која је по својој моћи капитала позвана да проведе и изврши одредбе сваке материје која додирује породицу а понајпре домове, черсте подлоге домаћег живота, главне стубове, који носе нашу целу државу и друштвену зграду. Њој лежи у интересу решење овог питања и само она може културним и санитарним интересима становника одговорити и тако себе одржати на нивоу једне културне, модерне, свремене државе.

Специјално за нашу престоницу мора се узети у обзир комбинација изградње неколико насеобина у разним крајевима Београда. Зато се поставља питање: шта све и како треба припремити што је потребно за извођење правилно утврђеног посла?

Збрисати „Јатаган малу“ и друга „дијала“ насеља у једном потезу немогуће је док није спремљен кров за њихове становнике. Значи, да се најбоље може доћи до циља ако се дислокација изврши у неколико изграђених насеобина.

Свака насеобина сама по себи изискује једну озбиљну студију. Економска и техничка основа

ва целог задатка мора бити прецизирана. По примерима напредних народа, свака се насеобина мора посматрати понаособ. На тај начин ће се доћи до практичне разраде модерног типа дома, разне величине, који ће одговарати и нашем поднебљу и свима захтевима модерне технике, са обележјем специфично наше расне културе и архитектуре.

Зодовољити све услове, који се траже по данашњим и будућим потребама насеобине, према стандарду живота, а поред тога цео пројекат базирати на реалном рачуну економских могућности остварења и срачунате рентабилности објеката, јесу услови који захтевају озбиљно проценивање читавог комплекса питања. Оту-да је за правилно решење проблема изградње насеобина по овим напред поменутих принципама потребно пре свега имати на уму ове ди-рективе:

1. — На основу статистике извршити кате-

горисање становника по породичном и брачном стању њиховом;

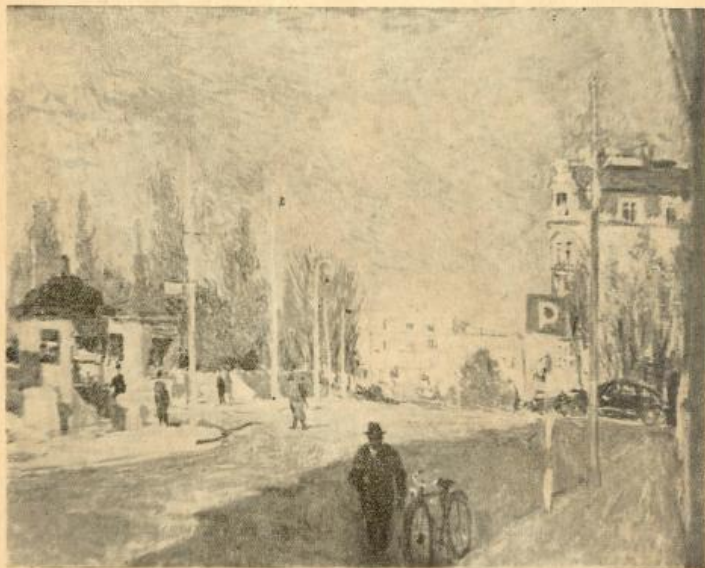
2. — Утврдити тачну и реалну економску моћ сваког становника у погледу плаћања ки-рије;

3. — На основу уложеног капитала утврдити висину коштања стана;

4. — Према утврђеној економској основи рентабилитета и груписању становника наћи најповољније техничко решење, слободним избором грађевинског материјала и начина изградње, а у границама утврђених принципа.

Са које стране ваља прићи решавању овога компликованог проблема, питање је које за-даје посла свима који су позвани да се тиме позабаве. Но несумњиво је једно — интереси заједнице морају бити пресудни и у овом пи-тању.

Инж. Лазар Д. Костић
потпретседник Општине
града Београда

Сабахадин Хоџић: Београд (улица Маршала Палисудског)
(Са изложбе у Уметничком павилону „Цвијета Зузорић“).

Карађорђево оружје

— Колико је од њега очувано и где се оно данас налази —

Као што је познато све наше устаничке војводе из оба устанка у почетку осамнаестог века, имали су поред изванредних хатова и драгоцено и скупоцено најбоље оружје онога доба. И коњи и оружје, па често и скупоцено златом искићено војводско рухо, били су у већини случајева плен у крвавим бојевима отет од турских паша и босанских бегова. На жалост, много од тога је нестало, изгубљено и развучено у иностранство, тако да је мало сачувано у музејима и нешто у породицама, које су њим делом изумрле.

Урош Клековић: Карађорђе
(из Музеја Кнеза Павла)

Карађорђе као Врховни Вожд, као први међу војводама, и ако је познато да се није радо китио ни гнадао, имао је, такође мерак на скупоцено оружје. Од тога је нешто очувано и до наших дана и ако је то слабо познато широј јавности.

Трагајући за тим где је сада Карађорђево оружје, наишли смо на једно откриће објављено пре више од сто година.

Сербске Народне Новине Теодора Павловића, које су излазиле у Пешти од 1838 до 1847 године, у броју 67 за 1844 годину доносе о оружју Војда Карађорђа овај допис из Лике:

„У капетана Ножанића, Удбинске компаније, Личке регименте, налази се пушка Шиба сребром извесна, и у обрбаше сержана Лички, Меде Скорупа, из села Церје, Смиљанске компаније, налази се анџар Црнога Ђорђа, Србије избавитеља. Кад је Ђорђе у тринајестој години текућег столетија из Србије у Цесарију прешао, буде у Митровици од Пишкороца, капетана од управитељства гостољубиво примљен, и дарује овоме при расстанку и опроштају за знак благодарности и пријатељства своју пушку и анџар. Пишкороц умре у Карлштату (Карловцу) у пензији, а син његов Данило, фендрик Личке регименте, дарује оба та адиђара свом пријатељу капетану Ножанићу, који и данас пушку, као највећу драгоценост држи, а анџар даде Меду Скорупу, с ким је негда скупа служио и с њиме се добро пазиво, да га носи за појасом за украшење, и да се поноси. — Ово господине зато јављам, што мислим да би вредно било пазити, да не би те две драгоцености, које су до сад за свети залог пријатељства служиле, данас су тра у недостојне руке пале, или се како чердале.“

На жалост нисмо ништа могли из прегледаних записа сазнати, шта је после било са овим реликвијама, ни где се оне сада налазе.

Карађорђевог оружја, осем овога, има у дворској ризници и у Музеју Матице српске у Новом Саду. Оружје које се налази у Матици, сигурно је оригинално, а даровао га је сам блаженопочивши кнез Александар.

Када је Вожд мученички убијен у зору на дан арханђела Гаврила, 13 јула (по старом календару) 1817 године, у Радовањском лугу, убице су покушиле његове ствари и предаде их кнезу Милошу. Од оружја била је ту и Вождова сабља, коју му је даровао руски цар Александар I. На сабљи је било изгравирано: „Заштитнику православија, вери и отечества“.

Ову Карађорђеву сабљу је кнез Милош собом повео када је 1839 године напустио престо и Србију. Доцније ју је поклонио Кнезу

Михаилу. Овај је корице дао украсити бриљантима и пасео ју је само у изванредним свечаним приликама, када је облачио богато владарско рухо. После кнежеве смрти, неко је ову скупоцену сабљу zaloжио у Бечу и пошто је није нико о року откупио, сабља је продата на аукцији. Где је она сада није нам познато.

Другу једну Карађорђеву сабљу купио је славни наш песник Владика Раде у Бечу 1837 године и испевао јој је у свом „Пустииаку Цетињском“ ову песму:

**Сабљи бесмртног Војда Карађорђија
коју сам купио у Бечу 1 јунија 1837 године.**

Оружје свештено, вјенчано са славом!
С каквијем вострогом тебе данас виђу,
Каква ли ми чувства душу потресају!
Плачући те славим, с уздицањем гледам,
Кад ми на ум дођу твоја дела страшна;
Кад си у рукама војда и витеза
Кроз полкове густе тирана људскога
Сијевала страшно, и крвљу се мила —
Подизући Србство, крону му испући.
Ти си властовала на равнинама бојним;
Пред тобом је Стамбол — бич народа — дрхта;
Од твојега зена и моћна удара

Тресла се је лука, преирска планета.
Ти светило наша од српског триумфа!
Вјечно беш ми бити знаком спомињања
Великог дјела оца отаџбине;
Ја ћу тебе хранит као житу праву
Од неухваћеног вјенца рода избавника.”

Ову сабљу Карађорђеву Владика песник поклонио је доцније сину Карађорђевићу, а кнез ју је са другим историским драгоценостима поклонио Матици српској у Новом Саду 1873 године. Ова сабља у Матици је она којој је Његош спевао оду.

Кнез Александар, као велики добротвор и легатор Матице српске у Новом Саду, дао је овој на сохрањење средином 1873 године поред ове сабље од Карађорђевог оружја и дугу пушку, две његове мале пушке даничкиње, Карађорђево јатаган, две златне паласке и ножић, којим се Карађорђе лично служио за своје потребе. Ово оружје је Вожд у једној од првих устаничких борби задобио од неког на гласу турског јунака. Сабља Карађорђевог се 1813 године изгубила. Владика Раде је на њу случајно 1837 године у Бечу наишао, купио је и Карађорђевићу сину Александру на дар послао.

Интересантно је поменути да је ножићем,

Вељко Станојевић: „Избор Војда Карађорђа“

који је Карађорђе увек за славом носио, његова ћерка Сара одсекла Карађорђу перчии, који је Карађорђе, као и сви мушкарци његова доба у Србији носио све до устанка. Иначе се Карађорђе овим ножићем служио за све своје потребе па се њиме и бријао.

Осем овога Карађорђево оружја кнез Александар је истом приликом поклатио Матици и један мач, који је припадао војводи попу Луки Лазаревићу. На мачу је изгравиран натпис с једне стране: *Vivat Carolus VI.* а с друге: *Vivat Printz Eugenius.* Мач је овај задоволио поп Лука од неког босанског бега у битци на Мишару.

приказана колиба у радовањском лугу у којој поред Карађорђа лежи и кум му војвода Вујица Вулићевић. У цик зоре два момка кума — невере упадају и један удара Карађорђа у сну сикиром по глави. Карађорђе, пренувши се као рањен лав, дохвата за сабљу, а убица бежи. Вујица задовољан аликовачким погледом вири испод свога ћурка задовољан успехом свог недела. За то време други Вујићин момак сикиром убија Карађорђевог момка Наума у моменту када се овај надисо над поток да се умије. Кроз густо грање старог дуба пробијају се први зраци зоре, која свиће. Лик Карађорђев на овој слици верно је погођен.

Ђура Јакшић: „Смрт Карађорђева“ (из Музеја Кнеза Павла)

Поред овога Карађорђевог и поп Лукиног оружја, кнез Александар је истом приликом даровао Матици српској за њен музеј и Карађорђев оригиналан лик рађен у Петровграду и лик Карађорђевице Јелене из познијег времена, као и слику која представља трагичан крај Војда у радовањском лугу. Ову историску слику радио је по спису Исидора Стојановића у Пешти 1863 године мађарски сликар М. Тан.

Слика је сачувана и налази се у Музеју Кнеза Павла.

Та Танова слика смрти Карађорђево велика је и врло интересантна. На платну је

Као што је познато кум-убица војвода Вујица недалеко од места свога злочина подигао је цркву „Покајницу“. Народ из околине подигао је после светског рата нов храм „Захвалицу“ поред самога места Карађорђевог погибје.

И наш славни песник Ђура Јакшић, који је познат и као даровит сликар, израдио је године 1862 на платну, по поруцини д-р Јована Андрејевића из Новог Сада, *Смрт Карађорђевоу*. Ондашњи наш најбољи књижевни часопис чувена „Даница“ у броју 24 од 1862 г. пише о овој слици: „Композиција је величанствена, изведена дивно. Утисак што га

ова слика причињава на гледаоца неописан је: део један — крвав део српске историје развија му се пред очима." Ову Јакшићеву слику купио је за 500 форинти кнез Александар и дао је у Пешти умножити, те се још и данас може видети у старим српским домовима у Војводини.

Завршавајући овај чланак, који је писан по историским документима, жалимо да о многом другом Карађорђевог оружју нисмо могли наћи податке. Познато је још једино то, да је пок. Милош Дамњановић инжењер, начелник Министарства грађевина, блиски рођак Кара-

ђорђевића по женској линији, који је пре двадесетак година умро без директних потомака, јер је био нежења, имао неколико комада Карађорђевог оружја. Ко је пок. Дамњановића наследио и где је сада то оружје није нам познато.

Од г. Добр. М. Павловића, управника Карађорђевог дома у Рачи Крагујевачкој, добили смо обавештење да, по његовом сазнању, Милан Јовановић, земљорадник из Вишевца, има два-три примерка оружја (сабљу и др.) који су припадали лично Карађорђу.

Константин Нока В. Саватијевић

Сабахадин Хоџић: Прилаз мошћу Краља Александра I на Сави.
(Са изложбе у Уметничком павиљону „Панјете Зузорић“).

Једна тековина Београдске општине од општег културног значаја

— Фонд за споменике, скулпторске украсе и обележавање историјских места у Београду и околини —

У низу крупних мера, остварених у последње време у комуналној политици Београдске општине, прошло је скоро незапажено стварање једне значајне установе — „Фонда за споменике, скулпторске украсе и обележавање историјских места у Београду и ближој околини“, који је установљен Правилником донетим на седници Градског већа од 1 марта а измењеним мало на седници од 16 септембра 1940 г. Функционисањем овог Фонда, ако се његови многоструки задаци буду остваривали по замисли његових иницијатора, биће културно улепшан лик Београда, биће истакнуте и подвучене његове историске црте и са дужним пијететом, у виду уметничких споменика, биће обасјана имена великих наших синова, који су кроз векове, било пером или мачем, стварали и изгвађивали њену данашњу величину и лепоту. Зато нам изгледа неопходан бар један кратак приказ Фонда, његових циљева, средстава и поступка којим ће се ови циљеви реализовати.

Задаци Фонда обележени су и лимитативно побројани у чл. 1 Правилника. Фонд ће служити: за подизање споменика заслужним људима (владарима, уметницима, јавним и националним радницима и лицима заслужним за Београдску општину); за естетско украшавање града и ближе околине вајарским радовима; за обележавање историјских места у Београду и околини; за чување и оправке свих горе побројаних објеката.

За остваривање ових многоструких узвишених задатака предвиђају се у чл. 2 Правилника следећа средства: кредит предвиђен буџетом Општине града Београда за подизање јавних споменика, за обележавање историјских места и за скулпторске украсе Београда, који се на почетку буџетске године предају Фонду; дотације државе, општине и других јавних установа у ове сврхе; приходи од имовине Фонда; поклон и легати; разни непредвиђени приходи.

Према члану 3 Правилника: сва имовина Фонда водиће се на специјалном рачуну у књигама Градског поглаварства. Новац, хартије и ствари од вредности повериће се на чување Општинској штедионици и заложном заводу града Београда, који ће отворити у својим књигама специјалан рачун, преко кога ће се књижити сви приходи и расходи Фонда. А према чл. 4 Правилника: Фондом рукује

претседник Градске општине. Издаци из Фонда вршиће се на основу одлуке претседника Градске општине а на предлог Културног одбора. За израду и откуп објеката чија вредност износи преко 100.000 динара, потребна је одлука Градског већа.

Побројани задаци Фонда претстављају један читав културни програм. У оном реду не зна се који је значајнији, који је прешнији од тих задатака за уздизање наше престонице на ниво европског културног града. Скоро сви наши знаменити људи, уколико нису поиникали у Београду, прошли су кроз њега, у њему су живели, формирали се и стварали. Нема нашег војсковође чије име није везано за Београд неком важном цртом његовог животног дела, нема политичког и јавног радника чија национална делатност бар у извесном периоду није потицала из Београда, а већина наших књижевника и уметника у Београду, под његовим поднебљем, били су инспирисани за своја духовна стварања; а многи од њих су богатој прошлости Београда и његовој сјајној будућности посветили најлепше странице свог уметничког дела. Шта је лепше од замисли творца Фонда, да захвално сећање на те читаве генерације наших знаменитих људи, који су кроз Београд прошли и у њему за собом оставили неизгладиве трагове свога духовног дела, изразимо у виду уметничких споменика посвећених њиховој успомени, који ће украсити престоницу као што је и њихова дела крале.

У којој мери је досад овај дуг остао неиспуњен најбоље казује поређење неизмерног броја знаменитих људи, заслужних за државу и народ уопште и за Београд посебно, са незначитним бројем споменика у Београду им подигнутих и то, у главном, приватном иницијативом. Празнина је велика, њу треба што пре испунити. Калемегдан и други паркови, многа раскршћа и тргови београдски чекају да приме бројне уметничке споменике, који ће нама и онима у будућности, кроз своју уметничку лепоту, говорити о делима ових којима Београд, као и цела држава, дугује за свој данашњи полетан развизак и снажан процват. Ход Београђана за свакодневним послом и њихове шетње треба да се крећу у оквиру и сенци споменика који би оличавали владаоце ослободилачке династије, неустрашиве војсковође и ратнике, најбоље претставнике

наше науке, племените песинке, књижевнике и уметнике, од којих многи почитају данас у заборављеним и необележеним гробовима престоничког гробља, или далеко од Београда. Да Фонд има за свој задатак само остварење овог одужања значајним људима целе нације уопште и престоног града посебно, то би било довољно да га охарактерише као једну велику тековину у комуналној политици Београдске општине. Међутим, то је само један од његових задатака. Ни други по својој важности не заостају за првим.

Естетско украшавање града и његове близине околине вајарским средствима претставља други задатак Фонда. То је битни елемент у стварању и изграђивању уметничког лика једне вароши. Вајарски радови расути по великом граду уносе ведошћу у огромне блокове његових кућа. Без тих украса, велике вароши, и кад су најпопављеније изграђиване, пружају једнолику слику, одишу хладноћом, као да су без срца, а људи, ношени великоварошким вртоломом и трошени животном борбом, немају на чему да одморе уморан поглед и да загреју душу. У једном великом граду, са стотинама хиљада становника, — а те одлике је Београд већ стекао, — неопходни су, скоро као и светлост сунца, чисто уметнички споменици, који ће својом хармонијом и узвишеном лепотом да зраче и да оплемењују људе. Париз — „град светлости“ — свакако најлепши на свету, — може ли се и замислити без овог обиља вајарских радова који га красе, од којих су неки у целом свету познати. Најплеменитије и најлепше прте у неупоредивом лику француске престонице су дивни уметнички споменици, толико речити у свом вечном ћутању, на које човек наилази свуда, у зеленилу паркова, на раскршћима великих булевару, у мирним и повученим улицама и на париским гробљима, тим боравиштима мишцезних милиона људских створења. Колико људи, колико генерација се одморили и разведрило у Луксембуршком врту пред племенитом лепотом оних вајарских радова што претстављају разигране и распеване фауне, или пред „Медицијевом чесмом“, која одише поезијом пуног мистерије. Ко није ухватио пред динамичном и полетном лепотом оне незаборавне групе — „Одлазак добровољаца“ од Рида, исцеласане на „Триумфалном луку“. А дело Карноа „Игра“ на улазу у Оперу, саздано од снаге и љутости, остало је кроз многе деценије непресушни извор најчистијих емоција за хиљаде и хиљаде пролазника на том светском раскршћу. Па онај споменик — „Мртвизма“ од Бартоломеа на улазу у Пер Лашез — главно париско гробље — својом неизгладивом упечатљивошћу јаче потсећа посетнице гробља на краткоћу и пролазност овоземљског живота него и сами гробови.

У овом погледу Београд је сасвим сиромашан, на прете се могу избројати прави у-

метнички споменици наше престонице. Ова оскудност коју правдају стотине разлога, од скоро није тако упадљива, њу покрива грандиозни Мештровићев споменик „Незваном јунаку“, који са врха Авале баца на престоницу светлост своје вечне лепоте. Још два Мештровићева дела: „Победник“ и „Споменик захвалности Француској“ доминирају у спољном уметничком богатству престонице, које је тек у стварању. Још од пре рата Калемегдан је украшен Роксандићевим кипом „Човек са змијом“, чија грчевита лепота као да временом постаје све изражајнија, тако да ће се то истински уметничко дело истицати и онда када не буду тако усамљено у главном престоничком парку. Београдско гробље обилује богатим гробницама, а оскудно је уметничким споменицима. У монотonoј и тужној слици нашег гробља издвајају се својом лепотом, пуном мира и утехе, Росандићев споменик Драшковићу и споменик на породичној гробници вајара Ђоке Јовановића, који је дело самог уметника, названо од њега „Моја туга“.

И на овом пољу, — украшавање престонице вајарским средствима, — делатност Фонда може да буде благотворна. И овај задатак сам за себе, као и онај при, довољан је да покаже од коликог је значаја и од какве важности за Београд недавно створен Фонд.

Обележавање историјских места, што претставља трећи задатак Фонда, има исто тако своје велико значење. Кроз ово обележавање да се сагледају развој вароши у њеној историјској перспективи. Обележавањем се евоцирају минули даљи или ближи историјски догађаји, истичу се историјски датуми, отимају се од заборавља и предају на чување будућим нараштајима места на којима се десила велика историјска збивања. Самим остварењем предњих задатака постиже се и испуњење овог трећег. Јер најтрајније и најубедљивије обележење једног значајног историјског догађаја је сам споменик који оличава водећу личност тога догађаја, или чисто уметнички споменик, подигнут на месту самог догађаја, који кроз своју хармоничну лепоту велича и слави догађај.

За Београд, за његово тло, које је кроз векове бивало поприште најразличитијих догађаја, испуњење овог задатка је од нарочите важности. У непрекидном ланцу историјских догађаја, који се вишеструко опасујући нашу престоницу протеже од далеких времена до недавне прошлости, има тако крупних и знаменитих, не само за Београдску општину него и за нашу националну целину, да нам основни дуг и пијетет императивно налажу достојно обележавање оних места у Београду на којима су се ти догађаји збили. До сада и овде, због истих разлога као за предње задатке, скоро није ништа учињено. Да не идемо даље у прошлост, у сред престонице је ничим обележена Крсмановићева кућа, у којој је 1 децембра 1918 године проглашено наше Уједи-

њење. Зато је и на овом пољу желети што већу и обилнију активност Фонду.

Одмах се поставља питање средстава за остварење побројаних многоструких задатака. Без сигурних средстава за њихово реализовање то би биле само лене жеље, које би остале мртво слово на хартији. И иницијатори Фонда су ово превидели и замислили су више различитих извора прихода, чији приливи треба да обезбеде активан и плодан рад Фонда.

Општина је себе саму ставила на првом месту у испуњењу оних задатака, чије постигнуће не би било само културна добит престонице него једна општа културна тековина. Али финансијска средства Општине расположива за овакве сврхе, ма колико она била значајна за културно подизање и развитак Београда, нису велика и не би омогућила постигнуће циља. Шта је природније него да и држава својим властитим средствима помогне Општину на овоме путу, који је првенствено државни па тек онда општински. За државну целину је од велике важности да престоница буде на достојном културном нивоу. Држава је дужна да и сама покрене све активности кроз које се то постиже. Утолико више њена помоћ треба да је шира и обилата кад једна таква иницијатива долази од стране Општине. Надати се да ова помоћ неће изостати и да извор прихода Фонда у виду државних доплатија неће никад пресушити. Поклони и легати појединаца, исто тако, треба да буду је-

дан сигуран приход Фонду. Наш свет својим небројеним задужбинама за културне, научне и просветне сврхе показао је и стално показује да цени и да жели да помогне, у границама својих моћи, прогрес наше средине, њено уздизање и нарочито њено богаћење трајним културним вредностима. Правилним функционисањем недавно установљеног Фонда постизаће се и у великој мери задовољаваће се, у оквиру престонице, та тако племенита и лепа тежња нашег света, да наша средина, негујући своје основне расне и националне одлике, постане што више цивилизована и културна. Зато и не сумњамо да ће се увек наћи и приватних приложника, који ће своје повремене доприносе додавати оном што држава и Општина буду стално давале за остварење једног великог дела.

Покретаачи Фонда, они који су га онако широко замислили и своју племениту замисао обукли и једну правну форму, доносећи Правилник о установљењу Фонда и његовом функционисању, то су пројектанти једне монументалне грађевине чија фасада ће као мозаик имати безброј црта и ширити своју лепоту дуж целе престонице. На Општини, на држави и на појединцима лежи дужност да оживотворе замисао иницијатора, да њиховом пројекту даду конкретне и стварне облике, да буду неимари једног у истини великог и лепог дела.

Љубомир Ж. Јевтић

Београду је потребан зимско-спортски стадион са вештачким ледом и модеран пливачки басен у центру града.

Свако гостовање једног светског шампиона претставља првокласну спортску атракцију. Потпуно је свеједно да ли је то првак света у тенису, или је краљ ринга, или је светски рекордер у пливању, или лакој атлетици. Главно је да је најбољи на свету и да је у некој званичној конкуренцији ту титулу освојио.

Често пута, атракција не губи од своје популарности чак ни онда када је то бивши првак и када долази без званичне титуле. Нарочито то није важно ако је спортиста још у пуној снази и ако се његове спортске способности још увек разликују знатно од вредности осталих такмичара.

Светски шампион је велика атракција за сваки спортски центар, без обзира да ли је то милионска варош, или неко мало место у провинцији. Један Вилијам Тилден изазивао је увек свуда сензацију, и то не само онда када се налазио у својој најбољој форми, већ и доцније, када је зуб времена почео да га нагриза.

Спортског првака, међутим, није лако ангажовати. Он добија толико понуда да не може све да прихвати и обично бира оне које су најповољније и које доносе најбољи приход. За сваког славног спортисту отимају се спортска друштва и позиви долазе из свих крајева света. Оне државе које се не налазе на путу Централне Европе имају врло мало изгледа да на својим спортским теренима виде спортисте чије способности одушевљавају масе. Они долазе, и то врло ретко, на крају своје славе и то, као што смо рекли, само појединци, којима је једна таква турнеја можда и послидња.

Нарочито је тешко ангажовати светске прваке и првакиње у уметничком клизању на леду. Соња Хени, у доба када није била професионалка, добијала је толико понуда за разна гостовања да, када би све прихватила, физички не би могла да учествује на свим тим такмичењима. Она је гостовала најчешће у Енглеској, Француској, Немачкој, Италији и Швајцарској и увек, иако долазила и неколико пута у једну варош, она је претстављала првокласну атракцију. Најславнији пандан Соње Хени био је и остаће Карл Шефер. Овај уметник на леду стекао је исту славу као и Соња Хени, и њих двоје суверени су ала-

дали уметничким клизањем више од једне деценије. Заједно су побеђивали на олимпијади, заједно освајали европска и светска првенства из године у годину, па није ни чудо да су доцније, када су се налазили на врхунцу славе, прешли у професионалце.

* * *

Добити Карла Шефера претстављало је заиста велики подвиг једног менаџера. За њега су се отимали сви могући менаџери и у тој општој конкуренцији побеђивао је онај који је могао да осигура дугогодишњем светском шампиону најбољи хонорар.

Врло дуго Европа није имала прилике да се диви изванредним способностима Карла Шефера. Долари су врло примамљива мамац. Карл Шефер је провео у Америци скоро две године. Прешао је Атлантук на позив Соње Хени, која је у то време већ била славна филмска звезда, и заједно с њом направио је врло успешну турнеју, која је отпочела у Њујорку, у Медисон Сквер Гардену. Карл Шефер постао је звезда разних ревија на леду и где год се појавио са својом славном партнерком претстављао је највећу спортску атракцију.

Када је Холивуд поново отргнуо са леда Соњу Хени, Карлу Шеферу понудили су вешти амерички менаџери нове понуде. Он је остао у Америци. Лутао је од града до града, гомилао доларе и вратио се у Европу када је рат већ почео. Вратио се као врло богат човек. Карл Шефер, међутим, није толико похлепан за новцем, као што се то претпоставља за сваког спортског шампиона, који се отргне од окова аматеризма. У старој Европи, где рат уништава многе градове и сеје из дана у дан хиљаде жртава, Карл Шефер, мада није могао да добије оне хонораре на које је навикао, није одбијао позиве да својом уметношћу разведри многа натурсурена лица.

Тако се неочекивано и у Београду указала прилика да види најславнијег уметника на леду свих времена Карла Шефера. Да није било рата и околности које су прекинуле низ турнеја светског шампиона, Карл Шефер можда се никада не би сетио наше престонице. Овако, он се одазвао позиву Београдског тенис клуба и обећао је да ће са својом партнерком Фрици Гилардовом посетити Београд.

*
*
*

Долазак Карла Шефера дошао је у доба када је овај светски мајстор био још увек на врхунцу својих способности. Он нема више од 30 година и његова уметност сија свим својим сјајем. То је била идеална прилика, можда једина, која се ретко указује. Зато је Београдски тенис клуб искористио момент и био спреман да жртвује знатну суму новца, али још увек малу према хонорару који је Карл Шефер добијао пре рата, у доба када су му сви путеви света били отворени.

За суму од 20.000 динара Карл Шефер је пристао да дође у Београд. Учињене су све припреме за ову најлепшу зимско-спортску атракцију коју би Београд икада видео. Дошли су извештаји из Загребa и Љубљане да је Карл Шефер одушевио многобројну публику и да је доказао да је заиста ненадмашан у уметничком клизању на леду.

Припреме око организације за гостовање Карла Шефера у Београду текле су врло повољно. Београдски тенис клуб је на својим теренима приредио одличан лед. Улазнице су пуштене у претпродају и продаване су као алва. Београдски тенис клуб очекивао је да ће постићи још један велики моралан и материјалан успех. Овај клуб, који не жали средстава, који је спреман и на најсмелије експерименте кад је у питању развој и популаризација једнога спорта, био је сигуран да ће овога пута, захваљујући Карлу Шеферу, остварити своје планове.

Треба, наиме, знати да Београдски тенис клуб не гаји само тенис, већ да је то најатиланији клуб Српског клизачког савеза, клуб који је први организовао у Београду изванредно успеле клизачке вечери и довео у престоницу најбоље аматерске клизаче и клизачице, као и једну од најјачих хокеј екипа у Европи. Београдски тенис клуб изгубио је своје игралиште, у које је уложио знатну суму новца, и зато је требало искористити прошлу зимску сезону и скупили довољно пара да би се на неком другом месту подигао ново игралиште с модерним трибинама и уређајем који би одговарао садашњим потребама престоничког спорта.

Радост благајника Београдског тенис клуба није трајала дуго. Прeko ноћи време се променило. Нанишао је јут, почела је пада киша и у року од неколико часова време се сасвим променило. Док је јуче владала скоро неиздржљива хладноћа, данас је сјајало сунце и мамило је људе у природу, на свеж ваздух. Лед је отишао као руком однет. А за то време Карл Шефер налазио се на путу за Београд, заједно са својом партнерком. Када је дошао, био је неутодно изненађен кад је чуо да се такмичење не може одржати.

— Причекаћемо још један дан, рекао је

Карлу Шеферу агилни потпретседник клуба Сава Грујић.

Карл Шефер је остао. Остао је још два дана. Водили су га на Авалу, шетали га кроз Београд, настојали су свим силама да му боравак у престоници буде што пријатнији. И заиста, светски шампион понео је собом најлепше утиске и угодне успомене о гостопримству београдских спортских функционера. Отишао је, међутим, с тугом у срцу, јер није могао да прикаже београдској публици своју уметност.

Можете замислити како је све ово деловало на чланове Београдског тенис клуба. Уместо зараде, која је већ била осигурана, треснуо их по глави осетан дефицит! За један клуб, као што је Београдски тенис клуб, сума од 20.000 динара претставља читаво богатство. Новац прикупљен за улазнице враћен је публици. Међутим, трошкове око организације, као и неке друге расходе, није имао ко да надокнади приређивачима.

Ово није први случај да временске прилике покваре све планове приређивачима зимско-спортских такмичења. Специјално ове зиме Београдски тенис клуб није имао среће. У доба када је зима била најјачија, када је лед био одличан и преплављен одушевљеним присталицама клизачког спорта, Београдски тенис клуб је позвао у госте Мађарску хокеј екипу будимпештанског БКЕ, као и прваке Мађарске у уметничком клизању на леду. Да би ово клизачко вече било што успешније, Београђани су позвали из Љубљане хокеј екипу Илирије, нашег државног првака и све наше прваке и првакиње у уметничком клизању. И када су сви преговори били завршени, када су улазнице опет пуштене у претпродају, преко ноћи отоплило је време и сви планови отишли су дођавола! Нови дефицит сручио се на главу сиротних приређивача. Три велика зимско-спортска такмичења пропала су на овај начин.

Чим је Карл Шефер отишао из Београда време је захладело. После неколико дана опет је лед био добар и свакодневно стотине клизача и клизачица испуњавало је својом безбрижном вичком клизалишта Београдског тенис клуба. Вредни организатори покушали су још један пут да организују једно клизачко вече, да се не би догодило да зимска сезона прође без једне клизачке приредбе. Карл Шефер налазио се, истина, далеко у Швајцарској, где је у Сен Морису одушевљавао гледаоце, али се његовој партнерки Фрици Гиралд допала Југославија и она је остала да још неко време проведе у нашој земљи. Она се налазила у Љубљани, где је својим изванредним тачкама изазвала праву сензацију, а затим је на баварском клизалишту извела свој најбољи програм. Један телеграм из Београда обављао ју је и она је поново села на воз и дошла у нашу престоницу.

Као и први пут, опет ју је чекало разочарење. Лед се почео да топи. Организатори су били очајни. Поред Фрици Гиралдове довели су Силву Палме и читава чету наших истакнутих клизача из Љубљане. Време није било ни толико ни хладно и учинило је све што је било могуће да се заказане утакмице ипак одрже. Али, у подне, почела је да пада киша и због тога је такмичење одложено за сутрадан. Под најнеповољнијим приликама, на једином парчету леда, обележеном клупама и даскама, Фрици Гиралдова, једна од највећих уметница на леду, извела је један део свог програма. Она нас је одушевила својом љупкошћу и сјајним техничким знањем, али смо ипак оставили клизалиште Београдског тенис клуба разочарани, јер нам је било ускраћено да видимо ову сјајну уметницу под нормалним околностима. Због рђавог леда она није смела да изведе ниједан скок, ниједну смелију фигуру и цео њен програм састојао се у тачкама које нису могле да покажу њену праву вредност. Тако је и овај последњи покушај приређивача пропао. Пре свега, било је свега око 800 гледалаца, јер су многи остали код својих кућа, или отишли на неко друго место, сумњајући да се под оваквим временским приликама може уопште одржати заказана утакмица. Па и да се одржи, резоновали су они, одлична уметница не би могла да покаже све што зна. И били су у праву. Страдао је, међутим, Београдски тенис клуб, јер му је још један покушај донео дефицит.

* * *

Поводом свега овога поставља се питање проблема зимско-спортског стадиона у Београду. Крајње је већ време да наша престоница добије вештачко клизалиште. Само на тај начин могуће је урадити нешто за напредак зимских спортова у Београду. Временске прилике код нас толико су несигурне и променљиве да се никада не зна какво ће време бити. Данас се може догодити да се смрзавамо од хладноће, а сутрадан да се шетамо без капута београдским улицама! На ниједан спорт међутим, не зависно толико од временских прилика као клизање. Ако нема доброг леда, утакмице се не могу одржати. Зато се указује као најактуелнији проблем питање зимско-спортског стадиона с вештачким ледом који би омогућио спортским друштвима да организују и највеће зимско-спортске приредбе, а да не страхују да ли ће се оне уопште одржати у одређено време или не. Београд је данас велики спортски центар и у сваком погледу предњачи испред осталих градова у држави. У погледу зимског спорта за последњих неколико година Београд се развио у прави зимско-спортски центар. Једна група врло агилних људи, окупљена око Београдског тенис клуба, заинтересовала је Београђане за хокеј

на леду и уметничко клизање. Поред фудбала и бокса, ова два спорта имају најлепшу будућност. Нарочито је хокеј на леду узбудљив и леп спорт. Узбудљивији је много од фудбала и много интересантнији. Због тога када би се развијао под нормалним околностима, наиме када бисмо имали стадион с вештачким ледом, хокеј на леду развио би се муњевитом брзином и стекао би за кратко време у Београду велики број присталица. Шта више, можда би кроз неколико година хокеј на леду имао исто тако бројну публику као и фудбалски спорт.

Све велике вароши у Европи имају своје зимске стадионе. У појединим државама, као рецимо у Немачкој, Италији, па чак и Мађарској, зимских стадиона има врло много. Само Будимпешта има их шест. У Југославији међутим, нема ниједног стадиона с вештачким ледом и код нас се хокеј и клизање развијају под најнеповољнијим околностима зависећи искључиво од временских прилика.

Један зимско-спортски стадион с вештачким ледом стаје врло много новца. То је разлог да се овакав стадион не може изградити приватном иницијативом. И то би било остварљиво када би код нас они који имају пара имали смисла за сличне послове. Два најрентабилнија посла, и то без икаквог ризика, а с изгледом на велику зараду, јесу изградња зимско-спортског стадиона и пливачког басена. Зимско-спортски стадион омогућавао би приређивање најинтересантнијих клизачких такмичења и исплативо је се брже него један фудбалски стадион. Сем тога, треба водити рачуна да је омладина одушевљена клизањем и да већ данас имамо у престоници око 10.000 одушевљених клизача. Они се клизају преко целог дана, и тај велики кадар клизача претстављао би уносан приход сопственицима једног зимско-спортског стадиона, који би омогућавао клизање по сваком временским приликама.

Пливачки басен исто тако претставља сјајан посао. Наш свет је сит Саве и Дунава, не само због тога што се лети освежава под најнеповољнијим околностима, већ и зато што прилаз до удаљених купалишта претставља праву тортуру. Човек се прљавији враћа са купалишта него кад оде на Саву и Дунав. Један пливачки басен у центру Београда, опкољен вештачком плажом, с модерним конфором, с ресторанима и теренима за забаву и игру доносио би сопственику изванредне приходе. Такав систем басена у центру вароши усвојили су многи велики градови, а нарочито они који у непосредној близини немају реке. У Букурешту, на пример, имамо десетак оваквих басена усред вароши, који су преко лета увек пуни, јер омогућавају чак и врло заплесном свету да се врло кратко време доспе до басена и да се освежи. Многи Београђани не могу лети да оду на купање због тога

што су запослени и што треба да изгубе много времена док стигну и врате се са купалишта. А када би негде у даљем или ближем центру имали пливачки басен, могли би од 12 до 16 сати да се пријатно освеже.

Они људи који имају пара не интересују се за овакву комбинацију, а они који у овоме виде сигуран посао и сјајан извор прихода немају средства и могућности да подигну ове спортске грађевине. Због тога се не можемо поуздати у приватну иницијативу и морамо се ослањати једино на општинске власти. Општина је најпозванија да овакве спортске грађевине подигне у престоници и омогући напредак спортова чија је будућност стопроцентно сигурна.

Један зимско-спортски стадион по угледу на стадионе из страних великих градова стајао би 3 до 4 милиона динара. У прво време, међутим, ова грађевина могла би се изградити и за мању суму новца. Један стадион са инсталацијом за вештачки лед стајао би око 2 милиона динара, а такав један издатак био би веома користан и омогућио би развој једнога спорта који већ данас одушевљава Београђане,

Када је већ реч о зимско-спортском стадиону, треба подвући још једну чињеницу. Београдски тенис клуб, најактивније спортско друштво у престоници, изгубило је своје игралиште. Ташмајдан више неће бити поприште великих тениских мечева и узбудљивих и лепих зимско-спортских утакмица. Београдска општина намерава да на овом земљишту подигне болницу. Питање нових терена за Београдски тенис клуб још није решено. Управа овог клуба пронашла је нове терене недалеко од старих, али молба Управе још није повољно решена. Спортски кругови у престоници надају се да ће Београдска општина, која је досада помагала спортске организације, схватајући потпуно правилно све користи које пружа спорт, решити и овај проблем онако како то интереси престоничког спорта захтевају. Ми немамо ниједно честито тениско игралиште, иако је овај спорт врло развијен и врло популаран. И због тога би требало омогућити Београдском тенис клубу да продужи свој рад с потпором Београдске општине, јер је то једини начин да тениски спорт потпуно не изумре у престоници.

Љубомир Вукадиновић

Сабахадин Хоџић: „Славија“
(Са изложбе у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић“)

Опсада и пад Београда 1521 године

I

Турске армије беху удаљене једна неколико дана хода од Београда 1521 године, када се јуна месеца те године угарско-хрватски краљ Људевит II спремао у Будиму да дочека своју невесту краљицу Марију, сестру Карла V, цара Немачке, краља Шпаније и аустријског надвојводе Фердинанда — са којом се Људевит преко свога изасланика венчао још 11 децембра 1520 год. у Инсбруку. Током јуна дочекана је краљица са највећим свечаностима. Краљ и дворско племство — као да не прети никаква опасност, као да би била најмириња времена — приређују бучна весела и забаве ради разоноде краљице и њезиних дворских дама. Тек кад са јута стигло вести о покретима турских армија прекинуше се забаве краља и његових дворјана. По неке избеглице с јута причаху страшне ствари о султановој голомој војној сили. Гласници притешњених јужних тврђава траже хитну помоћ. Краљевска влада тек се сад сетила да би требало нешто предузети против турске најезде. Крајем јуна сазива краљ држ. сабор.¹⁾ Великаши одмах помишљаху на страну помоћ. Права фикс-идеја беше схватање да земља није у стању сама својом сопственом снагом да се брани. 29 и 30 јуна издаје краљ мноштво диплома у којима моли помоћ од папе, немачког цара, аустријског надвојводе Фердинанда, Млетака, чешко-моравских staleжа, Хенриха VIII енглеског, Сигисмунда пољског, Фрање I француског и Вел. Емануила португалског краља; тражи дакле помоћ скоро од целе Европе. Потом је сабор решио да се позове под оружје племство, жупаније и градови. За борбно место онима из Подунавља би одређена Толна, онима из Потисја Сента. За набавку топова, осталог оружја и барута требало је новаци. Како да се новац створи — то питање сабор не може да реши. Државна благајна, као увек, беше празна. Сам двор се једва издржава ситним позајмицама, подигнутим на терет краљевских добара. Као дар с неба дође богата оставштина, 15 јуна умрлог, примаса Бакоца у износу од 40.000 златних форината, коју је своту покојник наменио за појачање пограничних тврђава. Највећу бригу задаје саборлијама избор врховног заповедника војске. О избору Јована Запоље, тадашњег ердељског војводе, на тај положај

многи великаши ни да чују. Палатин Батори беше најпозванији за врховног заповедника. Али великаши нису били наклоњени том старијем господину, оптерећеном многим манама и недостатцима. Сам Батори се баш тада спремао за своје венчање са мазовском принцезом. Његова свадба беше преча за њега него војна. Покуда је учињена Павлу Томорију; он је одби, уверењен што му није дат аврањски приорат. После дугог консултовања и дискусија главног заповедништво би поверено палатину Баториу, који се нерадо прими. Иако беше збрка, хаос у сабору, у једном се сви сложише: Београду и осталим утврђењима треба хитно помоћи. Но зато је потребна била међу осталом дунавска ратна флота. Тек сада пада на памет великашима да капетан Шајкаша истина постоји (Стеван Ревач од 1515 г.) али шајкашких чета нема; та оне се већ 1518 године растурише због неисплаћивања њихове принадежности. Саборлије излише свој гнев на капетана Ревача; макнуше га са положаја, јер, тобоже, због његове немарности разиђоше се шајкаши. За шајкашког капетана би постављен брат палатинов, Андрија Батори, с налогом да одмах сакупи Шајкаше и притекне у помоћ притешњеном Београду. Но стављање у тегај плати Шајкашима, набавка топова, барута и провијанта — које због оскудице у новцу, које пак због нехатности држ. благајника — све је то ишло споро, тромо. Па и сам нови капетан касно се лађа свога посла. 27 јула налази се он у Чанаду; одатле покушава да сакупи Шајкаше из Потисја и Поморишја. Покушај остаде без успеха. Из Чанада се у августу враћа у Будим, и, пропустивши много времена, тек у зло доба креће се он са три брода и неколико шајки и 600 људи, које су опремили грађани из Пеште и Будима, низ Дунав, поневши собом неколико мањих топова, секира и др. опреме. Код те флоте се налази и Ђорђе Сремац, кроничар тога доба. Ова експедиција ништа није учинила. Батори није могао сакупити по-дунавске Шајкаше; с таквом малом снагом није се смео ни спустити на Доњи Дунав; шта више, у пристаништу Бата (Бата), где је дуго боравио, људство, поведено из Будима, почело је бежати са бродова. Средином септембра, када је Београд већ давно капитулирао, још увек се Батори налази у Бати. Најзад се спустио до Ердењика, ниже ушћа Драве, и ту је очекивао краљеву војску²⁾. Тада је септембар

¹⁾ Kovachich: Supplementum ad Vestigia Comitatum II 501—502. Овај сабор је ваљда тек 8 јула отпочео свој рад. — Wagner: Diplomatarium Comitatus Sarosiensis. Posonii 1780, 548.

²⁾ Georgij Sizmienski: Epistola de perfidione regni Hung. Magy. Tört. Eml. Irók I. 96—99.

био већ на измаку. Државни сабор, доневши горње одлуке, развијао се. Према тим одлукама онај који се свуда највећа равнодушност. Великаши оклевају са изостављањем својих бандерија; касно стигне наређење за то. Многи се уопште не макне. Ердељски војвода, од кога је краљ очекивао знатну помоћ, ваљда је налазио изговора због свога оклевања, само да не мора војевати под командом највећег му непријатеља — палатина. Тиме су све ердељске војне снаге ископчане из заједничке акције. Није племство, кивно на дворској странку, равнодушно, остаје непомично. Анархија је захватила и градове; на њих разрезани војни доприноси и порез или сасвим ускратили, или су дали много мање — и то касно. Београду би се ваљда могло најфикасније помоћи да се објавио крсташки рат против Турчина, те би се тако, ваљда, сакупила велика маса ратника из нижих друштвених слојева. Јован Хувади је са Капистрановим крсташима извојевао сјајну победу код Београда 1456 год. Али страховита Дојина селачка buna тек се пре седам година одиграла. Кметови по одредбама строгих закона из 1514 год. допашаху још под тежи јарам него пре. Услед тога великаши нису смели ни помишљати на крсташку војну. Средином јула још никога нема на одређеним абортним местима, Толни и Сенти. Тек пад Шапца и поплава Срема од Турака тргоше из крајње нехотности будимски двор и млади краљ, да би дао добар пример своме народу, 15 јуна крену из Будима са маленом четом од 200 коњаника и с неколико великаша к Тетењу¹⁾. Овде је Људевит дуго логоровао. Ратници не пристизаху. Краљ шаље писма на све стране великашима, жупанијама и градовима. Писмени позиви најлаже на слабе одзиве. 31 јула краљ још увек логорује у Тетењу а војска му је нарасла до 400 људи²⁾. 31 јула или 1 августа краљ се враћа у Будим. Првих дана августа стиглоше у Будим нешто пољских, чешких и немачких чета. Тако беше сада на окупу до 4000 ратника. С овом војском 8 августа напустиша Људевит по други пут Будим и долази поново у Тетењ — 15 км. од Будима. Палатин је за то време уређивао свој логор у Сенти, камо су такође споро и у малом броју пристизале бандерије. Краљева се војска из Тетења спушта полако ка југу десном обалом Дунава. Успут оскудица у новцу — као оно морска змија — мало-мало па тек подигне главу; тад је овај или онај новчаник великаш испомогао краља позајмцама. 11 августа логорује краљ у Ерд-у, 6 км. од Те-

тења. У логору се налажаху више црквених и световних великаша. Овде му један од њих позајми 2.000 форината за ратне потребе. 16 августа логорује краљ у Адоњу, 27 км. од Ерда. Број ратника се овде пење на 6.000 људи³⁾. Овде стиге вест да је Сулејман освојио Београд — варош, а посада се повукла у горњи град⁴⁾. Та околност је изазвала нова наређења. Палатин добија заповест да са целом својом војском из Сенте одмах похита у Срем; ердељски војвода и неки великаши позвани су да са својим бандеријама појуре у Бач (Бачка); жупаније такође тамо да пошлу своје чете те да се тамо уједине с војском краља који је и сам хитао у Бач. Палатин, сходно краљевом наредби, заиста се кренуо из Сенте у јужни део Бачке и једно време логоровао је код Футока на левој обали Дунава. Овде је натоварио три брода с топовима, барутом, ђуладима и животним намирницама, с намером да све то пошаље за Београд; но пошто је турска ратна флота крстарила све до Сланкамена — намера је осујећена.⁵⁾

Палатинова војска са одредима из тамиског подручја и са усташима из бачке жупаније нарасла је на 17—18.000 ратника. С оволиком снагом Хувади би чуда стварао, али палатин Батори није био војсковођа. Најпре је чекао на ердељског војводу и, пошто овај не долази, најзад прелази он (Батори) Дунав и продор у Срем. Ту се није дуго задржавао. У близини Митровице над пољачким четама Бали-бега одржи лаку победу и с неколико заробљених Турака — као ратним пленом — повлачи се у Стари Петроварадин, на левој обали Дунава, преко од Петроварадина, где се улогори и за цело време војне остаде ту непомичан.⁶⁾ Краљева војска 18 августа напусти Адоњ, те које бродовљем, које пак копненим путем, додирнујући Дуна-пентеле, Фелдвар и Пакш, повлачила се према Толни. Кретањем том линијом беше сразмерно доста брзо, пошто је војска 22 августа већ логорovala код Толне — дакле пут од 77 км. превалила је за 4—5 дана. Код Толне је краљ продагнуо више од две недеље. За то време скупљаху се чете; приспеше у логор жупаниски одреди с оне стране Дунава, бандерије загребачког бискупа и авранског пријората. 3 септембра, — како пише Орио, млетачки посланик на будимском двору — беше у логору код Толне свега 20.000 људи.⁷⁾ Друге недеље месеца септембра већ се зупало о паду Београда. Постајала је бојазан, да ће Турци прећи и Драву; — та пак водена линија уопште не беше заштићена. Стога нареди краљ да се војска крене на југ. 13 септембра логорује војска крај Бате, јужно од Толне на неких 34

¹⁾ Marino Sanuto 223. То пише Орио из Будима 16 јула. Massaro пак пише у својем писму из 1523 г. да је краљ кренуо из Будима 15 јула само са 60 коњаника (Marino Sanuto 278). Orio Lorenz — тадањи млетачки посланик на будимском двору — стално је слао извештаје млет. новинарима о угарским приликама. (Magy. Tort. Tár XXIV kötet.). Massaro беше тад секретар млетачког посланства у Будиму.

²⁾ Marino Sanuto 279.

³⁾ Mar. Sanuto, 232, 233.

⁴⁾ Mar. Sanuto, ibid.

⁵⁾ M. T. Eml. Irók II, 17 (Verancsics).

⁶⁾ Zay 183. Tübery 371. Szerényi 83.

⁷⁾ Marino Sanuto 239.

км. У први мах се и краљ налази у логору, но 13 септембра оде у Бату, где га очекиваху многи великаши.¹⁰⁾ У то доба се палатин још увек налази са својом војском између Футога и Старог Петроварадина; ратна флота (од три брода и неколико шајки) налазила се у пристаништу Бате. Капетан флоте Батори из пристаништа оде у Бату ради дочека краља. За његова одсуства момчад са бродова почела је да бежи. За време боранака у Бати стигла је поуздана вест о паду Београда. 13 септембра стигао је у Бату и ердељски војвода Јован Запоља — по налогу краља. А где беше дотле Запоља? Откад је почела војна 1521 год. Турци су у два маха поплавили Влашку. Они тад загрозише Ердељу и Северинској бановини. То је дало повода Запољи да своје војне одреде држи у Ердељу и тек средином августа крену он са војском за Угарску. Стога и краљ и палатин узаузд очекиваху војводу целог августа, јер је он тек почетком септембра могао стићи до Тисе; о датле се повуче према југу и с неких 20.000 ратника улогори се код Ване — у Бачкој жупанији.¹¹⁾ Овде му оста војска када је он, на позив краљев, отишао у Бату.

Из изложеног јасно се види да целокупна делатност угарске војне силе до 13 септембра не беше ништа друго доли скупљање, концентрисање и спремање за рат. У току тог спремања скупљене беху три војске: краљева, палатинова и војска ердељског војводе.

Прва војска од 20.000 ратника спуштала се десном обалом Дунава ка југу и 13 септембра, дакле на две недеље после пада Београда, стиже у Бату; ту логорује, удаљена од Београда у ваздушној линији на 180 км.

Друга војска од 18.000 ратника је најбрже и најближе продрла ка операционој зони непријатеља — к Сави — јер је средином августа стигла од Футока, одавде, прешавши Дунав, продрла је до Саве; убрзо се одавде повукао и после свога повлачења до 13 септембра она стално борави на левој обали Дунава у близини Старог Петроварадина — 70 км. далеко од Београда. За то време, тако рећи, на очиглед ове војске турске пљачкашке чете — куручи — спалише, разорише, поробише села и градове по Срему, становништво пак поклаше или одведоше у робље; тврђаве Сланкамен, Купиново, Барић, Митровицу, Карловце, Земун освојили и разорише.¹²⁾ Једини успех палатинових војних покрета беше то што турска ратна флота уз Дунав није смела даље ићи од Карловаца, те тиме бар Петроварадин, Илок,

с јединим малим делом Срема, и Бачка беху поштеђени од турских пустошења.

Трећа војска од 20.000 ратника под вођством ердељског војводе Запоље прешла је почетком септембра Тису и 13 септембра логороваде је у Бачкој код места Ване — више Сомбора — од Београда на неких 150 км.

Овим војскама ваља додати ратну флоту (од 600 шајкаша) под командом Е. Баторија, која је 13 септембра заједно са краљевом војском стационираде код Бате.

Све три војске, скупа са ратном флотилом, имаху свега 58—60.000 ратника.¹³⁾ Средином септембра се дакле ето толика војна сила прикупила — дабоме тешком муком — али доцкан, јер је 29 августа Београд био већ у турским рукама. При оваквом стању ствари у Угарској јасно је било да посада Београда (700 ратника) и њезин заповедник узалуд очекиваху из Угарске ослободилачку војску, ратни материјал и провијант. Велики везир Пири — Мустафа-паша, без икаквих тешкоћа, опколио је Београд са копнене стране, а после пада Земуну цела околина Београда, на копну и на води, беше му у власти. Докле се оком могло догледати свуда је врела османлијска војска а по води пак крстарило је турско ратно бродовље.

Дневник Султанов од почетка до краја јула даје нам мало обавештења о току опсаде Београда. И у осталим турским изворима, а и код угарских савремених писаца, једва се налази по који хронолошки податак за речено време. Овај недостатак се омажа и код савременика Заи-а, који излаже најдетаљније и највередостојније ток опсаде, а Заи-ево излагање се у свему слаже са султановим дневником. Почев од 1 августа пак имамо поуздане податке о догађајима, пошто се султан тада већ налази у београдском логору и сваког дана бележи све важније моменте опсаде. До 1 августа већ је пуних месец дана текла борба око Београда. Велики везир у току те једномесечне борбе није постигао никакве већи успех, штавише многи знаци указују на то да су током јула браниоци били господари ситуације а не Турци. Горњи град обухватаху са свих страна које варош које пак доњи град. Турци су дакле морали најпре да освоје те делове Београда, па тек по том да допру до горњег града. Један део спољних зидина целог Београда ослањао се на две реке — Саву и Дунав — а већи део се протезао на копну од Саве до Дунава. Што велики везир током јула при опсади није успевао, узрок томе је не само примитивност тадање артиљерије, већ и та околност што је он најпре изводио бомбардовања и јурише само са копнене стране; на тој страни пак зидине беху веома јане; напротив, много слабију водену страну, где су

¹⁰⁾ Orsz. Levéltár 23, 583. — »datum in castris meis ad oppidum Batha positae 1521 год. 13 септ. — и 23, 584 — »datum ex oppido Batha« — такођер 13 септ. 1521 год.

¹¹⁾ Место: Vanna — беше северно од Сомбора. Fejér: codex Dipl. X, 644.

¹²⁾ Tubero 371. Magy. Tört. Eml. Irók II (Veruccsis).

¹³⁾ Marino Sanuto 239. (Magy. Tört. Tár. XXV. Köt. Mar. San. világ kionkijának Magyarországot illető tudósításai III közlémény).

само неколике куле чиниле већу препреку — није нападао. На тој страни задовољно се велики везир само блокадом, која је тек после пада Земуна била потпуна. Од тога момента опсадне батерије дејствоваху силније против београдских зидина. Непрекидно бомбардовање најзад је овде-онде пробило зидине, а по том су следиле јуриши. Тако је текла борба целог месеца јула. Код Иштванфија је забележено да су браниоци за време целе опсаде одбили 20 јуриша.¹⁴⁾ По Сулејмановом дневнику пак од 31 јула до 29 августа, за које је време султан логоровао око Београда, приређено је свега 6 јуриша против вароши и тврђава Београда. Према томе, дакле, на операције великог везира пало је свега 14 јуриша.

Турски историчар Печиви пише да је опсаду Београда предлагао велики везир Пири — Мустафа-паша, али већина у ратном савету најпре се противила том предлогу и истакла је као главни циљ војне освајање Шапца; но касније је султан ипак усвојио план великог везира, и после пада Шапца са целокупном турском убојном силом дође и сам под Београд.¹⁵⁾

На први поглед збиља и изгледа да је главни циљ војне био освајање Шапца; султан и сам одлази под Шабац, а великог везира шаље самог да опседне Београд. Пада у очи чињеница да, иако је Шабац већ у почетку војне освојен, ипак султан још пуње три недеље логорује код Шапца, и место да са целом својом силом похита ка Београду у помоћ великом везиру, он трезничаним нестрпљивим гради мост на Сави код Шапца и непрестано шаље на леву обалу те реке све веће и веће војне контингенте.

Не може се веровати да како султан тако и сви чланови ратног савета не би желели поседовање Београда. Неоспорно је да је општи циљ војне био: освајање Београда, као најважније стратешке тачке; али — изгледа — у погледу тактике освајања мишљења се разликају. Већина ратног савета, претпостављајући да ће угарска војска похитати у помоћ Београду, обраћа своју пажњу и после пада Шапца на ову евентуалност и сматра припреме за отсудну битку прецима него ли општу опсаду Београда, јер после победе над ослободилачком војском заузеће Београда могло се сматрати као сигурно. Велики везир напротив препоручивао је ратни план Мухамеда II, тј. неодољну опсаду Београда и остаје при своме — и поред опирања ратног савета. Прилике се тако развијаху да је он био у праву.

Велики везир дакле беше једно време осамљен са својим ратним планом, па баш зато можемо о њему претпоставити да је био потпуно свестан своје велике моралне одговорности коју је примио на се, и потстакнут брзим успехом Ахмед-паше, освајача Шапца, јошун-

ством једног старог генерала наставља опсаду Београда, не штедећи ни ратни материјал ни људску крв. Према томе, тврђење да је велики везир током јула приредио 14 јуриша — није никакво претеривање.

Знатан део угарских домаћих извора оптужује Србе, становнике београдске вароши, да су у току опсаде били неактивни, равнодушни и нису помагали угарску посаду при одбрани Београда.¹⁶⁾

Али може ли се веровати да би угарска посада, од цигло 700 бораца, била у стању да брани београдске зидине у дужини од неколико километара од Саве до Дунава против корпуса великог везира читав месец дана, а доласком султана под Београд против његове укупне војне силе још једну целу недељу! Без сумње ствар тако стоји да су српски становници који остадоше у вароши и селаци из околних села, који се испред Турака склонилише у Београд, с највећим одушевљењем пристали уз угарску посаду и безусловно се покоравашу наредбама заповедништва тврђаве.¹⁷⁾

Дуготрајна и успешна одбрана Београда снажно доказује да су се Срби, при одбијању свих турских јуриша и при поправкама пробијених зидина, раме уз раме борили са угарском посадом против османлиских силе под вођством храброг, искусног заповедника Београда Олах — Балажа, човека великих способности, јаке енергије и светла карактера.¹⁸⁾ Само партиска заслепљеност која се блатом баца на сваку врлину и заслугу, — а која је у Угарској не само пре мохачке катастрофе, већ и после ове дуго владала, испод чијег се утицаја већина угарских историчара није могла отргнути — може нам објаснити ону незахвалност коју је угарско јавно мишљење, па, следејући овоме, и иностранство испољавало према браниоцима Београда — појединачно како према Мађарима тако и према Србима.¹⁹⁾

Велики везир није се ограничио само на бомбардовање и на јурише, већ је наредио да се копају лагуми ради рушења одбранбених објеката. Браниоци копаху контра-лагуме и упадом у непријатељске лагуме убијаху раднике у њима. Интересантан случај излаже, иако мало претерано, у свом делу рабинер са Крита Капсали Елијаху у вези са једним контра-лагумом. „У вароши беше — вели он — много хришћана; они починише велике штете. Након неких 40 дана од почетка опсаде подземним путевима продореше они ван вароши донде где стајаху Турци; ту ископаше простране пешине

¹⁴⁾ Тако на пр. Tubero 273. (Schwandtner: Scriptores Rerum Hung. Veteres Wien, 1746 II.).

¹⁵⁾ Kiss Lajos. Nándorférvár Buktása. Hadtörténelmi Közlemények II. 575.

¹⁶⁾ Олах Балажа и остале браниоце Београда од свих угарских писаца најверније и најтачније описује и карактерише Pauler Gyula у својој истор. рацпави »Ország Balázs és a Nándorférváriaké. Vasárrapi Ujság. 1862 — 7 и 8 стр.

¹⁷⁾ Kiss Lajos — ibid. 576.

¹⁴⁾ Istvánffy 62. Hammer III, 13.

¹⁵⁾ Uj. Magyar Múzeum 1860. II. 420.

и напунише их барутом и упалише их. Земља се потресла, пољубала и као оно под Содомом отворила се под Турцима, од којих многи одлетише у вис к небу а многи пропадоше у дубину. Снађе их велика погубаба; земља се отворила и прогутала је њихове шаторе заједно са људима... А Турци, који беху свуд унаоколо, због грмљавине и тунђаве разбегоше се бојећи се да и њих не прогуте земља. Тога дана су имали Турци велике губитке; — више од 10.000 ратника погине тога дана... Хришћани су то тако измислили на пропаст Турака, али Бог је то ипак окренуо на добро, јер су тиме они (Хришћани) остали без барута.¹⁹⁾

Султанов дневник не говори о таквој некој катастрофи, али је у њему забележено да су браниоци чинили испаде из тврђаве. 23 јула, као што је наведено у султановом дневнику, велики везир извештава Султана да су браниоци испали из Београда ради уништења турских батерија, али су са великим губитцима одбијени.²¹⁾ Тај се догађај могао десити 22 јула.

Да су браниоци више пута чинили испаде из Београда против непријатеља, потврђују то, сем горњих, још и неки угарски извори. Ти су испади чинени поглавито против опсадних батерија; многи топови беху уништени; при једном испаду одвучен је у Београд један велик опсадни топ, кога су морали да вуку 30 коња; често пута беше побигнута читава послуга око топова. Каткад су браниоци кидисали и на непријатељски логор. Ти су се испади увек завршили повлачењем назад, па понекад и са ратним трофејима; свега је 19 застава отето од Турака.²²⁾

Ови успеси подизаху морал и самопоуздање код браниоца, а у Турке уливаху страх. Мало по мало па велики везир долази до уверења, да он са снагом, којом располаже неће бити у стању да заузме Београд; крајем јула — дакле после испада посаде, о ком је известио и султан — обуставио је јурише и ограничио се само на бомбардовање тврђаве; но и то беше блаже него пређе.

Услед тога браниоци мишљаху да ће Турци, заморени и убеђени у немогућност да освоје град, обуставити опсаду.²³⁾

То се није десило. За браниоце Београда тек сада наступише дани искушења.

Султан, извештен о испадима посаде, с разлогом је могао веровати да се у Београду налази знатно већа посада, услед чега униђа да је корпус великог везира недовољан да изврши свој задатак, те је неопходно потребно да се везиру пошаље помоћ. С друге стране пак

султан је тачно знао да моментано не треба страховати од ослободилачке угарске војске. Крајем јула на доњем Дунаву не беше ни трага угарској војсци, штавише тада ни другде не беше веће угарске војске на окупу.

Сулејман дакле јула месеца није имао с ким да дели меџдан у Срему, а у то доба одбранбено стање Угарске беше такво да је султан одмах после пада Шапца кренуо својом силом у унутрашњост Угарске — без икакве тешкоће могао би да заузме и Будим. О таквој беспримерној неспреми, на срећу Угарске, Сулејман истина појма није имао, но то је знао да опсада Београда, бар једно време, може несметано тећи. При оваквим околностима Сулејман је најзад прихватио ратни план свога великог везира и издаје наређење да целокупна војска крене ка Београду.

Турска убојна сила повлачила се и левом и десном обалом Саве ка Београду. Сам султан је 29 јула бродом напустио шабачко пристаниште. Главна колона турске војске маршова-ла је левом а мања десном обалом реке. 30 јула приспео је султан у Кулиново, у град уд. деспотице Јелене Јакинџ-Бранковић, а 31 јула, сред најодушевљенијег клицања целокупне војске, допловио је под Београд.²⁴⁾ Својим присуством удио је храброст и наду у десетковање, изнурене и клонуле трупе великог везира.

Следећег дана одржао је султан смотру над војском. Расмотрио је, београдски војни логор и заузету земушку тврђаву и дао је инструкције у погледу распореда опсадне војске. По том распореду комену страну од Саве до Дунава посела су два корпуса и то тако да је лево крило сачињавао корпус Мустафа-паше а десно крило корпус великог везира. За операциону зону првом корпусу одређени беху јужни и савски делови, а другом корпусу пак источни и дунавски делови вароши; граница између два корпуса била је београдска греда, која се повлачи ка Сави и Дунаву. И једном и другом корпусу беху додељени многи јанчарски одреди. Ахмед-паша пак са трећим (румелиским корпусом) логоровао је крај Земуна; ту беше и главни војни стан; но султан је скоро сваког дана посећивао београдски логор и приликом јуришања увек је био присутан, а кадишто и онда кад су ратне операције мировале. Праћен свитом источњачког сјаја долазио је понекад чак близу града, горећи од жеље да једном заузме то орловско гнездо.²⁵⁾

Од савремених угарских писаца више њих бележе да су два српска бегунца открили султану слабост бедема на савској страни и наговорили га да, ако жели успети, са савске стране нападне.²⁶⁾ Но кад се узме у обзир да је у турском логору могло бити више људи који

¹⁹⁾ Magyar. Tört. Tá. 1880 éof. 120 I. Историја Турске од критск. рабинера Kapsali Eljaha — писана 1523 год.

²⁰⁾ Султанов дневник код Hammer-a.

²¹⁾ Marino Sanuto 223. M. T. Eml. Irók II 16—28 (Vernaculjes).

²²⁾ Tubero 373.

²³⁾ Султанов дневник код Hammer-a III. 623.

²⁴⁾ То често спомиње султанов дневник.

²⁵⁾ Tubero 373. Istvánfi 60. Brutus II 99. (M. T. Eml. Irók XIII).

су, као ратни заробљеници, раније дуже времена боравили у београдској тврђаи, то можемо претпоставити да слабост доњег града беше позната султану и без обавештења од стране српских издајника.²⁷⁾

У заливу Дунава између Београда и Земунa и данас се налазе два острва: Велико Ратно Острво, а од овога јужно, а лево од ушћа Саве, Мало Ратно Острво.

Острва доњег Дунава сразмерно у кратком раздобљу мењају своје облике, величине и места; стога можемо рећи да слика београдског Дунава из 1521 године одудара од данашње његове слике; није потребно тако далеко ићи; сравнимо само војне мапе из времена војне Евгена Савојског из 1717 г. са данашњим војничким картама, и одмах ће нам пасти у очи она разлика коју је проузроковао механички рад воде у погледу положаја и облика поменута два острва. Крајем XVIII века веровало се да је острво при ушћу Саве постало тек у XVII веку.²⁸⁾ Није искључено да је вода раније то острво разнела а касније га поново наградилa. На основу преосталих споменица и слика сигурно можемо тврдити да је и 1521 године при ушћу Саве постојало једно острво које су савременици познавали под именом: Циганско Острво. Данас се једно истоимено острво налази на Сави на једној три километра од ушћа те реке; но Циганско Острво из 1521 године налазило се при ушћу Саве у непосредној близини доњег града и, као што се на Ортедиус-овој слици види, лежало је баш преко пута млин-торња.

То острво, због своје близине, беше погодно да се на њему сместе опсадне батерије, које би снажно дејствовале против бедема водене вароши и доњег града.

Интересантно је да искусни велики везир читав месец дана није уочио стратегиску важност тога острва, а по заузећу Земунa могао је без икакве сметње да се користи том тачком. Расматрајући околину Београда султан је одмах схватио велику стратегиску важност Циганског Острва, па је одмах наредио Ахмед-пашу да поседне исто. Другог августа је Ахмед већ приступио извршењу тог задатка. Из Земунa је пренео топове на Острво, ископао је шанцеве и размиотио је опсадне батерије.²⁹⁾ Тиме је ситуација по посаду Београда постала веома опасна. Пошто је одбрана била сада ангажована на скоро удвострученој линији — њезина енергија је знатно умањена.

Док се Ахмед занимао на Острву султан је на копненој страни наредио општи јуриш. Корпуси великог везира и Мустафа-паше наваливају на бедеме; но посада је јуначки одолевала и наносила страховиту пустош међу Тур-

цима који су у густим редовима нападали. Спољашњи ровови убрзо се испунили турским лешевима и непријатељ се без успеха повукао од зидина.³⁰⁾

После овог јуриша султан је наредио да се удвострученом снагом и браним копају јуришни ровови према градским зидинама и да се поставе батерије.

3 августа загремеше топови са свију страна. Најуспешније дејствоваху батерије на Циганском Острву, које су убрзо пробиле брење на слабијим зидинама доњег града и водене вароши. Потом је цела турска војска постројена у борбене редове; најпре је султан изашао из логора, и, појуривши на коњу према граду, дао је знак за општи јуриш. Истовремено наступа корпус великог везира на десном а корпус Мустафа-паше на левом крилу. Тог момента ексклодираше два лагуна и проузроковаше велике продоре на зидинама. Турци у масама навале к продорима. Најжешће се боре јанџиари; на челу им је Бали-бег. Али узалуд сви напори. Посада снажно брани све угрожене тачке. Ровови се опет пуне лешевима. Јуначког бега, свог у ранама, односе јанџиари са разбојишта. Тад нареди султан да се Ахмедов корпус баца у борбу. Ахмед један део своје војске шаље у помоћ великом везиру и Мустафа-паше, с другим делом пак на бродовима врши напад са водене стране. Но освајач Шанџа, Ахмед, није могао да из руку јуначких бранилаца Београда истргне победу; предаче се Турци на свим линијама повукоше. Тога дана султан је изгубио 5.000 својих ратника.³¹⁾

Још тога дана извештен је султан да браниоцима долази споља нека помоћ. Могуће је да је Е. Ватори, који се, као што је пређе речено, 27 јула налазио у Чанаду, реком Тисом послао неку помоћ Београђанима, и да су о томе известили султана турски шпијуни. Истина, турска је флотила крстарила све до Сремских Карловаца, но султан је ипак из предострожности наредио да се 500 јанџиара пошаљу уз Дунав на север, е да би се осуетио долазак помоћи. Другог дана се укрпаше јанџиари и одоше према Сланкамену.³²⁾

Од 4—8 августа јуриши нису вршени, али опсадне батерије беху тим активније. Бомбардовање са Циганског Острва беше нарочито ефикасно; 4 августа разорена је једна најјача кула доњег града, чиме је лево турско крило (Мустафино), за случај јуриша, добило велику предност. 6 августа је султан, ради осигурања везе између земунског и београдског турског логора, наредио Караџа-пашу да више Београда изгради пантовски мост преко Саве. Тај мост

²⁷⁾ Kiss. L. Nándorfehérvár bukása. Hadtörténeti Közlemények II 579.

²⁸⁾ Loschenkhof, Beschreibung der Festung Belgrad. Wien 1790. I.

²⁹⁾ Uj. Magyar Múzeum 1860. II 420 (Pecsevi).

³⁰⁾ У свом дневнику султан је забележио да су при јуришу од 2 авг. ровови били испуњени турским лешевима, но он ипак цени губитак само 5—6000 мртвих.

³¹⁾ Зау 162. — Султанов дневник (за 3 авг.) такође помиње велике губитке.

³²⁾ Султанов дневник за 3 авг.

беше много солидније изграђен него ли онај код Шапца. Понтоне разместише на отстојању од 4 метра, а укотљени беху на ланцима привезаним каменним тежким теговима. Понтоне спајаху дебеле греде, смештене на понтонима једна до друге; међусобно и са понтонима беху спојене железним ексерима. Крајеви моста беху са мостобраном спојени дебелим јаким ланцима, који су били тако опуштени да се цео мост и при највећем водостају могао слободно дизати, те није се требало бојати да би се због јаког напона греде поломиле, као што се то десило код шабачког моста. Над уздужним гредама положене беху једна до друге попречне греде дуж целог моста; мост је услед двоструког слоја греда био тако јак, да је по њему могла ићи не само пешадија већ и коњица па и тешка артилерија. Овај је мост био већ 17 августа готов.

Четвородневно непрекидно бомбардовање је јако оштетило бедеме доњег града, но велике продоре је починило с копнене стране и на зидинама око вароши. Султан је 7 августа сазвао ратни савет, који је сматрао да је наступио тренутак за поновни општи напад.

8 августа загрмеше топови; то беше сигнал за почетак велике борбе. Српско становништво, због непрекидног рада око поправки пробијених продора, почело је малаксавати и, уверено да се Београд не може одбранити, с очајањем је гледало у будућност. Утешне речи заповедника Олаха нису биле у стању да охрабре изнурену и клонулу масу. Малобројни Мађари нису могли свуда држати веома дугач-

ку одбранбену линију, већ могаху само на јединим важнијим тачкама да заузму положаје. Турци истовремено нападаху одасвуд, са копнене и водене стране. Најогорченија се борба водила око зидина источног, односно дунавског дела вароши; ту кидишу заједно одреди Ахмед-паше и великог везира. Баш овај приказ нам приказује Ортеаус-ова слика. Поменути одреди продиру ту у два правца, ка источној и ка југоисточној капији. Над обема капијама уздижу се високи торњевци. Источно капију штити на северној страни Дунав, на источној пак водом испуњени широк ров, који почиње код Дунава а продира дубоко унутра. Лево од рова види се јуришни ров, а од овога на лево, на мало узвишеном месту, виде се рововски плетери а између њих топови. Према југу, на узвишеницама, указују се такође батерије, а позади њих виде се шатори турског логора.

Пред источном (дунавском) капијом види се пространа обалска равна; к њој се бродовљем довозе турске чете. Водостоп је тад, на несрећу бранилаца, био веома мали те се пред зидинама до обалских линија Саве и Дунава издизаху на многим местима суве обалске равни; ове поседнуше Турци и одавде наваљиваху на бомбардовањем оштећене зидине. Како слика приказује, један турски одред се већ групише непосредно пред источном капијом, а бродови непрестано довозе амо нове и нове чете. Истовремено с копнене стране једна друга турска чета трчећим кораком јури к југоисточној капији.

CONTERFACTUR DER STADT VND VÖSTUNG GRIECHISCH WEISSENBURG VOM TURCKE EINGENOMMEN. ADO 1521.

Ортеаусов бакроуз Београда из 1521 год., који се налази у „Хронологији“ издатој у Нирнбергу 1603 год.

Зидине и куле већ нико не брани. Капије су проваљене; Турци без отпора продире у варош. Становништво Београда, напустивши варош, бежи ка капији горњег града. Турци га не гоне већ се прикупљају на тргу вароши; бацавши своје дуге циде преко рамена очекују своје другове који продире у варош. Посада горње тврђаве, спремна за борбу, заузима положаје на зидинама и сипа артилериску ватру на непријатеља.

Да Ортелиус-ова слика верно приказује турску навалу од 8 августа то нам доказују и савремени писани извори.

Турци су заиста извршили најјачи јуриш према источној капији и браниоци овде даваху најжешћи отпор; ту је беснела најљућа борба тога дана. Браниоци јаким пушчаном ватром чине у при мах страховиту пустош међу Турцима; но они наваљују и даље неодрживом силом и, наперивши на капију три тона, провалише исту. На то браниоци, увидевши критично стање на овој одбранској тачци, повукоше се у горњу тврђаву, оставивши један мањи одред доле, ради одбране доњег града; јаничари пак продорше у варош.³¹⁾

На исти начин заузеше Турци и југоисточну варошку капију. Истовремено навалише и војници Мустафа-паше на разваљене зидине савског дела вароши и продорше у унутрашњост истог. У вароши запада страховита паника. Српски становници, чувши да су Турци провалили у варош, покупише по могућству своје покретне и, запаливши своје домове, у очајању прохрлише у горњу тврђаву.³²⁾ Мољаху и преклињаху да их угарска посада пусти у тврђаву. Заповедник Олах одбија им молбу. За што?

Историјат опсаде Београда из 1456 год. је познат. Кад је то године Мухамед II освојио варош посада и варошко становништво бежаху и тада у горњи град; Турци појурише за њима и хтедоше с њима заједно продорети у тврђаву. То им није пошло за руком, но Турци, користећи се општим метежом, учинише јуриш на горњу тврђаву и на више места истакоше своје заставе на бедемима тврђаве. Но посада је, након динаовске борбе, — при којој се истакао својим пожртвовањем Тит Дуговић, — најзад ипак одбила и сломила страховит турски јуриш. Дакле мало је недостајало да Турци том приликом заједно са вароши не заузму и горњу тврђаву; стање посаде пак 1456 год. беше несравњено боље него ли 1521 год. Тада беше у Београду неколико хиљада бранилаца; сада пак неколико стотина; тада у Зе-

мљу беше Јован Хуњади, прелази преко Дунава и Саве није ометало ништа; турска флота била беше уништена, доњи град беше Турцима неприступачан, штавише баш у тај део тврђаве се пребациваху бродовљем војне снаге Хуњадија и Капистрана. Сада пак у Земуну и у његовој околини логороваху Турци, на Дунаву и Сави пак доминираше је турска ратна флота.

Иако стратегских разлога и ради одбране горње тврђаве сасма је био оправдан поступак заповедника Београда што малобројну војничку посаду није жртвовао у неравној и безнадежној борби на бедемима околне вароши, већ је, уверивши се о немогућности одбране вароши, повукао посаду благовремено у горњу тврђаву.

Можемо разумети и оправдати и тај поступак заповедника што је у критичном моменту, када се могао очекивати турски јуриш, ускрати српском становништву улазак у горњу тврђаву.

Но Турци овом приликом нису одмах јуришали на горњу тврђаву као оно 1456 год. Што беше томе узрок? По свој прилици су се Турци, продирући кроз уске и кривудае варошке улице, збунили због пожара који је брзо захватио скоро целу варош. Познато је да су се Турци 1456 године због пожара морали повући из вароши, побојаше сличне катастрофе, не знајући што да предузму. Хладнокрвни заповедник тврђаве морао је примити то колебање Турака и, сматрајући безопасним отварање градских капија, изилази у сустрет наваљивању Срба и пусти их у тврђаву.

Срби беху већ у путној сигурности, када турске војсковође, схвативши нову ситуацију, утаничише нов план за даљи напад. Одмах су довели у варош топове и почеше жестоко да бомбардују преградне зидине доњег града; пробијавши исте извршише општи јуриш против горњег и доњег града. Јуриш против доњег града је успео; пробијавши се кроз разваљене зидине доњег града Турци му искасалише посаду, сем неколико бораца који побегоше у горњи град; посада потоњег пак одбила је турске јурише и предвече се Турци, претрпевши велике губитке, повукоше.

Борба од 8 авг. нанела је Турцима осетне губитке; пало је 800 јаничара; вероватно да је код осталих одреда било и већих губитака.³³⁾ Сулејман је заузевши београдске вароши дошао једним кораком ближе своје циљу; спољашњи одбранбени појас главне тврђаве беше му сад у рукама.

Проф. Јован Максим

³¹⁾ Tubero 373; Brutus (Historia) II 101. Zay 163.

³²⁾ Zay 163 не помиње пожар вароши. Но султан у својем дневнику види да су Срби запалили варош; то исто тврди и Istvánfi 69 (Regni Hung. Historia. Köln 1724).

³³⁾ Istvánfi 60 цени губитке на 800 јаничара сем губитака у четама асаба и спахија.

(Наставиће се)

Сто шест година живота Државне штампарије у Београду

Почетком јула ове године навршиће се 106 година откако Државна штампарија постоји у Београду. Из Крагујевца је овде пресељена у времену између 1 јуна и 10 јула 1835 г. Последњи 22 број „Српских новина“ — изишао је 1 јуна 1835 са напоменом „пренумерантима да због премештања Књажеске типографије из Крагујевца у Београд, за неколико недеља новине србске неће се моћи издавати“.

Први број „Српских новина“ штампан у Београду изишао је 10 јула 1835 под нумером 23.

Где је била Државна штампарија по пресељењу свом у Београд? О томе нам даје доста података акт Министарства финансија бр. 737 од 1 априла 1842, упућен Државном савету, а који се налази у Државној архиви:

„Његовом светлости књазом нашим подизање новог зданија на плацу цинцарског хана, до саме типографије, дало је повода мислити да ће Његова светлост зидање продужавати и оним плацем на коме је зданије у ком правителствена типографија ради, а које је заједно с плацем на коме је, добро бившем књазу Милошу припадлежало. У истом зданију правителство ништа нема од сопствености, до само то што је у њему, кад је типографија набављена и сместити се хтела неколико пенџера испросецала и што је више постојавишег ара соба једна постројена у којој се за типографију нужна артија суши.“

Да би се сазнале тачне намере кнежев, министар финансија Павле Станишић отишао је кнезу Михаилу и том приликом дознао: „да ће се започето зданије како реченим плацем на коме је типографија, тако и противлежним, т.ј. правителственим на коме је и зданије правителствено, у коме је апотека Мате Јовановића, ако правителство њему с плацем уступи, продужити.“

Ако би му се уступило то државно имање, кнез је нудио у новој згради просторије за штампарију за 10 година без кирије, а апотеци за 5. г. са годишњом киријом од 120 дуката.

Државни савет је тражио да штампарија бесплатно у новој згради станује 12 г.

Од свега овог није било скоро ништа. Штампарија је остала на истом месту а апотека се је 1843 уселила у нову зграду, с лица ул. Краља Петра и у локал се улазило преко неколико степеница.

Тачно место на коме је била Државна штампарија

Зграда коју је кнез Михаило почео да зида 1842 то је „Старо здање“, некад и хотел код „Јелена“, ограничена улицама; Краља Петра Грачаничком, Иванбеговом и Чубрином. Та зграда, у којој се до пре 2 године налазила Железничка дирекција, срушена је и цео тај простор, ограђен тарабом и данас тако стоји. Сопственик тог имања сада је Народна банка.

У оно доба, пред зидање, ситуација тог имања била је оваква:

С горње стране, т.ј. од ул. Грачаничке па до ул. Чубрине, био је „Цинцарски хан“, који је кнез Михаило купио 1841. На доњем делу тог имања биле су од 1834 до 1837 мензуланске штале, а до них Државна штампарија. Због сена које се ту налазило, Државни савет је 1837 наредио да се штале уклоне, пошто је штампарији претила опасност од пожара.

Испод штампарије је била „Бракова кућа“ у којој је био до 1839 конак кнегиње Љубице. Ту зграду је зидао за рачун кнеза Милоша Наум Ичко и исту му је Милош или продао или поклонио. У априлу 1841, како пише у својим „финансијама“ Мита Петровић, ту зграду је купила држава за типографију. После, вероватно 1842, кнез Михаило је ту зграду купио и исту је Краљина Наталија продала г. Јанковићу Јанковићу 1911 год за 178.000 дин. Зграда је пре 2 год. срушена и једне знаменитости Београда нестало је.

Мита Петровић, не помињући где је била штампарија до 1841, каже да се је она те године уселила у ту зграду, па, како је имала сувишних одељења, нека су издана под кирију Мати Јовановићу, апотекару. Међутим, као што ће се доцније видети, штампарија је у тој згради имала само две собе за смештај књига.

Видеће се даље да је зграда штампарије била трошна и слаба, а међутим зграда коју Мита Петровић помиње, није била таква. Она је све до пре 2 год. била врло добро очувана и у њој се је налазила Београдска банка.

Прилике у Штампарији 1839

Биће од интереса изнети какво је стање било у штампарији 1839. Она је тада имала: једног инспектора (управника) са платом од

1000 талира годишње; 4 фактора (сви Немци) с платама од 168 до 300 талира год.; 3 слагача и 2 шегрта, 8 „књигопечатеља“, 5 словоливаца и 1 пандура. Плате радника су износиле од 120—144 талира, а шегрта 36 талира годишње. (Подаци узети из Државне архиве: Министарство просвете за 1839 г.).

Радници су били сви Срби. Однос између њих и инспектора Јакова Јакшића био је интересантан, што се најбоље види из акта који је Јакшић упутио Министарству просвете 20 марта 1839:

„Што се пак отпуста тиче, заиста би Саву Аксентијевића драговољно отерао, јербо ми у душу таче скитајући се ноћу. Ево већ две ноћи како овде не спава, псује ме и прети ми и сасвим је безобразан. Од пређе сам га тучао, али све узалуд. Прочи пак боље се владају, а какви су били кад сам дошао, да бог сачува! Еле, сад се боље владају.“

Тај Сава је био слагач и, како се из акта види, он је спавао у самој штампарији. То је, без сумње, био случај и са свима осталим, ако су били нежењени.

Рад у штампарији није ишао тако глатко. Министарство пише Јакшићу 14 августа 1839 актом бр. 1142 како је обавештено да слагачи

сасвим споро послове обављају и да оно што се може урадити за дан они раде 2—3 дана. Овластило је Јакшића да сваког може отпуштити и о томе поднети извештај.

Јакшић је одговорио 17 авг. 1839 да су слагачи сад постали мало кроткији како им је наредба министарства саопштена. Затим додаје, поводом наредбе министрове да Математика мора што пре бити штампана.

„Факторима сам оштро запретио да Математика што пре буде готова, иначе имаће камиџија посла. Ви после на мене дајте и пиште иштенџију; ја ћу вам по Руски.“

Фактори траже да узму Штампарију под закуп

Филип Валтер и Готфрид Шрепл, фактори, тражили су од Министарства 31 јула 1839 да им уступи штампарију под закуп за 6 год. с тим да плаћају по 500 форината сребра годишње.

Јакшић, је дао негативно мишљење. Међутим, Министарство је предложило Државном савету 2 августа 1839 да им се штампарија уступи, под условом да претходно пређу у српско поданство и да закуп траје 3 год.

Против овога су се и сви радници побу-

Зграда Државне штампарије у Поп Лукиној улици (сликана 1932. године. Сада је ова зграда пресечена због изградње прилаза Мосту Краља Александра I).

нили. Они су 13 августа 1839 поделили колективну претставку, молећи да штампарија остане у државним рукама, иначе ће сви из ње изићи. Навели су и то како су фактори неспособни за рад и да су као такви и дошли у штампарију.

Решења Саветског нема у актима, али сама чињеница да Државна штампарија никад није давата под закуп, доказ је да је Савет негативно решио донос.

Одељена штампарска нису била сва у истој згради. Словоливница се је налазила на Косачићевом венцу, између садањих зграда Патријаршије и Кремановића. На месту, на коме је сада кућа Кремановића, била је прва београдска мензулана која се је 1834 иселила у Париску бр. 15. То имање, много доцније, купио је Марко Стојановић, адвокат, и сазидо две лепе зграде: једну на углу кн. Михаилове ул. и Париске, а другу испод ње у којој се је до светског рата налазило посланство Аустро-Угарске.

Према овоме, Државна штампарија је била онде где Чубрина улица излази на ул. Краља Петра. Ту се је некад налазила једносратна зграда коју је Општина купила ради продаје Чубрине улице. У тој кући је становао Настас Јовановић „дворо-управитељ“ кнеза Михаила.

Даљи историјат штампарије овај је:

Инспектор Тирол тражио је 8 јула 1842 кредит да се кров прекрије како киша не би пробијала. Државни савет је наредио да се изврше само најнужније исправке, пошто се штампарија ускоро мора иселити. Међутим, од сеобе није било ништа.

Министарство просвете предлаже Државном савету 22 марта 1843 да се типографија исели из садање зграде, или иста обнови и темељно назида. У образложењу каже:

„Унутрености типографије велика је тескоба. Две оне собе у аданију где је Мате Ивановић апотека, тако су тескобне да се по читав сат провести мора док се каква књига, трговцем поискана, изнађе. Књиге су једна на другу тако сложене да се око њих обићи не може.

О згради у којој је штампарија, каже да је она слаба, трошна и од тако слабог материјала направљена да јој ни реперације не помажу...

Државни савет је 6 априла 1843 предложио кнезу „да се књигопечатња и словоливница на доњи бој новог дворца преместе, но како се у истом сада војници налазе, то да се застане док се они отуд не иселе.“

Нови двор, који се помиње, то је стара зграда Министарства финансија у ул. Милоша Великог. Да се заиста на ту зграду мислило, служи као доказ и регистар Државног савета за 1843 где се за тај двор каже да је у Савамали.

Кнез на тај предлог Савета није ништа одговорио, али је и сам Савет увидео да штампарију не би требало преселити у тај двор,

јер би се исти руинирао, а затим он може бити потребан држави „за много нужније и полезније потребе.“ Зато је 16 априла 1843 предложио кнезу и он усвојио „да се потражи каква приватна кућа, а идуге пролећа да се промотри те да се типографија усели у неко од правителствених аданија.“

Зграда у којој се штампарија налазила била је својина кнеза Милоша. У писму, упућеном Државном савету 4 априла 1842, он каже: „Аданије богосовско купио сам од турци баша а типографическо од Петра мејанице.“ На једном списку књижевних имања из 1845 сам кнез је назначио да је то имање купио за време Марашли паше и да је на њему била Петрова механа. Њу је Милош 1830 срушио и подигао једносратну зграду.

Богосовско „аданије“ било је на месту где је сада баша француског посланства до Саборне цркве.

Зграда за штампарију и даље се тражи

Министарство просвете у два маха 1845 г. извештава Државни савет како је „Типографија“ тражила зграду, али је није могла наћи. Помишљало се на „Старо адане“, али се налазило да та зграда није практична из разлога: 1) Соба у којој би друкери и сецери радили, мрачна је; 2) што би се сваки штампарни табак морао носити у висину преко три спрата; 3) Нема стаје и шупа за дрва; и 4) за сеобу би требало потрошити 500 талира.

Министарство је предложило да се подигне нова зграда која би према израђеном предрачуно коштала 23.498 форината. Зграда би имала приземље и спрат и у њој би било места и за државну апотеку. То треба учинити што пре како би се сачувао државни капитал у 35.000 талира, уложен у штампарију, којој прети опасност од пожара.

Савет је 12 маја 1844, бр. 527 одговорио: „стање правителствене касе таково је да се грађењу аданија приступити не може и зато да се грађење одложи.“

Поменути разлог није био много јак. Мало раније, 13 марта 1844, Држава је купила од Браће Симића кућу с плацем за 13.500 дуката и исту одредила за двор. То је онај двор у коме су 29 маја 1903 убијени краљ Александар и краљица Драга и који је срушен 1904. Пре би се могло рећи да разлог лежи у јавашауку. Државна штампарија, после толико година, тек сада добија зграду каква јој треба.

Министарство финансија, на учињено питање, одговара Државном савету 14 јуна 1845 да зграда, у којој се „књигопечатња“ налази, својина је кнеза Милоша и да је сagraђена 1830. „Доњи бој (приземље) измењен је новим материјалом“ и до сада никаква кирија није плаћана.

Решењем ВН 315 од 22 маја 1845 решено је „да се књигопечатња пресели у оно ада-

Нова зграда Државне штампарије на Срењу

није у ком је пре била књажевска канцеларија, а пошто је у овогодишњем буџету одређено 10.000 талира за ново здање књигопечатње, то да се држи лицитација, на којој да се грађење здања за књигопечатњу и апотеку уступи најјевтинијем.

Међутим, решењем ВН 899 од 26 јуна 1845 подизање нове зграде за штампарију и апотеку одложено је „донде док се право сопствености оне земље на коју књаз Милош сада претензију чини надлежним путем не иследи и не докаже.“

Нова зграда је, дакле, требало да буде на истом месту на коме се већ штампарија налазила. Израђен је нов предрачун и по њему би подизање зграде коштало 36.714,20 фор. ср.

Са сеобом се ипак натезало. У згради, у коју треба да се усади, већ су се налазиле „две клерикалне класе“ зато је решено да се у ходнику испод „мердевина“ још једна соба направи. Кнез је то одобрио 16 јуна 1845.

Штампарија се је преселила у времену између 1 јула и 1 септембра 1845. У дотадању штампарску зграду усадило се Трговачко училиште. Решењем ВН 1488 од 13 септембра 1845 одлучено је:

„Да се поменуте класе трговачког училишта за време сместе у оно здање где је

типграфија правитељствена, пре него што је у стари конак премештена, постојала и радила.“

Сеоба ни ондашње штампарије није била баш тако лака ствар. Она је имала одељења: слагачко, машинско, словоливачко, књиговезачко а од 1845 и литографско. Министарство просвете актом од 7-ХП-1844 известило је Савет како је расписало конкурс за једног каменоресца, па тражи да се истом определи плата у 600 талира годишње а за набавку машина да се одобри кредит у 100 талира.

Литографско одељење имало је да израђује „мапе, земљовиде и разне образе из јестествене историје, земљоделија, физике итд.“

Од интереса је и ова чињеница која се односи на прву нашу штампарију: Министарство просвете актом од 3 марта 1839 наредило је истој да узме у штампу одговор Јована Хацића Вуку Караџићу „и да шест штампаних примерака пошаље Попечитељству и да то убудуће редовно чини за сваку штампану ствар.“

Штампарија најзад долази до своје зграде

И последњи пут, 13 маја 1846, Министарство просвете актом бр. 893 саопштава Држ. савету како је „типграфији немогуће обстати

у овом заданију у коме се сад налази и моли „да о удобном заданију расположеније учини.“

Овај апел, као и ранији, остао је без успеха и ко зна докле би штампарија још у Старом конаку била да се почетком 1847 није појавио Јосиф Штајлехнер, бравар, који своју кућу у Поп Лукиној улици понуди држави на откуп. Понуда је била прихваћена и по одобрењу Савета од 31 марта 1847 бр. 247 и одобрењу кнеза Александра од 5 априла исте године бр. 488 та се кућа купи за 4.800 дуката и намени за потребе штампарије. Извршене су и неке преправке и дограђивања и за то је утро-

шено 2.403,50 форинте по решењу Држ. савета од 16 маја 1847.

На тој згради у оно доба није било мансарде, она је доцније подигнута.

Ове године се завршује 93 г. откако Државна штампарија у тој згради постоји. Многе промене око ње су за толики низ година извршене. Кроз годину две и те зграде ће нестати а са њом и једног дела старог Београда.

Не би ли било добро да се та зграда сачува? Зар се не би могла реновирати и употребити за неку другу културну сврху?

Д. Ј. Ранковић

Вишњићка бања — Један прилог њеној историји —

У „Општинским новинама“ св. за јули—август 1940 изнете су извесне интересантне појединости о лековитој води у Вишњици. Овог пута износио још неке појединости, према документима у Државној архиви: Конак београдски.

Кнез Милош је знао за лековитост ове воде и зато му је редовно слата, па налазио се он у Крагујевцу, или Пожаревцу. Милош, који је био познат као велики гурман, том водом је леично претоварени стомак.

О пићању те воде кнезу постоје ова два писма Алексе Симића. У првом, од 7 августа 1833, Симић пише:

„Шалем вам по сурруји осам стакала с Вишњићком водом.“

У другом писму од 10 августа 1833 исти Симић пише:

„Ето шалем вам седам стакала с Вишњићком водом. Што велите да су последње воде изветриле и да немају ову снагу као оне прве, ја не знам ништа од-

говорити Вашој светлости о томе, јербо је таква стакла с водом пунио доктор Кунинберт и затворио као што и сад то чини. Ја сам му показао шта ми о том пишете, а он вели да чрез ових врућина она вода губи свој мирис а нешто вели да је узрок што сте се ви већ обикли пити ту воду па вам се сад слабија чини него пре. Међутим, ја ћу унапредак настојавати да се стакла ове на води затварају и запечаћавају, ако је у тој каква погрешка досад била.“

Да је Вишњићка вода лековита у то се не може сумњати. Било би потребно учинити ово двоје: извршити поновну анализу и дати што шири публицитет, и уредити бању. Београду би то у сваком погледу користило.

Уређење ове бање најбоље би се извршило кад би Београдска општина решила да је узме у експлоатацију.

Д. У. Р.

XVI

Сликарь Вељко Станојевић

В. Станојевић

Међу нашим савременим сликарима, који у овом моменту делују у Београду, Вељко Станојевић заузима, свакако, једно од највиднијих места. То место он је заузео својим солидним радом и стварном, чисто уметничком, вредношћу својих дела. Држећи се увек далеко од усисане смелости и импровизираних оригинал-

ности, он је редовно био свестан, — и то је консеквентно спроводио у своме делу, — да уметност није ни последња реч великоварошке моде, ни психопатолошки експрес, него солидно савладан занат и искрена инспирација.

Увек је интересантно пратити линију развоја неког уметника; утицаје кроз које је пролазио, скретање у лево и у десно, његово падање и подизање. Али, док једни уметници ту линију мартирају јасно, било да постепено прелазе из једног манира у други, из другог у трећи итд., било да праве скокове из крајности у крајност, негирајући при томе, све што је изван круга њихових моментаних интереса, — други, или у почетку свог рада, или нешто доцније, налазе један одређени правац и током живота га продубљују, коригирају, допуњују и тако прилагођавају свом уметничком темпераменту.

Док је код првих релативно лагано пратити линију њиховог развоја, јер је она састављена из више или мање јасно маркираних делова, било да су они међусобно јасно одвојени као боје неког народног орнамента, било да се развијају један из другог као боје у спектру, код оних других је то веома тешко, практички скоро немогуће. Код њих тих јасно маркираних делова нема, по прилици онако као што на некој цветној ливади нема јасно омеђених површина на којима ниче само ово или само оно цвеће; код њих се ти утицаји јављају сасвим ненадано, дискретно и редовно несвесно, — исто онако као што се на некој ливади, из разлога који су нам познати а које ипак не можемо контролисати, током године јављају и пролазе неугледна, али драга висibaba, весела тратинчица, скромна љубичица, суморни различак, жарка булка итд.

Исто онако као што таква једна ливада чини складну иманентну целину, упркос томе што се стално мења, што у истом моменту са разних тачака и у разним осветљењима изгледа другачије, — исто тако то чини и дело Вељка Станојевића, ако га обухватимо једним сумарним погледом... упркос бројним моментима који би нас у том погледу могли завести. Резултати његових двадесетогодишњих уметничких напора јасно сведоче, да се он у основи није много мењао, али да је увек веома

Вељко Станојевић: Мала судопера — Рад из 1928 г.
— Својина г. Ј. Крстића — Уље

широкогрудо, с правом ученичком захвалиошћу примао поуке како од старих класика и највећих италијанских мајстора, ренесанса тако и од великих Фламанаца, наших анонимних средњовековних фрескиста и најмодернијих француских ликовно-уметничких револуционара.

Пошавши од академско реалистичког манира, који је научио у школи, без великих и намерних скокова у лево или у десно, он је, постепеном еволуацијом, дошао до свог данашњег ликовног изражаја, који би се могао окарактерисати с неколико речи: То је један специфични неореализам, прожет позитивним тековинама модерног сликарства, као и солидношћу и отменошћу великих мајстора ренесанса.

Немогуће је овде говорити о свим утицајима који се осећају у делима Вељко Станојевића, јер би то значило препричавати читаву историју сликарства. Узмемо само неколико његова дела. Погледајмо, пре свега, две његове слике које, како по теми тако и по обради могу да стоје као два супротна пола у његовом делу. Једна је „Н. В. Краљ Петар II“, компонована и изведена у строгом стилу школе Јаковинца Луја Давида, која је захтевала изабацивање из уметности свакодашњих прозаичних мотива и подражавање делима старе грчке и римске класике и високе ренесансе, а друга је „Мала судопера“, која представља девојчицу како пере судове, а која у

себи садржи нешто од присности и топлине барбизонаца, као и интимног домаћег штимунга једног Шардена.

Његова заносна „Наузика“, која је компонована у стилу високе талијанске ренесансе, потсећа нас по својој грациозности и сензуалности и на песника љубавних и пољских идила Ватоа. Као пандан тој слици могла би да стоји „Брање маслина“, која као пејзаж садржи у себи нешто од грандиозне композиторске моћи и компликованости Ројсдала или Хобема. Насупрот тим двома сликама које су изведене у строгом класичном маниру, ја бих метнуо његову слику „Мотив с Врбаса“, која је третирана с изразитим акцентима импресионизма. Док „Девојчица при тоалети“ и „Девојка у зеленом“ претстављају дела строгог и дисциплинованог кубизма, „Шумадиски сељак“ јасно одаје необуздани ваноговски потез. Кад би Станојевићева дела подвргавали и даље таквој анализи, ми би у њима исто тако могли наћи и утицаје снажног колористичког неоконструктивца Пола Сезана, његовог ученика Вламенка (види: „Ст. Мало“) а могли би цитирати и цео низ најпознатијих имена из италијанске ренесансе.

Док је у извесним његовим делима, — говор је увек само о најбољима, продукцијама чисте инспирације, — његова линија класички лепна, строга и академски прецизна (види: „Девојчица при тоалети“, „Наузика“, „Брање маслина“), у неким је слободна и нејасно маркирана (види: „Ст. Мало“ и пејзаж у „Избор архивног војда“). Колорит му је некипут доста суморан, а некипут управо распеван, али у оба случаја солидно простудира. Међутим, то је потребно нагласити, упркос безбројним утицајима, боље речено упркос свима поукима, које је он тако свесрдно примао, — али увек само од највећих мајстора, — и њима се практички користио, да је он у својим делима ипак остао свој, личан, јер се из тих дела осећа да он чврсто стоји на овом тлу из којег је потицао. У том погледу је, од наших репродукција, најилустративнији његов „Српски сељак“, који је сликарски обрађен ваноговски, али који је упркос томе остао наш чисти расни Шумадинац, са свима карактеристикама своје расе.

И кад после свега тога погледамо Станојевићева дела из његове најновије епохе, — „Моја жена при раду“, „Мртав природо с диниом“ и велику композицију „Празан састанак војвода 1803 г.“, — видећемо да се он у тим делима модернизованог неореализма ослободио скоро свих утицаја; да су то дела остварена на чистој бази унутарње симболике самих објеката.

Све ме то доводи до закључка да је Станојевић у том погледу ученик италијанског сликара ренесансе Лодовика Карачија, који је проповедао сликарски еклектицизам; да се од сваког сликара узме оно што је најбоље у његовом делу, да би се тако удруживањем нај-

бољег од најбољих издигло и изнад оних најбољих.

Међутим, упркос свим тим бројним утицајима, из Станојевићевих дела се ипак осећа једно; да у читавом његовом делу тр. нема удаљавања од једне основне линије, која је апсолутно јасна, прецизна и као таква посве прихватљива. Кад он стане пред своје платно и узме у једну руку четку, а у другу палету, тада за њега постоји само модел као такав. Он тада жели да га што боље уочи, да га пропусти кроз своју душу и да га сликарски обради тако, да то буде добра слика, или бар део добре слике.

И о техници Вељка Станојевића могло би се писати веома много. Он је, изгледа ми, од почетка свог стваралачког рада, без икаквих теоретисања, на чисто с тиме шта је то „материја“, шта је то „природа даног објекта“, његова „унутарња душа“, шта је то „ваздух“, „светло“, — шта је то „валер“, „фактура“, „гама“, „иртеж“, — шта је то „композиција“, „архитектоника“ итд.

Ту је на пр. једно младо женско тело; свеже, природно, топло, пуно сензуалистичке дра-

жи, чврсто компоновано, с управо вајарски снажним и тешким формама. Кад гледамо то тело ми управо осећамо пластику и тешину тих форми. Он ће то тело, не робујући никаквим догамама, дати онако како га он види, онако како га он осећа, онако како се оно трансформисало кроз његову душу, — без обзира на то како би га реализовали, рецимо, Ван-Гог, Тулуз Лотрек, Брак или Фуџита. И баш ради тога, његове слике уз солидну и зналачку обраду, претстављају успеле реализације чистих инспирација.

Вељко Станојевић је једнако сликарски узбуђен пред неком композицијом, пред пејзажем, ентеријером, портретом, актом или натирмортот. Инспирација је у његовим делима, наравно релативно, редовно снажна, израз непосредан и примаран, а обрада брижна солидна и зналачка. Његов сликарски темперамент није сувише бујан. Он никада није био ни претерани експресиониста, ни разуздани фовиста, ни неразумљиви импресиониста. А његово уметничко стварање је и сувише сталожено, а да би у њему могло да дође до случајних ефеката или, то још мање, до свесног и хотимичног подражавања.

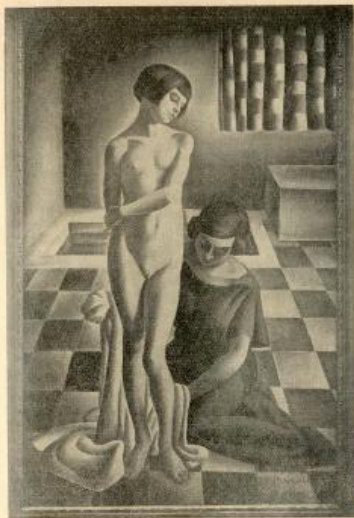
Могло би се, шта више, рећи да се код њега осећа управо аверзија према олаком схватању уметности, према негацији занатског у уметности, и неко религиозно поштовање солидности форме, цртежа, уметничке и техничке чистоће. Ни у доба највеће повике на академизам и артизам, он није никада напустио артистичку суптилност и академски поступак. Сваки и најситнији детаљ он је редовно солидно студирао, настојећи да пронађе његову унутарњу симболику, коју је потом, изражавао ликовним средствима, редовно с много поетске топлине и с рутинираном елганцијом. И баш ради тога на његовим се сликама нигде не осећа филозофирање четком, никакво мучење и несигурност, већ, — напротив, — једна пријатна свежина и лакоћа која заноси.

Естетизам у избору предмета далек од сваке баналности, као и од екстравагантација; веома развијен смисао за композицију и архитектуру слике; чисти колорит са просту-дираном односима боја у гами која се развија од најтоплијих до најхладнијих тонова; свежина раскошних поетизованих тонова и богатство колорита; чисти, еуклидовски снажни облици; дубоке емоције личног лирског темперамента; варијације светла и сенки у једној веома богатој скали тонских вредности; велика јасноћа и прецизност ликовног изражавања; суверено владање занатом и јасна свест хтења и креативне моћи, — све то чини да у делима Вељка Станојевића има емотивности као код мало ког јер нашег сликара. По свим тим квалитетима њему је већ сада осигурано достојно место у историји наше ликовне уметности.

У старој Београдској „Фишеклији“, — данашња улица Краља Александра, — у једној

Вељко Станојевић: Њ. В. Краљ Петар II — Рад из 1937 г — Својина Удружења нивалида у Београду — Уље

Вељко Станојевић: Девојчица при тоалети — Рад из 1923 г. — Својина г. Ва. Рибникара — Уље

скромној кућици турског типа, — која данас дакако више не постоји, — угледао је светло дана пре четрдесет и девет година, — 10/23 фебруара 1892, — данас познати српски сликар Вељко Станојевић. Његова мајка Јелисавета потицала је из старе банатске куће Лонгиновића, која је кроз дуги низ генерација, још од сеобе Срба под Чарнојевићем, давала свештенике и истакнуте борце за слободу и српство. Његов отац, Витомир, потицао је из двеју највећих и најпознатијих српских породица; био је праунук двеју првих дахских жртава: Кнеза Станоја из Зека, по коме се и презива, и Кнеза Алексе Ненадовића из Бранковине. Један од првих писмених људи у Србији, дипломата, војвода и књижевник Прота Матеја Ненадовић, јесте прадеда нашег сликара. Из те две фамилије поникао је временом још изванредан број светлих и заслужних имена која су изграђивала слободу и културу Србије и наше данашње државе. Кнез Никола Станојевић, који је први јавно убио Турчина у сечи кнезова и тиме постао непосредни узрок Карађорђевој побуне, књижевник Љубомир Ненадовић, попечитељ и државни совјетник Јеремија Станојевић, политичар и књижевник др Драгиша Станојевић... и др.

Рано детињство, школско и младићско до-

ба, Вељко Станојевић је провео у Београду. У фамилијарном сећању његове најраније детињство задржало се у овој слици: један мали буцмасти дечак седи на ивици тротоара пред родитељском кућом и пева, пева по цео дан, уживајући у посматрању кокошака, пловки и гусака које су се несметано гетале и гањале по каљдори и травњацима сада београдске Смиљанићеве улице.

Сликарске вокације, — ако се то може тако назвати, а ја мислим да може, — код Вељка Станојевића се почињу јављати још у основној школи. Већ у то доба он ради нашироко замишљене „композиције“ битака, скупова и покрета читавих војски, вероватно под утицајем дечачких игара и народних песама, од којих је већ у то доба знао велики број напамет.

Међутим, у том погледу он убрзо доживљује једно велико разочарење. Уласком у средњу школу он је присиљен да напусти те „композиције“ и да заједно с осталим ђацима учи лепо све изнова; да учи основне потезе. И док он ради цртеже за половину разреда, за које појединци добијају и одличне оцене, не стиже да их начини за себе; а што је још горе то долази до ушију његовог професора, стварно првог српског модерног вајара Пере Убавкића. Ради тога се између њих двојице ствара антагонизам и, по мом мишљењу, баш ту треба тражити основ и данашњем Вељковом убеђењу да он од Убавкића није научио ништа и да овај на њега није извршио никакав позитиван утицај.

Кроз средњу школу, тј. кроз њена прва четири разреда, Вељко пролази као сасвим просечан ђак, али већ у то доба он увелико сања о уметничкој каријери. Његови родитељи нису били баш сагласни с тим да им син постане уметник, јер су били свесни тежине тог позива. Наводили су му примере Буре Јакшића и Ђоке Крстића, који су били први српски мајстори свог времена, а обојица су живели веома оскудно; Буре је и формално гласовао. Они су свом сину наменили неки реалијни, боље речено лукративнији, позив; — рецимо лекара, правника или, још најбоље, каријеру неког високог државног функционера. Али за све то Вељко није показивао ни најмање воље. Он је остајао упорно при свом и тражио да га упишу у Уметничко-занатску школу. Родитељи, кад су увидели да нема другог излаза, коначно су попустили. То је било 1911 године.

Тадани директор те школе, вајар Ђока Јовановић, зачудио се како то да један ђак, који у средњој школи из цртања има оцену с којом се једва провукао, сања о сликарству, док су сви остали кандидати, из тог предмета, имали одличне оцене. Међутим, Вељко се само осмехнуо и самоуверено рекао: „Господине директоре, оцена није увек меродавна. Ја ћу полагати пријемни испит и ви ћете имати при-

лике да оцените моју вредност." И заиста, већ на самом пријемном испиту Ђока Јовановић се одушевио овим младичем, и доцније, — у првом реду кроз читаво време школовања, он му је указивао нарочиту пажњу ценећи његов таленат и његову марљивост.

Свакако да није без значаја, — обзиром на бројне утицаје који ће се доцније појавити у његовом сликарству, као и обзиром на искрено одушевљење које се тако јасно осећа у његовим пејзажима, — да се овде спомене, да Вељко у великој библиотеци свог старијег брата Јермеје, префињеног естетe и доброг познаваоца историје уметности, — данас пуковника, — налази веома богату литературу на немачком и француском језику, коју марљиво, уз помоћ свог брата, изучава. Још као тринаестогодишњи дечак он одлази у самоћу природе, — у Кошутњак, Топчидер и на Авалу, — где доживљава своје прве утиске природе и богатства пејзажа. На те ескурзије он уз понеку уметничку монографију или историју, носи и свој „скиценбух“, који марљиво испуњава цртежима пејзажа и сељачких послова.

Али ипак, алстрахирајући све до сада речено, Вељко ипак своје прве систематске уметничке поуке добија тек у Уметничко-занатској школи, од тада младог професора Љубе Ивановића, који је искреним убеђењем и са много одушевљења преносио своје знање на ђаке, према којима се и иначе опходио као према млађим друговима. Иако је било правило да ђаци у цртаћој класи проф. Ивановића ос-

тају две године, Станојевића су ипак, — као најбољег ђака, који је у границама школских потреба савладао цртеж, — већ после прве године упутили у класу проф. Мурата, код којег се радило уљем и осталим бојама. Ту он добија своје прве основе колорита, који ће доцније у његовом делу заузети веома важно место. Колико га је Мурат заволео и колико је ценио његов таленат, види се и по томе што му је препустио један свој посао, неку икону, коју је Вељко изradio на највеће задовољство, како свог професора тако и поручиоца, и која по том претставља Станојевићу стварно прво самостално дело. И данас се та икона чува у породици једног познатог београдског апотекара. После те иконе, Станојевић је добио још неколико поручбина, — неколико портрета тадањих београдских грађана.

Уметничко занатску школу Станојевић завршава у јуну 1914 год. Његови родитељи који су у међувремену увидели да је Вељко заиста нашао свој животни пут, радују се његовом напредовању, и спремају га за продужетак студија у Минхену. И управо кад је већ све било спремно, кад су већ били, како се то каже „спаковани кофери“, одједном је као гром из ведрог неба у Београд дошао глас о сарајевском атентату. У Београду, као што је познато, настају демонстрације и припреме за оно што је неизбежно долазило. У свему тому, као и цела млада српска интелигенција, и Вељко Станојевић узима најактивнијег учешћа. После првих бора огорчења и одушевљења, кад се почело трезвеније мислити, почели су се формирати добровољачки одреди. С неколико својих другова Вељко се пријављује међу првима и објавља рата га затиче на положају Мали Мокри Луг, више Београда. У том одреду он остаје још око два месеца, све до формирања чувеног ђачког батаљона у Скопљу. После тромесечне вежбе, сви ђаци су као поднаредници упућени у разне јединице да као водници српску војску поведу у победнички поход. Станојевић је био додељен у II — „гвоздени“ — пук моравске дивизије, с којим судељује у свим његовим главним и познатим подвизима.

1915 год. он се налази на Дрини, па како је то углавном било време затишја, марљиво ради бројне скице и студије ратних мотива. Долази албанска голгота и Крф, који је у констрасти с албанским страхотама био прави рај. Ту се опоравља и у хладу еукалиптуса, чемпреса, маслина и поморанџи, у друштва са својим пријатељима Живојном Лукићем и Живојном Настасијевићем, проводи слободно време у скицирању ратних мотива и крфских пејзажа. Али та идила престаје већ након три месеца. Долази реорганизација српске војске и одлазак на солунски фронт. Међутим, уочи саме офанзиве Станојевић се тешко разболи и бива пренешен у једну солунску француску болницу, одакле после кра-

Вељко Станојевић: Девојка у зеленом — Рад из 1924 г. Својина Музеја Кнеза Павла — Уље

Вељко Станојевић: Мртва природа с динjom — Рад из 1940 г. — Својина Г. Милорада Ђорђевића — Уље

ћег времена и проласка кризе, бива упућен у једн. руску болницу у Ници.

Ту остаје око три месеца и интензивно сликарски ради. Често је у друштву са чувеним руским скулптором модернизмом Архипенком, који је ту имао свој стални атеље. Између њих се развија искрено другарство, али упркос томе као и упркос бесконачним дискусијама, обојица остају при својим ранијим схватањима: Архипенко при свом апстрактном крајњем левичарству, а Станојевић при свом еклетицистичком неореализму кроз прожетом класицизмом.

У то време се кејовима Нице вукао већ крајње орогнуо ликовно-уметнички револуционар Амедео Модилиани, који се данас убраја међу највеће француске модернисте. Станојевић се упознаје с њим и с његовим делом, али упркос великог поштовања које је осећао према великом мајстору, овај га никада није могао одушевити. Поред ова два мајстора светског гласа, ту се, за време Станојевићевог боравка у Ници, нашао и директор Уметничке академије, познати импресиониста и ликовно-уметнички историчар Одра. И он са Станојевићем много дискутује, бодрећи га да истраје на започетом путу. Поред тих странаца Станојевић се ту састаје и с нашим заслужним и великим сликаром Миланом Милошковићем, и често проводи у његовом друштву читаве сате.

Крајем 1916 год. Станојевић се као издечен враћа у своју јединицу на Солунски фронт,

а крајем 1917 год. прекомандован је у Топографско одељење Врховне команде, која се тада налазила у Солуну. Ту му се, као званичном ратном сликару, пружају све могућности да се сав посвети својој уметности. Отда па све до маја 1918 год., он израђује читав низ скица за велике ратне композиције и, практички узето, безброј студија, скица и портрета војника и виших команданата. Известан број тих радова данас је својина Министарства војске.

Маја месеца 1918 год. Станојевић се поново разболео и као реконвалесцент понова је упућен на француску ривијеру. Срећан случај је хтео да он овога пута путује сувим путем, и то кроз Грчку, — поред Олимпа, Парнаса и Делфа. Ту му се пружа прилика да ужива и лепотама ненадмашне грчке пластике и архитектуре, што све на њега производи најдубљи утисак. На путу за Француску, — што му као официру, који путује сам, није било тешко, — зауставља се у Риму, где доживљује своје, до тада најдубље уметничке утиске. Двадесет дана он непрекидно, — у друштву Жике Лукића и Николе Бешевиха, који су се ту затекли, — посећује бројне и пребогате римске музеје; понајчешће Ватикан, где стоји читаве сате запањени, — како ми то сам рече, — пред највећим делима старе грчке и римске класике и италијанске ренесансе. Најсјајнију импресију чини на њега Микеланџелова фреска „Страшни суд“ у ватиканској Сикстинској капели. То дело обилази сваки дан, откривајући у њему увек нешто ново, величанствено и управо божански креативно. И доцније, кад год је дошао у Рим, он никада није пропустио прилику да обиђе Сикстину. И данас сматра да је то најгенијалније, а у исто време и најједноставније и најкомпликованије ликовно-уметничко дело које је до данас створио човечански геније. Сам се преданом из-

Вељко Станојевић: Брање маслина — Рад из 1925 г. Својина Г. Н. Вуча — Уље

разио да му је то дело постало управо опсесија и да према њему осећа најдубље, право религиозно, поштовање.

Све што је он ту видео, — и антички Рим, и Рафаел, и Леонардо, и цела ренесанса, све је то нацело тако снажног одјека у његовој уметничкој души, да је он осетио да је нашао свој прави пут. С великом тугом он се ипак од свега тога откада, јер га на то сили војничка униформа у којој се налази, одлази у Марсељ да се јави војним властима, које га по том упућује у Ницу на опоравак где он опет марљиво сликарски ради. Ту га затиче крај рата и он одлази у ослобођену отаџбину, задржавајући се колико је то било могуће, по разним италијанским културним центрима, — Фиренца, Рим, Напуљ, — и прелази на Крф. Ту се састаје и обнавља старо пријатељство с Костом Миличевићем, и пресрећан што се окончао тај несрећни рат, који је одузео толико енергија и толико повајбољих снага читавој његовој генерацији, — поново се баца с највећим оптимизмом и младеначком енергијом на рад. Ту израђује петнаестак пејзажа, који су му доцније тако корисно послужили за његове велике ратне и историске композиције. Али, и томе је брзо дошао крај, јер је било већ крајње време да се јави својој команди, која је у међувремену већ стигла у Београд.

Међутим, иако је и даље морао остати под заставом, у Врховној команди, он ипак има доста времена и веома погодне услове да најозбиљније прилегне на посао. Те, 1919 год. он први пут излаже јавно, и то као гост београдске групе „Лада“. „Противно свим очекивањима домаће критике, Станојевић је већ у почетку дао стваралачку зрелост и потпуна дела.“ (Г. Крклец у „Прагер-Преси“ од 26 јуна 1925 год.). Убрзо после те изложбе, почетком 1920 год., он је демобилисан.

Ту настаје један велики прелом у његовом

Велко Станојевић: Моја жена при раду — Рад из 1940 г. — Код аутора — Уље

животу, боље речено, у његовом уметничком формирању. Он тек сада долази у прилику да се заиста сав посвети својој уметности. Први његов корак на том путу јесте одлазак у Париз, који је још цео век пре тога био не само слободарски и демократски, него и културни центар, боље речено жижка, читавог образованог света; можда више од свега у ликовно-уметничком животу.

Немогуће је, иако би то било потребно и веома интересантно, на овом месту писати опширније о томе шта је то управо у ликовно-уметничком смислу био Париз двадесетих година овог века. То је предмет читаве једне историје, и зато ћемо се ми овде морати задовољити, мање-више, самом констатацијом да је то баш епоха кулминације свих могућих и немогућих експеримената у ликовној уметности; на бази сезаннизма — то су били углавном кубизми, вангогизма — фовисти и реноаризма — модерни умереници. Позитивне тековине револуционарног импресионизма извитопериле су се у култ најнегативнијих инспирација, декаденције и психопатолошких ексцеса. У том хаосу безбројних нових школа, безбројних „изјама“, прогласа, манифеста, најјефтинијих скандала, ступидности и вулгарности, згажене су и поломљене све таблице уметничких канона. Закони пропорције, перспективе, линије, боје, тојске вредности, односи топлих и хладних

Велко Станојевић: Наузика — Рад из 1926 г. — Својина Мин. шума и рудника — Уље

Вељко Станојевић: Избор арховног војода — Рад из 1936 г. — Својина г. Цинцар-Марковића — Уље

боја, — укратко све оно што је претстављало и што претставља тековине најгенијалнијих појединаца од алтамирске шпиле, преко Египћана, Асираца, класике, византиске уметности Леонарда, Рафаела и Рембранта до Енгра, — све је то проглашено за бесмислицу, поплувано и погажено.

У том хаосу су се пласирали безбројни антиталенти као неки револуционарни новотари, а све новије и новије школе престижале су једна другу. Кулминација свег тог варварства, свих тих прорачунатих скандала и патолошких ексцеса, — свих тих Мадона са брковима, слика малих магарејних реповима, портрета с комадићима стакла уместо очију, слика с налешљеним комадићима шибца, чуперцима косе, отпацама сукна, исечцима фотографија и новина, и голих људи по улицама, била је једна лудачка анкета, пред којом управо стаје мозак: „Треба ли спалити Лувр.“ Тј. треба ли спалити и уништити све вековне тековине, човечије генијалности, скупљене у тој најбогатијој збирци на свету, и кренути сасвим новим, никоме јасним путевима.

Вељко Станојевић је пратио цело то чудно и лудачко збивање с великим интересовањем, у најбољој намери да га схвати. Све то на њега не производи никакав негативан утицај и он задржава јасан поглед на ствари и појаве око себе. Инстинктом расног и ди-

циплинованог Балканца кога су вековима варили и обманјивали, и који је кроз то стекао огромно животно искуство, прецизан поглед на ствари и велико неповерење, — коме не импонују ни блештаве фанфаронаде, не звучне фразе, ни застрашујуће претње, ни ласкава обећања, — он све то проживљава веома хладнокрвно; стоји од свега тога на потребној дистанци и настоји да извуче максималну корист, тј. да што више научи. И док неке његове колеге пуштају да их понесе струја тог лудила, и постају дивљи фовисти или мутни импресионисти, Станојевића не напушта здраво расуђивање и он паралелно с тиме обилази и даље Лувр и остале музеје, где с несмањеним дивљењем и потенцираном жеђу изучава Тинто рета, Леонарда, Рембранта, Делаacroa — настојећи да уђе у саму битност њиховог стварања, и, да као млади почетник, од њих што више научи.

Паралелно с тиме он одлази у академију „Д'ла гранд Шомијер", где се усавршава у акту; већ увелико ради самостално и почиње да излаже прво у „Салону независних", а потом и у „Пролећном" и „Јесењем". Критика га веома лепо дочекује. Запажају га и о њему се веома лепо изражавају први француски, а самим тим и први светски, ликовно-уметнички критичари: Морис Рајнал, Тиебо-Сисон, Камил Моклер, Франсоа Фоска, Валдемар Жорж и други.

Конрадо Паволони, на пр., реферишући у миланском „Месечнику за културу и уметност Л' Есаве" о парижском „Јесењем салону" 1924 г., поделио је све излагаче у три групе: постимпресионисте, фовисте и метафизичаре, и пошто је Вељка Станојевића метнуо у трећу групу, написао је следеће: „Најбољи кога сам тамо запазио јесте Вељко Станојевић са својом „Девочицом при тоалети", солидно сазданом у једном модерном ентерјеру". Исте те

Вељко Станојевић: Мотив из околине Чачка — Рад из 1940 г. — Код аутора — Уље

године и с исте те изложбе, веома уважени француски часопис „Лез-анале“, изабире између две хиљаде излагача из целог света за насловну страну свог броја од 29-XII-1924 г., баш Станојевићеву слику „Девојка у зеленом“, која се сада налази, — истина неизложена, — у „Музеју Кнеза Павла“.

Две године пре тога, један од најпознатијих француских уметничких часописа „La Revue Moderne des Arts et de la Vie“ у свом броју од 15 марта 1922 г. из пера Клемент Мора, уз репродукцију једног Станојевићевог акта, доноси између осталог и следеће: „Станојевићева платна су изван свих баналности. Падају у очи углавном по својој солидној конструкцији, која неискључује ни деликатност ни хармонију. Пореклом Србин Вељко Станојевић је студирао у Београду, али он много више дугује свом уметничком инстинкту за способност да разуме ствари и да уђе у њихову битност. Његова личност је била између осталог стимулирана од старих примитиваца, Тинторета, као и од разних модерних сликара на пр. Сезана. Био сам живо заинтересован прилозима овог сликара у „Салону независних“, где сам нарочито запазио његов акт. Овај уметник је од кубизма прихватио само укус здраве конструкције. Он уме да да чврстоћу женског тела једном чудном савршеношћу.“

Ставши тако у Паризу веома леп ре-
номе Станојевић још 1921 год. с једном групом млађих ликовних уметника разних народности оснива удружење „А' ар ан Франс“, које је временом приредило неколико релативно успешних изложба.

До 1930 год. он путује и ради по великом делу медитеранске европе задржавајући се највише, дакако, у Паризу, а с времена на време долази на дуже или краће време у Београд. До 1934 г. Станојевић је живео искључиво од своје уметности, а те године је ступио у државну службу и сада је наставник цртања у Петој мушкој реалној гимназији у Београду.

Вељко Станојевић: Шумадијски сељак (Фрагмент веће композиције) - Својина Народне скупштине - Фреска

У многим уметничким акцијама професионалног карактера Вељко Станојевић је узимао активног учешћа. Још око 1920 год., он је био један од оснивача „Удружења ликовних уметника“, доцније, — уз Бранка Поповића, Јована Бијелића, Перу Палавичинија, Марина Тартаље, Живорада Настасијевића и Сретена Стојановића, — он је један од оснивача ликовно-уметничког удружења „Облик“, још доцније „Пролетног салона“ у Загребу, и — напоследку, — „Удружења бивших ратника сликара и вајара“. Био је често члан разних жирија, а 1927 год. изабран је за председника „Уметничког савета“ за целу државу, који нажалост није имао могућности да ступи потпуно у функцију.

Своју прву колективну изложбу Станојевић је имао 1922, другу 1925, а трећу 1929 год. Сижен његових радова са тих изложба углавном су композиције актова и природе, жанр-композиције, пејзажи, марине, портрети и мртве природе. На тим изложбама он и код домаће критике постиже веома лакскава признања. Могао би се овде цитирати читав низ таквих најласкавијих похвала, међу којима свакако највидније место заузима онај чланак садањег директора Музеја Кнеза Павла г. Милана Кашанина, који је писан сав у суперлативима, а који је изишао у „Месечном магазину Реч и слика“ број за децембар 1926 г. Још 1926 год. он почиње да ради велике композиције историског карактера, које у његовом сликарском делу изузимају веома видно место. Немајући могућности да се на њима поближе задржавамо, ја ћу се задовољити само пуким констатацијама. Прве две Станојевићеве композиције тог карактера јесу „Карађорђев

Вељко Станојевић: Мотив са Врбаса — Рад из 1932 г. — Својина Њ. В. Краља — Уље

устанак" и „Пробој солунског фронта", које се сада налазе у „Дому гардиских официра" у Топчидеру, а које су рађене 1926 године. 1934 год. он израђује композицију „Избор врховног војда", која се сада налази код г. Цинцар-Марковића у Београду, а 1937 г. „Договор војвода 1806 год.", коју је пре кратког времена откупила Општина београдска за свој музеј с прве изложбе „Сликара и вајара бивших ратника." Сада завршава велику композицију „Први састанак војвода 1803 г.", а у скицама и замисли има још читав низ таквих композиција из новије српске историје. Сви ти радови су рађени уљем, темпером, акварелима и тушем; графиком, изузев дакако цртежа, он се није никада бавио.

1938 год. Станојевић је у бањалучкој Саборној цркви покрио око двеста квадратних

метара фреско-композицијама религиозног карактера.

Као члан „Удружења ликовних уметника" с једне стране, и „Облика" с друге стране, он је излагао по разним градовима Француске, Шпаније, Енглеске, Чехословачке, Италије, Бугарске и Грчке, — а пре десетак година, позван од Ивана Мештровића суделовао је са десетак југословенских уметника на репрезентативној путујућој изложби југословенских уметника, по разним великим градовима Сједињених Америчких Држава.

Његови радови се налазе скоро у свима нашим музејима и јавним колекцијама, као и у многобројним нашим и страним приватним поседима.

Звоинмир Кулунџић

Вељко Станојевић: *Сит. Мало (Брешање)* — Рађ из 1929 г. — Приватна својина — У.е.

На београдском гробљу

Сећање на две београдске књижевнице —

Десети децембар прошле године освануо је суморан и пун магле. И моје расположење тога дана било је у складу са природом. Обузела ме сета и тута. Објава у београдским листовима о помену на гробу великог државника Николе Пашића приликом 14 годишњице његове смрти одвела ме на гробље.

Кад сам крочила на главну капију, задивила ме је и очарала дивна слика. Хумке покривене сланом, а тако и све биљке око њих као да је снег пао. Ваздухом се ширио мирис тамњана. Око Пашићева гроба окупљено је једва педесетак људи и жена. Гроб је окићен љубичастим цикаламама, чије се боје преливају од најсветлије у најтамнију. Неколико веза карамфила и белих ружа.

Дан магле и белине.

Ту је супруга благоупокојеног, госпођа Ђурђина. Да ми је знати како је изгледала као невеста, млада Трићанка, кад је из Трста дошла у Србију..

Жажела сам да ми је једне хладне, зимске вечери седети уз стару госпођу, да ми прича о своме супругу. Сва новија историја Србије везана је за име и кућу Николе Пашића.

Велики свештеник, Николај Велимировић, на чији се глас окупља млада Србадија, моли за упокој великог државника.

Помен је свршио и сви се разиђоше. Није ми се дало да пођем са гробља.

Овде почивају они добри стари Београђани. Ту су земни остаци и оних што све дадоше за част и славу свога града и отаџбине. Гроб до гроба. Споменаци од црнога или белог мрамора, од белог камена, дирљиви натписи, земљане хумке закрпите и забусане, са дрвеним крстовима. Неке велике и богато израђене гробнице пуне су и неокрпљене, а понека најскупљенија хумка окићена је најскупљенијим свежим цвећем. Министар лежи до радника, војник-редов до генерала, сељак до банкар, а тако редом.

Стигла сам до споменика палим борцима у одбрани Београда. Горњи део лика српског војника једва се види од густе магле, која је тога јутра притисла Београд Кроз маглу гледам орлушину... Да ли се миче? Не, не може да се макне, добро је пригњечена. Над њом је стари тон. Хтела бих с њим да разговарам, да га оживим, да му дадем душу, да ми прича о ономе што је било и прошло...

Спустим се у Костурницу. Ту су остаци младих јунака што су бранили овај дивни град. Нехиља се изне зна; написано је на сандуку. Читам имена и сваком поједином захваљујем: „Хвала ти, Драгољубе, хвала Јоване, хвала Светозаре!“ Многа су ми презимена по-

зната. Једнако се презивају људи и у мом крају, на Јадрану. Баш једнако.

— Хоће ли наша деца бити јунаци као и ви?... Зашто су нас оставили овде, далеко од живота који бруји?... По народној песми, мајка није дала да јој децу у гробљу сахране, већ у зелену башњу под наранчу, где ће њима често одлазити. И они би јунаци морали почивати у најцветнијем перивоју, усред града, да наша омладина види њихове гробове, да осети лепоту њихове жртве.

Са висине загледала сам погледом безброј гробова. На левој страни, уз главни пут, натписи су латиницом. Ту су закопани католици. Христос је волео једнако све људе.

Наједном зачујем кукање и лепек. Сестра нариче за сестром, онако као сестра Батрићева у „Горском Вјенцу“ за братом својим. Још има поезије и љубави...

Спустим се наниже и предамном искрону споменик. На њему госпођа у старичком оделу: сукња до земље, мали старомодни шешир на глави, лепеза виси о руци. Уставим се и загледам у бели килт жене. Учини ми се да ме зове. Примакнем се, приђем ближе.

— Дobar дан, непозната госпођо! Нисам вас никада овде видела, а ипак сам много година ту.

— Нисам, госпођо, никада овде долазила. У Београд сам више пута била, али нисам долазила на гробље. Походила сам само живе. Сада сам се сасвим преселила у Београд.

— Допада ли Вам се Београд?

— Много, много ми се допада, драга госпођо, бели град са две реке. Диван је Београд. Велик и модеран град. Јуре трамваји и аутомобили. Дућани са богатим изложима..... Личи на велике светске вароши. Волела бих да знам како је изгледао Београд у Ваше доба, када сте с лепезом о руци пролазили улицама или се возили фијакером?

— Лепс су била моја времена. Све је било домаће и интимно...

Разговор са белом госпођом прекинула је група људи и жена што су се приближавали гласно разговарајући.

— Збогом, госпођо, навратићу још понекад...

Гробљем пролазе жене у црнини са великим. Сузне очи одају дубоку жалост. Неке носе корпе са јелом за подује. Понајвише носе цвеће да оките гробове. Чујем како разговарају о болестима, о тежким самртним часовима, о погрешним дијагнозама, о лековима, о поменима и парастосима.

Желим да похodium два гроба, сећајући се двеју жена, београдских књижевница Милице Јанковић и Данице Марковић. Упознала сам

их на Јадрану. Њихову успомену носим ду-боко у срцу.

Једног врућег летњег дана 1914 год. упо-знала сам се са Милицом на сплитском ку-палишту „Бачвице“. Сунчала сам се на плажи заједно са својим сестрама и другарицама. До мене на жалост седела је непознати госпођа. Ногe је потпуно покрила влажним песком, који је сушио сунчани жар. Устала је да уђе у море. Помагала се штаповима. Видела сам да јој је тешко, па сам јој понудила да се наслони на моју руку. Примала је и много ми захва-лила. Ногe су је боделе. Биле су изобличене од реуме. Од тог момента датира наше по-знајство. Сваког дана смо разговарале. Упо-знала се и са другим девојкама што су дола-зиле да се купају. Интересовала се за наше прилике, радовала се нашем патриотизму и осетила је колико желимо да се ослободимо ропства. Соколила нас је: „Све ће да буде онако како ви желите“.

Дошао је Видовдан и атентат у Сарајеву. Милица се много забринула. Што ће сад да буде? Биле смо у очекивању великих нових догађаја.

Једнога дана није дошла. Сутрадан ми рече: „Данас је код мене у хотелу био прот-рес. Мислим да ми власти неће дозволити бо-рављење у Сплиту. Много ми је жао што ћу морати да одем из овога дивног града. Ваше сунце помаже мом здрављу, а и Вас ми је жао оставити. Надајте се... Сада би могло да се оствари оно што ви желите...“

Драга Милице! Долазила си и после на твој Јадран, који си толико волела и сећале смо се твог првог доласка... Све пролази.

Данас ја тражим твој гроб на београдском гробљу. Живим у Београду, за којим сам и у најранијој младости чезнула, о којему си ми ти много причала. Шетам Калемегданом, гледам Београд, гледам Дунав и Саву, а ви-дим их твојим очима, волим их твојом љу-бављу. Сећам се што си ти о њима писала: „Каква ширина на висини, какав поглед! Просто један чудесан, срећан случај! На пла-тоу, над двома великим европским рекама, наш Калемегдан и наш град! Ове бедеме, ове ста-рине, треба оковати у злато и чувати као очи у глави... Ружница црква, кула Небојша, какви споменици, колико поезије! Ми смо тај народ, који је умео да испева поред толико других и песму „Диоба Јакшића“, где месец звезду Даницу кара што је дангубила три би-јела дана. А она се брани да је над Београдом стајала и гледала чудо: како браћа Јакшићи деле очевину. Колико истине, узвишене пое-зије и дубоке филозофије има само у тој једној песми.“

Погледајте! Величанствена је ствар ушће Саве у Дунав. Зар не? То је догађај који не престаје догађати се пред нама. Бистава, љупка, млада, али снажна и моћна Сава, која је докде имала свој лепи живот и своју личну славу, пред нашим очима престаје да живи сама за себе, губи своју индивидуалност, пре-

даје се Дунаву и постаје једно с њим. Даје му своје име и свој живот. Волим Саву, она тако освештава наш Београд, волим је, пољу-била бих је, плакала бих...

...И Београд тако волим и још више, — писала је Милица. — И он је древан и вечан. Много се борио, многе навале одбио. — Небојша, који је своје име дао кули Небојши, стајао је на мети целом свету, истоку и западу, северу и југу — много је страдао, много је жртвовао, много крви низ бедеме у Дунав пролио, али је увек остајао неустрашиви јунак. Много је чуда видео, али он још није проживео свој живот, тек има да живи и да се развија, и он неће никада умрети...“

Даница Марковић, добра, ведро песничка душа. И она је дошла на Јадран жељна Дал-мације о којој је песме певала. Очарана ле-потом мора, давала је израз среће свакој сво-јој речи. Све јој је било лепо и прелепо: и море, и сунце, и Марјан. Друговале смо цело време њеног боравка у Сплиту. Зажелела је да обиђе и друга места у Далмацији, да види карактеристике и лепоте Трогира и Каштела, старе Салоне и острва. Походиле смо и ма-настире на реци Крки. У друштву књижевника и новинара возиле смо се чамцем од Роњич-слапа до православног манастира св. Архан-гела, задужбине Јелене Шубићеве, сестре цара Душана. Задржали смо се цео дан да разга-дамо знаменитости, примљени и угостити поз-натом гостолубивошћу манастирских калу-ђера. Из св. Архангела возили смо се опет лађом до острва Висовац, на коме је като-лички манастир и црква.

Мало ко зна за романтичну лепоту тог краја, који се може по својој природној лепоти упоредити са најлепшим пределима. Висовац, као и св. Архангел, сав је у зеленилу и пи-томини.

Један фратар, оборена погледа, показа нам руком, над главним вратима манастира „Кла-усура“. Разумеле смо. Могла су да уђу само господа. Даница се разочара.

Понутише нас смоквама и ракијом. Да-ница одби: „Кад ми не даду да уђем и да видим што је вредно да се гледа, нећу да примим почашћење.“

Пред одлазак донесоме књигу посетилаца, да забележимо посету и потпишемо се. Док је Даница писала, надвili смо се над њом да видимо што пише. Сећајући се Матавуљева „Бакоње фра Брна“, ћирилским словима за-поче Даница: „У постојбини дичнога фра Брне...“ надовезујући о лепоти природе, места и Матавуљевог дела. На повратку једли смо је, ради онога што је написала, не знајући да Матавуљево дело није по вољи часним оцима.

—о—

Оставила сам бело гробље, вечно бора-виште највећег броја Београђана, понављајући речи Милице Јанковић: „Волим Београд ду-шом и срцем, животом и смрћу!“

Марија Роца

Посета Њ. Кр. Вис. Кнеза Николе градском Дому културе.

У суботу, 1-П, око десет часова пре подне, професор цртања Њ. Кр. Вис. Кнеза Николе, ак. сликар Миха Петровић, јавио је да ће тог истог дана допратити Кнежевића у Дом. Предузето је све за овај пријатан дочек. У Дечјој и Омладинској читаоници приређена је изложба књига, које млади читаоци ове Библиотеке нарочито воле и које су могле занимати и малог Кнежевића.

Њ. Кр. Вис. Кнежевић Никола уписује се у споменик Градског дома културе

Дочеку су присуствовали: Претседник Општине г. Јеврем Томић, академик и градски већник г. д-р Јован Радонић, градски већник г. Будимир Швабић, управник Библиотеке и Музеја г-ђа д-р Марија Илић-Агапов. Већ на први поглед млади Кнежевић је освојио све симпатије својим природним и у исто време тако чедним, дечачким држањем. Његова изванредно умесна питања, постављена скромно и разумно, утврдила су нас у нашим симпатијама.

Дан је био радни. Градске читаонице су биле пуне редовних посетилаца, наших марљивих читалаца. У Дечјој и Омладинској читаоници деца су била заузета књигама, старији су били окупили око каталога, око

библиотекара, или у својој редакционој соби. Неколико посетилаца налазило се у Градском музеју и у Градској галерији слика. Ведар, озбиљан, млади Кнежевић је одмах ушао у Велику читаоницу, где је у том часу било највише света око пулта за издавање књига. Хитрим кораком прешао је кроз дворану, да се затим, исто тако брзо, погне у Градски музеј. Ту је разговор био најдужи. Све је младог Кнежевића занимало. Оно што му се нарочито допало, то је отворено наглашавао. А избор је увек био добар. Познавање наше историје, а нарочито историје Београда младог Кнежевића изненадило нас је.

— Стари планови Београда! — Слушајући тумачења и гледајући најстарије слике, Кнежевић је тражио у мислима сличност између тог Београда прошлих векова и садашњег Београда. Али, много се тога изменило. Па ни ниво Саве и Дунава више није исти као некад, ни висина наше цитаделе. Сви ти планови сређени су тако да се уз сваку групу планова налази и слика носиоца тог времена: курфирст Баварски, Евгеније Савојски, Лаудон, наши граничари. Подешавајући тумачење према Кнежевићевом добу, изишло му је оно што га је, у вези са тим личностима, могло нарочито занимати. Видело се колико га интересује опис личности Савојског и то не само као ратника, већ и као човека изванредно великог духа, који је волео књигу, који је знао у животу бити онакав како је то његово достојанство тражило. Исто га је тако занимао и живот Лаудонов док је као млад официр боравио у нашој кршној Лици, па његово бегаштво у Беч у жељи да нађе што шире поље рада. У етнографском, културном, као и у историјском одељењу Београда у XIX веку многи предмети су нарочито привукли Кнежевићеву пажњу. И стари градски костими и усмене које су везане за развој и постанак нашег грађанског друштвеног живота, па чак и на око ситне ствари нису умалке Његовој пажњи. Све је Он видео и у свему се снашао. У витрини у којој се налазе предмети које је Градском музеју поклонили Коста Главинић, — који је толико година провео на положају претседника наше Општине, — с пажњом је прегледао и посуђе које се некад употребљавало у отменим градским породицама, мале

изложене књиге писане старинском ортографом. У другим витринама су Га нарочито занимали рукописи појединих књижевника, нарочито Змај-Јовин, Сремчев. Модел Велике школе млади Кнежевич је са задовољством и интересом погледао и с унутрашње стране, пошто је, по Његовој жељи, модел растворен. Пред моделом Куле Небојше, која Му је такође показана и с унутрашње стране, застao је још дуже. Стара кула и прича о њој изазвала је реминисценције:

— То је као лондонски Таувер!

заве за предају Београда 1867, буде нови интерес младог Посетиоца. Допада му се што је скульптор на бисти Кнеза Михајла моделирао ордене. Гледајући последњег београдског пашу, Али-Риза пашу, пита:

— А, да ли је био добар?! — То питање очито стоји у вези са самом предајом Града, — по природним младалачким асоцијацијама мисли!

У Одељењу Одбране Београда 1914—1915 опет је било свс предмет будне Кнежевичеве пажње. Види се да му је историја тигантске

Њ. Кр. Вис. Кнежевич Никола разгледа Градски музеј

Тужна историја Риге од Фере Га нарочито занима. Затим, у вези са сликом која се налази над кулом, историја Васе Чарапића, историја старе Стамбол Капије. Али време хита, пажњу опет привлачи једна витрина. То су писма и документи који су везани за Великог Војда Карађорђа, Краља Петра, Краља Ујединитеља, Његово Краљевско Височанство Кнеза Павла. Писмо Војда Карађорђа претставља драгоцен поклон проф. Онора — факсимил оригинала који се чува у Народној библиотеци у Паризу — Вождова молба Наполеону за помоћ.

— А шта је учинио Наполеон на ову молбу?

Оружје, документи и слике, које су ве-

борбе добро позната, да су му познате примерне жртве бранилаца Београда. У том разгледању и разговору, који се око тога водио, Кнежевич поставља дирљиво питање:

— А где је портре Малог Браниоца Београда?!...

У питању је скульпторски рад нашег познатог скульптора Живорада Лукића, који је израдио изванредно успео портре малог јунака Томашића, четрнаестогодишњег дечака, који је погинуо бранећи Београд, као и толики његови млади другови.

— Је ли тачно да му је било само 14 година?

Пошто је добио одговор, Кнежевич пита даље:

— А, да ли су га родитељи пустили?

— А, шта је рекла војска?...

Исти интерес изазива и слика малог бацаца бомби, документарни акварел сликара Гуљевића. С великим пијететом слуша Кнежевић тумачење наредбе команданта Гавриловића и тумачење у вези с позивом генерала Гоглије да се Београд преда без боја.

У Земуном одељењу опет Кнежевић поставља питања која доказују његову развијеност, његов интерес за све што гледа:

— Да ли се сад становништво града Београда? муна убраја у становништво града Београда?

Слике земуних претседника и слике које приказују велику еволуцију Зеमुна после рата привлаче велику пажњу.

— Врло се радујем што сам све ово видео! С тим речима млади Кнежевић, увек једнако пажљив, излази из Градског музеја и упућује се према Дечјој и Омладинској читаоници. Читаоци Га гледају, сретни и задовољни што Га виде у својој Читаоници. Разгледамо књиге. Скоро свака Му је позната, и наше и стране. Једна књижица Га нарочито занима — нова књижица Мате Доврака „Срећна Земља“ (изд. књижевне „Славија“, Нови сад 1940).

— То је књига писца који је писао књигу „Деца великог села“.

— О, знам, знам. А ево и Молнара. Како је тужа Немечекова смрт. Било је то у Београду.

— Јест, јест.

— Имате много енглеских књига. Енглеске књиге су добре и лепе.

Улазимо у редакцију „Зидних новина“.

— Имате ли који број готов?

— Јест, на зиду је.

— О, па ови цртежи су лепо.

Ту је и млади сликар, али се Кнежевић већ жури и прегледа даље књиге које деца највише читају. Занима Га да ли се деца интересују за књигу. Кажемо Му да је интерес велики и да деца нарочито желе да њихова Библиотека што пре добије све добре књиге које изађу.

Из Дечје и Омладинске библиотеке идемо у Галерију слика. Ту се Кнежевић интересује за све слике, нарочито за слике свог професора ак. сликара Петровића. Велико допаѓање изазивају слике Ајвазовског.

—о—

Ведар, како је дошао, тако је и напустио Дом. Брзо, брзо силазио је низ степенице. Сви су Га испратили. Своју малу руку пружа најпре претседнику г. Томићу, затим редом свима, проф. г. Радонићу, већнику г. Швабићу.

Симпатични потпис у Спомен књизи Дома остаће једна лепа успомена, као и срдачне симпатије које је освојио на прави поглед и које су биле све веће што смо Га дуже гледали и слушали.

Др М. И. А.

Две изложбе младих (Изложба Александра Божић и Бојане Бекљанов)

(Мала сала Уметничког павиљона од 29-ХП:1940 до 10-1-1941 године).

И Александра Божић и Бојана Бекљанов су још веома младе; тек што су завршили школу, и то код нашег познатог сликара Ђ. Радовића. Ово је њихова прва изложба и заиста се без никаквих ограда може да каже, да ове две младе сликарке представљају веома озбиљне наде нашег сликарства. Овако младих, а већ толико изграђених уметница, у нашој најмлађој сликарској генерацији заиста више нема.

Памета г-ђице Александаре Божић веома је богата, весела и чиста. Њени пејзажи — особито „Околина Књажевца“, „Пашино Брдо“ и „Виноград“ — управо трепере од ваздуха и богатства боја. То су заиста искрено просећана и солидно протудурирана дела, у којима се осећа по нешто од топлоте и валаг нашег поднебља. И то специфично нашег, упркос томе што се у њима осећа далеки утицај Бонара, Писароа и Сислеја. Осећа се код ње и утицај импресионазма, али не као манира, као моментане моде, него као добре школе у којој је она солидно научила шта је то ваздух и колизије је његов значај у сликарству. Слично је код нас, још почетком овог века, радио познати хрватски сликар Фердо Ковачевић.

У својим „Дуелима“ Божићева је дала једну дивну и за своје године ретко успељу студију материје. У портретима је слабијо; изгледа да нема много осећања ни за спољне ни за психичке карактеристике и филансе даљих индивидуалитета. Она је изразито колористички талентов, који се међутим не задовољава искључиво у колористичким експликацијама, него веома солидно студира и цртеж. Мотиве брзину изабире, солидно их студира и пажљиво израђује. Све то објашњава да ће се она развити у солидног сликара; а ја верујем да ће изданих година њена платна бити увек запажена на нашим „Пролетним“ и „Јесеним“ изложбама.

Њена колегица Бојана Бекљанов, бави се, — судећи бар по овој изложби, — искључиво графичном, — и то крејоном. У тој техници она се, за своје године, допунула заиста до великог успеха. Њену, вероватно песнички расположеном душу, привлачи скоро искључиво тишина и мистична шуме, шумских путева, шумских поточића, претка, ослепљених шумарских кућица итд. Нигде на њеним сликама ни живог створа. Само тишина, треперење ваздуха између грана и контрасти светла и сенки, које она даје у веома богатој скали боја-прилог. Сваки њен потез и свака њена сенка су веома солидно протудуриране и сензибилно дате. Неза ту никакве позе, никаквих лажних експериментисања, који понекад служе као одлична камуфлажа незнања и недаровитости, — ни никаквих случајних ефеката. И ово је један реалан таленат, који ради озбиљно и без икаквих размиса.

ИЗЛОЖБА САБАХАДИНА ХОЏИЋА
(Мала сала Уметничког павиљона 9—26 феб.).

Познат по својим честим суделовањима на заједничким изложбама, а још више као новински цртач, овај млади сликар се овим појављује по други пут пред београдском јавношћу, са својом колективном изложбом. Хоџић спада међу оне веома ретке муслимане, који су се, упркос верских традиција, посветили сликарству; али је ипак, ни уз најбољу вољу, нисам могао у његовом сликарском делу наћи савршено ништа што би оправдавало сугестије отварача ове изложбе књижевника Хамза Хузе, да се у Хоџићевим сликама „нако у пригушеној мери“, налазе вредности суседног муслиманског Истока „које у Хоџићевом сликарству тинају, док не нађу одушка свом потпуном распривању.“ Међутим, Хоџић не интересује чак ни мухамедански, боље речено, босански, мотиви. Изучава једне једине слике који сам запазио — „да мангалом“ — а која, сем мотива, са чисто ликовног гледишта не садржи савршено ништа специфично мухамеданског, — Хоџић је изложиво читао низ платна и картона која већ на први поглед сведоче да је и он прошао кроз Париз тражећи у њему инспирацију.

Не би се смело рећи да он леги за ефектима, да прави бравурозне скокове, али је несумњиво да се он још увек не може ослободити извесних опсеција које је доживео у неким париским галеријама. Плав боја, која доминира у највећем броју његових слика, у „Срећном полу“ је дошла управо до невероватних колористичких несразмера и до дречење сировости „веш-плава“. Уопште Хоџићева боја су све мање-више сирове, онакве какве се налазе у тубаза. У цртежу је далеко бољи, снажнији, изразитији, прецизнији и реалистичнији. Ту он се реалистично налама средствима постиже доста лепе резултате, нако извесни његови цртежи доста потсећају на познатог хрватског графичара Крсту Хегедушића. Форме су му редовно солидно протудуриране, да у једном акту крејом досегну управо вајарску снагу. Пастели му нису пастели, него цртежи бојадисаним оловкама, као што му ни гваши нису гваши, него цртежи четкиком; и мени заиста није јасно зашто овај сликар ради у техникама које му не „леже.“

Хоџићевим бројним мотивима из Београда не би се могло порећи чисто илустративна и документаторска вредност, али од београдске атмосфере и београдског специфичног поднебља, ја заиста у њима нисам могао наћи ништа.

Сузећи по свему, изгледа да је Хоџић далеко бољи графичар, него сликар, — и моје је мишљење да би требао да се он окуша и у осталим бројним графичким техникама, где би био, вероватно, више успеха.

Милош П. Радојловић

— Београд је изгубио свог популарног грађанина, а Општина београдска једног истакинутог већника —

Стари наш родољубиви, борбено национални, српски и патријархални Београд са турском калдрмом и извереним куверцима у зеленим тајевима, али са срцем топлим и пуним љубави за све што је честито и валано, за све што је родољубиво и патријотско, као и нова велика и модерна европена престоница Југославије, са својим облакодерима и савременим установама једног великограда, подједнако су осетили велики

лепу и коруплентну појаву наочитог витеза, увек усправна држања и чистог хода, могли кроз низ година сретати на свима јавним манифестацијама и чије је популарно име било у вези са многим успесима наше Општине у којој је преко четири деценије сарађивао са вољом и љубављу.

Милошко, како га је из милоште звао огroman круг његових многобројних пријатеља и поштоваца не само у Београду но по целој нашој земљи, рођен је Београђанин. На дан 2 августа 1876 године нашло се шесто мушко чедо у кући опште познатог грађанина београдског, чувеног Петра Радојловића, окружног начелника у пензији и бив. ађутанта Књаза Александра Карађорђевића. У строго патријархалном кругу једне тако угледне престонице породице растао је уз своју старију браћу: Радоја, једног од најистакнутијих наших новинара, начелника Министарства пошта и начелника у штабу Врховне Команде за време ратова; Ђорђа, трговца, претседника Трговачке коморе и једног од најактивнијих водећих радника у Црвеном крсту; Љубу, београдског трговца и резервног потпуковника, који је као командант београдског станичног баталјона стекао великих заслуга у одбрани Београда; Милана, вишег железничког чиновника, који је у рату наизредно послушно и био први шеф станице у ослобођеном Скопљу; и Драгољуба, претседника Државног Савета и резервног судског потпуковника, који је такође у рату часно приложио свој обол. Угледајући се у старије, био је за углед целог својог генерација. Сва браћа Радојловић понели су из куће у живот најлепше традиције грађанина, човека, Србина. Били су кроз више од пола века у прани редовна најутицајнијих и најистакнутијих људи, не само у своје сталежу но уопште у јавном животу. Мезинац такве куће, Милошко је био њена дика и њена радост. По савршеној техници у Митвајди у Немачкој повратио се у Београд и отпочео да води приватну инжењерску праксу са врло лепим успехом. Способност и Радојловићевска сапесност, на послу дигли су углед његове младе фирме, чија је солидност била општепозната.

Много заузет разгранатим пословима, Милошко је умео увек да нађе довољно слободна времена, на то било на уштрб потребног одмора, да узме врло јавно учешћа у многим манифестацијама јавног живота.

Снажан као планина, наочит, ванредно лепо развијен, атлетска изгледа, расни претставник наших поносних Рудничана, одакле по оцу води порекло, милошки као пролећно сунце, припадао је групи првих наших етноинра атлетства и спорта. У Берлину и другим немачким

Милош П. Радојловић

губитак поводом смрти једног одличног нашег суграђанина, несумњиво Београђанина, честитог и пољеног Милоша П. Радојловића, инжењера и дугогодишњег одборника Општине београдске, истакинутог јавног радника, који је свим својим бићем био целог живота посвећен раду за опште добро, нарочито за добро и напредак свога родног града.

Нема Београђанина, да му није познато и име и импозантна личност Милоша П. Радојловића, чију смо

градолина, као спортиста, играо је врло видну и запажену улогу. Милошко је учествовао на многим међународним и немачким спортевским такмичењима са изванредним успехом о коме су наши листови онога доба са поносом пунили своје ступце. Као такав био је у Немачкој рекордер у бацању копља и дискова. По повратку са студија видимо га у Београду у првим редовима нашег витешког друштва „Душан Силин“ уа популарног Тасу Поповића. Када се „Душан Силин“ 1911 спојио са „Соколом“, на чему је и Милошко лично сарађивао, ушао је у прву управу главног одбора соколског друштва „Душан Силин“, па је и у уједињеној организацији један од њених вредних душовета. Соколетству и његовој идеологији остаје веран до смрти. Тешко болан и од дуге болести изнурен он је налазио снаге да се до последњих дана оданости Соколу служећи соколској идеји свом својом преданошћу и посвећеношћу јој и последње своје снаге.

Милошко је и у „Народној Одбрани“ један од чарних осмолца у њеном патриотском раду. Негадшња „Орјуна“ ивала је у Милошу агилног и поузданог вођу у Београду. Дуго времена је сарађивао у главном одбору „Народне Одбране“, а време његовог председниковања у београдском обласном одбору ове наше знамените националне организације претставља најсветлије дане напретка и животоа организације у престоници.

У политичком животу није се намерно много истицао, и ако је био одличан и ваљан члан демократске странке по традицији своје породице. Странчар теистогрду никад није био и ваљко је као партиски непристрасан, готов да на сваком корисном послу сарађује са сваким ваљаним сином ове земље без обзира на његово партиско опредељење и политичко мишљење. Од партије није никад ништа ни тражио ни очекивао, и ако јој је предаво служно, сивтрајући, оивним правилима, да је и то грађанска дужност. Толерантан и без и најмањег знака нетрпеливости Милошко никад није имао ни партиских, као ни личних непријатеља. Своје је волео, туђе је поштовао. Зато су га сви волеали, сви ценили његову честитост и оданост. У свима је Милошко имао личне пријатеље, који су га волеали као свог најближег.

Поред нарочито живе активности у већ поменутиим организацијама, Милошко је сарађивао и у многим другим престониичким спортевским, витешким, националним, културним и хуманим организацијама као и у многим манифестацијама ширег националног значаја. Нарочито је залагао његов рад у Удружењу резервних официра и ратника. Његов оснивач, Милошко је дугогодишњи члан средњих управе Удружења чијем је напретку и просперитету много допринео, својом сарадњом, као стари ратник и национални борац.

У рату Милош П. Радојловић учествовао је као инжењерски официр код пионирске чете шумадске дивизије. Ратник изразите вредности одликовао се у

многог прилика. За своје истинске ратничке заслуге, и војничке врлине одликовао је, поред влатне медале за храброст, и једним од највиших наших ратних одликовања: орденом Белог орла са мачевима, а награђен је дивизијском похвалом шумадиске дивизије. Као грађанин за своја толико корисна учешћа у јавном животу одликовао је свима нашим одликовањима па и највишим: орденом Карађорђевог звезде.

Наша Општина је у низу година имала у Милошу редовног одборника и већника. Он је своју њелиничку дужност најодбољније схватао и најпреданије вршио са пуно разумевања и љубави за свој родни град. Трудећи се на сваком послу да што више допринесе напретку Београда и бољитку његових грађана он је много задужио престоницу и њено грађанство.

Какав је био у Општини такав је био Милошко и на свима осталим пољима јавног рада, а за чудо доспевао је на све стране и свугде је био од користи и помоћи.

Његов по спољном изгледу више но скромни дом, у Кнежевине Љубице улици, испод Класике дутрије, у коме се родио, век провео и умро, био је стечисте небројених родољуба из целог српства и са целе територије наше данашње простране уједињене Отаџбине, и то како пре ратова тако и после уједињења све до наших дана. Ко год је дошао од наших бољих људи и истакнутих националних радника из Босне или са Приморја, из Хрватске или Југославије, из Војводине или Црне Горе бивао му је драг гост. Целог свога живота одржавао је он сталне везе са најбољим нашим људима из целе земље и трудио се да сваког угости и убеди, да су моменталне неусагласице међу нама нешто пролазно, а да је наша народна и државна будућност изнад свега.

Многобројни говорници над одром честитог покојника истакли су све врлине и предности једног ретког сарадника на раду за општенародно добро, сарадника како у миру тако и у рату. И као грађанин и као војник Милош П. Радојловић остаје у нашем јавном животу једна светла појава и част наше престонице чија је угадница члан био. Његова смрт изазвала је болан утисак не само у Београду но широм наше земље у којој је Милошко имао велики број оданих по пријатеља. Милошко је живео само да воли. Паметиошћу свога срца задужио је многе, који су то заслужили. Био је мецена, који је помагао све што помоћ заслужује трудећи се да његово добро дело остане — анонимно. Нашег Милоша красиле су све врлине једног правог човека и родољуба. Био је пун лепих особина и врлина куће Радојловића и као такав оставио је својим животом светла траг те ће му се име с хвалом спомињати.

Сетамо му помен међу нама!

Константин-Кока В. Саватијевић

Инж. Станоје Станојевић

— Поводом десетогодишњице његове смрти —

Станоје Станојевић

15 јануара 1941 године навршава се десет година од смрти поч. инж. Станоја Станојевића, шефа општинске Хемичке лабораторије.

Поч. Станоје Станојевић родио се у Београду 15/28-XI-1888 године од дајке Јелисавете и оца Витомира — праукука првих дахских жртава војвода из устанка, кнеза Станоја из Зеока и кнеза Алексе Ненадовића.

Основну школу и реалку учио је у Београду, а универзитет (Хемички Факултет) почео је у Београду, а завршио га је у Тулузи (Француској).

По објави рата 1914 године ступио је као добровољац у 7. пук, узимајући учешћа у одбрани Београда и Але Цитаније. Привремено ослобођен од војске повлачи се са избеглицама и трупима пре-

ко Албаније, и јануара 1916 године одлази прво у Италију, а затим у Француску, где наставља започете студије.

По доласку у земљу, као инжењер хемије одлази са службом у Скопље, где остаје више година, а одатле долази за шефа Хемичке лабораторије Општине града Београда, где остаје да служи до своје смрти.

Умро је 15 јануара 1931 године у Београду, а сахрањен је на Новоме гробљу.

Поч. Станојевић је један од оних наших првих послератних хемичара који су узели видног учешћа у обнови хемичких лабораторија у нашој земљи. Оставно је видног трага својим стручним радом као хемичар. Као човек био је у сваком погледу исправан и честит.

Нарочито се истакао у организацији и обнови општинске Хемичке лабораторије, где је у својству шефа са успехом деловао и завршио посао око инсталација лабораториских апарата и особито Лабораторију за проширење обима рада.

Вољен од своје породице, другова, колега и пријатеља испраћен је до вечне куће на дан 16 јануара 1931 године.

Слава Станоју Станојевићу!